

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞEN DÜNYADA GENÇLİĞİN POLİTİK
KATILIM KÜLTÜRÜ ve YENİ İLETİŞİM
TEKNOLOJİLERİ: DİJİTAL GENÇLİK**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serhat AKBAL

Danışman:

DOÇ.DR. MERT GÖKIRMAK

BURSA – 2018

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....*Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi*..... Anabilim / Ana sanat
Dalı,*Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi* Bilim Dalı'nda*701415027*
numaralı*Serhat Akbal*.....'nın hazırladığı
".....*Küreselleşen Dünyada Gençlerin Politik Katılım Kültürü ve Yeni*
İletişim Teknolojileri: Dijital Çağ" konulu*Yüksek Lisans*..... (Yüksek
Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi / Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, *18.06./*
2018 günü *13.30 - 14.30* saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar
sonunda adayın tezinin/çalışmasının *başarılı*... (başarılı/başarısız) olduğuna*oy.b.m.107*
(oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyon Başkanı)

Doç. Dr. Mert GÖKIRMAK

Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR

Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Levent BÖRKLÜOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

18.06./ 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum
“*Küreselleşen Dünyada Gençliğin Politik Katılım Kültürü ve Yeni İletişim Teknolojileri: Dijital Gençlik*” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı: Serhat Akbal

Öğrenci No: 701415027

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Statüsü: Yüksek Lisans

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 23.05.2018

Tez Başlığı / Konusu: Küreselleşen Dünyada Gençliğin Politik Katılım Kültürü Ve Yeni İletişim Teknolojileri: Dijital Gençlik

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 133... sayfalık kısmına ilişkin, 23./05/18... tarihinde şahsım tarafından Turcubin... adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23.05.2018

Adı Soyadı: Serhat Akbal
Öğrenci No: 701415027
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı:
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Doç. Dr. Mert Gökırmak
23.05.2018

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Serhat Akbal
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bilim Dalı	: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 133
Mezuniyet Tarihi	:/..../ 2018
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Mert GÖKIRMAK

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA GENÇLİĞİN POLİTİK KATILIM KÜLTÜRÜ ve YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ: DİJİTAL GENÇLİK

1980'lerden itibaren gittikçe önem kazanan küreselleşme kavramı, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, teknolojik ve ilgili her alanda yaşanan gelişmeleri/dönüşümleri açıklamak için anahtar bir kavramdır. Özellikle teknolojik anlamda yaşanan gelişmeleri ifade etmesi, bilgisayarın/internetin toplumsal yaşama hakim olması ve teknolojik gelişmelerin kültürü dönüştürmesi sürecini açıklaması bakımından son derece önemlidir.

Küreselleşme, özellikle teknolojik alanda getirdiği yenilikler ile hayatımızı dönüştürmüştür. İletişim araçlarının içeriği değişmiş, yeni iletişim araçlarıyla birlikte, politik kültürümüze birçok yeni kavram dahil olmuştur: e-devlet, e-yönetişim, dijital demokrasi, dijital gençlik vs... Yeni kavramlar etrafında şekillenen bir politik katılım kültürü doğmuştur. Bu kültürün öznesi, bizim "dijital gençlik" olarak adlandıracağımız kitledir. Bu bağlamda çalışmamız içerisinde, küreselleşen dünyadan yeni iletişim teknolojilerinin gençliğin politik katılımındaki rolü irdelenecektir. Yeni iletişim teknolojilerinin devletlere ve bireylere sunmuş olduğu imkanlar tartışılacak ve "dijital gençlik" kavramı sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Politik Katılım, Politik Kültür, Yeni İletişim Teknolojileri, Küresel Dünya, Dijital Demokrasi, Dijital Gençlik

ABSTRACT

Name and Surname : Serhat Akbal
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Political Science and Public Administration
Branch : Political Science and Public Administration
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 133
Degree Date :/..../ 2018
Supervisor : Asst. Prof. Mert GÖKIRMAK

POLITICAL PARTICIPATION CULTURE OF THE YOUTH IN GLOBALIZING WORLD AND NEW COMMUNICATION TECHNOLOGIES: DIGITAL YOUTH

The concept of globalization, which has become increasingly important since 1980s, is a key concept for explaining developments/transformations in economic, social, political, cultural, technological and related fields. In particular, it is crucial for expressing the developments experienced in the technological changes, explaining the domination of the computer/internet into the social life and explaining the process of transforming the culture.

Globalization has transformed our lives, via by innovations brought to the technological field. The content of the communication tools has changed and new communication tools have been incorporated into the political culture: e-government, e-governance, digital democracy, digital youth etc ... A new political participation culture which is formed around new concepts was born. The subject of this new culture is “digital youth” which is described by us. In this context, our work will explore the role of new communication technologies in the political participation of youth in the globalizing world. The possibilities that new communication technologies offer to states and individuals will be discussed and the concept of "digital youth" will be presented.

Key Words: Political Participation, Political Culture, New Communication Technologies, Global World, Digital Democracy, Digital Youth

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
TABLolar.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KÜRESELLEŞME ve YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

1.KÜRESELLEŞME KÜRESELLEŞME ve YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ.....	6
1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	6
1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	8
1.3. KÜRESELLEŞMENİN AKTÖRLERİ.....	15
1.4. KÜRESELLEŞMENİN ETKİ ALANLARI	17
1.4.1. Küreselleşmenin Ekonomik Anlamda Etkileri	17
1.4.2. Küreselleşmenin Siyasi/İdari Anlamda Etkileri	19
1.4.3. Küreselleşmenin Teknolojik Anlamda Etkileri	23
1.4.4. Küreselleşmenin Ekolojik/Demografik Anlamda Etkileri	25
1.4.5. Küreselleşmenin Kültürel Anlamda Etkileri	26
1.5. KÜRESELLEŞMENİN FIRSAT VE TEHDİTLERİ	27
1.6. KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	29
1.6.1. Aşırı (Hiper) Küreselleşmeciler	29
1.6.2. Şüpheciler	30
1.6.3. Dönüşümcüler	30
1.7. YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ	31
1.7.1. İletişim Teknolojilerinin Tarihsel Seyri	33

İKİNCİ BÖLÜM

BİLGİ TOPLUMU ve POLİTİK KATILIM

2. BİLGİ TOPLUMU ve POLİTİK KATILIM	44
2.1. BİLGİ TOPLUMUNA GEÇİŞ	44
2.2. BİLGİ TOPLUMUNUN TEMEL DİNAMİĞİ: İNTERNET	55
2.2.1. İnternetin Tarihsel Gelişimi.....	56
2.2.2. Türkiye’de İnternetin Tarihsel Gelişimi.....	59
2.3. KAMUSAL ALAN OLARAK İNTERNET.....	62
2.4. POLİTİK KATILIM	69

2.5. POLİTİK KÜLTÜR	78
2.6. POLİTİK KATILIM KÜLTÜRÜ	79
2.7. DİJİTAL DEMOKRASİ TEORİSİ	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK KATILIMDA KAMU İNİSİYATİFLERİ ve E-DEVLET

3. KATILIMA OLANAK VEREN KAMU İNİSİYATİFLERİ.....	85
3.1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (ABD).....	88
3.2. BİRLEŞİK KRALLIK (İNGİLTERE).....	95
3.3. TÜRKİYE	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK KATILIMDA VATANDAŞ İNİSİYATİFLERİ ve DİJİTAL GENÇLİK

4. VATANDAŞ İNİSİYATİFLERİ ve DİJİTAL GENÇLİK.....	108
4.1. POLİTİK KATILIM ARAÇLARI	110
4.2. GENÇLERİN “POLİTİK” KATILIMI.....	113
4.3. DİJİTAL GENÇLİK	125
SONUÇ	130
KAYNAKÇA.....	134

TABLÖLAR

Tablo 1. Dünya Gayri Safi Hasılat Büyümesi ve Ekonomik Olarak Sınıflandırılmış Ülkelerin Gayri Safi Hasılat Büyümesi	20
Tablo 2. İstihdamın Yıllara Göre Dağılımı	50
Tablo 3. Sektör Bazlı Olarak İstihdam ve Kişi Başına Düşen Gelir	50
Tablo 4. Sektörel Bazlı Büyüme Durumu	51
Tablo 5. AB ülkelerinde Yıllara Göre Sektörel İstihdam Oranları	52
Tablo 6. E-Yönetişim Olgunlaşma Modeli	88
Tablo 7. Çevrimiçi Hizmet Endeksi	91
Tablo 8. E-devlet Gelişim İndeksi Bakımından Dünya Sıralaması	92
Tablo 9. ABD Hânehalkı Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranı	93
Tablo 10. ABD’de Yaş Gruplarının Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranı	94
Tablo 11. ABD Genelinde 2016 Başkanlık Seçimlerinde Oy Kullanma Yöntemleri	95
Tablo 12. Birleşik Krallık ve AB Hânehalkı İnternet Erişim Oranları	98
Tablo 13. Haftada En Az Bir Kez İnternete Erişim Oranı	99
Tablo 14. Kamu Otoritelerine/Hizmetlerine İnternet Aracılığıyla Erişmiş Olan Birey Oranı	99
Tablo 15. Kamu Otoritelerinden İnternet Aracılığıyla Bilgi Edinmiş Olanların Oranı ..	99
Tablo 16. Birleşik Krallık’ta Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranının Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	101
Tablo 17. Türkiye Hânehalkı İnternet Erişim Oranı	103
Tablo 18. Haftada En Az Bir Kez İnternete Erişim Oranı.....	104
Tablo 19. Türkiye’de Kamu Otoritelerine İnternet Aracılığıyla Erişmiş Olan Birey Oranı.....	104
Tablo 20. Türkiye’de Kamu Otoritelerinden İnternet Aracılığıyla Bilgi Edinmiş Olanların Oranı.....	105
Tablo 21. Arap Baharı Sürecinde Fas’ta Hashtag İçeren Tweetlerin Dağılımı	111
Tablo 22. Roger Hart’ın Katılım Merdiveni	114
Tablo 23. Türkiye Hânehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Oranı	115
Tablo 24. Türkiye’de 16-24 Yaş Aralığının Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranları ...	116
Tablo 25. Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğrencilerinin İnternet Kullanım Amaçları .	117
Tablo 26. Yaş Gruplarına Göre Çevrimiçi Pratikler	118
Tablo 27. Hong Kong’da Online ve Offline Katılım Düzeyleri	124

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.yer.	Aynı Yer
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEEA	Avrupa Atom Enerjisi Ajansı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
Akt.	Aktaran
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ARPANET	Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
b.	Baskı
BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DARPA	Savunma Birimi İleri Düzey Araştırma Projeleri Ajansı
der.	Derleyen
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ed.	Editör
GATT	Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması
haz.	Hazırlayan
HTML	Hypertext Markup Language
ICC	Uluslararası Ticaret Odası
IMF	Uluslararası Para Fonu
KTÜ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
NCP	Ağ Kontrol Programı (Network Control Program)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

t.y.	Tarih Yok
TCP/IP	Transmission Control Protocol/Internet Protocol
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diđerleri
Vol.	Volume (sayı)
vs.	Vesaire
WB	Dünya Bankası
WEF	Dünya Ekonomik Formu
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
WWW	World Wide Web
y.y.	Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

1960'lı yıllarda ortaya atılan ve 1980'lerden itibaren gittikçe önem kazanan küreselleşme kavramı, son yıllarda yaşanan baş döndürücü gelişmeleri tasvir etmek için kullanılan, adeta sihirli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok tanımı yapılan küreselleşme, özü itibarıyla ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, teknolojik ve ilgili her alanda yaşanan gelişmeleri/dönüşümleri içeren bir kavramdır. Bizim benimsediğimiz anlamda ise teknolojik gelişmelerin her gün yeni boyutlar kazanması, dijitalleşmenin ve -özellikle- bilgisayarın/internetin toplumsal yaşama hakim olması, teknolojik gelişmelerin, kültürü dönüştürmesi süreçlerinin tamamıdır.

Küreselleşme, ekonomik alanda köklü değişiklikler getirmiştir. Piyasa ekonomisini, ekonomik örgütlenmelerin doğmasını, serbest ticaretin hız kazanmasını, dış ticaret hacminin artmasını, sermaye hareketlerinin özerkleşmesini, liberalleşme hareketlerini, çokuluslu şirketlerin doğuşunu vd. birçok ekonomik gelişmeyi küreselleşmeyle ilişkili olarak düşünebiliriz.

Küreselleşme siyasi ve idari anlamda getirdiği yeniliklerle birlikte ulus-devletin hakimiyetini sarsmıştır. Ekonomiyle de ilişkili olarak, devlet dışı yapıların güçlenerek siyasette ve idarede söz sahibi olması, ulus-devletin gücünü aşındırmıştır. Küreselleşme, merkeziyetçiliğin sorgulanarak yerini büyük ölçüde yerelleşmeye bıraktığı bir sürece kapı aralamıştır. Kamu yönetiminde yeni bir çağı başlatan küreselleşme, teknolojik gelişmeleri de bağrında taşıyarak ulus-devletin egemenlik biçimini dönüştürmüştür.

Teknolojik alanda yaşanan değişimler, teknolojik devrim olarak görülebilir. Yeni iletişim araçlarının doğuşu, bu anlamda küreselleşmenin getirdiği en büyük yeniliktir. Bilgisayar, cep telefonu, internet gibi araçlar sayesinde küreselleşme, kültürel ve toplumsal yaşamı etkilemiştir. Özellikle politik kültürü dönüştürmesi bakımından, küreselleşme çok yönlü bir değişim sürecini ifade etmektedir.

İnsanlık tarihi, toplumsal değişim süreçlerinin bir toplamıdır. Kabaca, insanlık tarihi üç büyük toplumsal değişim aşamasından geçmiştir. İlki, avcı-toplayıcı ve göçebe yaşamdan tarım toplumuna geçiş aşamasıdır. Toprağın ekilmesi ve bazı hayvanların evcilleştirilmesiyle başlayan bu süreç, tüketici yaşamdan üretici yaşama, göçebelikten yerleşik düzene geçişi içermektedir. İkincisi, buharlı makinelerin icadı ve buhar gücünün

makineleşmeyi doğurmasıdır. Sanayi devrimi olarak isim bulan bu süreç, makineleşme ve seri üretimle birlikte makinelerin doğuşunu içermektedir. Sanayi devrimi ile birlikte toplumsal yaşam tümünden değişmiştir. Üçüncü ve içinde bulunduğumuz son aşama, küreselleşmenin sunmuş olduğu olanaklar sayesinde teknolojiye yaşanan büyük değişimler ve dijitalleşmedir.

Tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu olarak üç aşamalı bir dünya tarihi düşünürsek, şu an bilgi toplumu aşamasında bulunmaktayız. Bilgi toplumu, bilginin hakimiyetini ve bilgiye ulaşmadaki teknolojilerin toplumsal yaşama hakim olmasını vurgulamaktadır. Bilgi toplumunun temel öznesini ise yeni iletişim teknolojileri oluşturmaktadır.

İletişim, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Tarihin her aşamasında iletişim ve iletişim kurulmasına imkan veren araçlar var olmuşlardır. Bu araçlar kimi zaman dil, kimi zaman yazı, kimi zaman resim, kimi zaman duman, kimi zaman ise telefon olmuştur. İnsanlığın tarihsel mirasının birikmesiyle, toplumsal değişimlere paralel olarak, iletişim araçları da değişime ve gelişime uğramıştır. Geldiğimiz noktada, bilgi toplumunda, iletişim araçları en yeni formunu kazanmıştır. Küreselleşmenin teknolojik alandaki etkileri, iletişim araçlarını eskilerinden ayırabilmemiz için başına bir “yeni” sıfatı eklemeye zorunluluğu getirmiştir. Bu bağlamda, yeni iletişim araçları küreselleşme sürecinin bir çıktısıdır ve toplumsal değişim sürecinin başat aktörlerinden biridir.

Yeni iletişim ile asıl kastedilen, bilgisayar, internet gibi dijital araçlar sayesinde iletişimin mahiyetinde, iletişim kanallarında, bilginin iletim hızında, kapasitesinde, içeriğinde, etkileşiminde, iletişimin yönünde, mekanında, zamanında, kullanım şeklinde ve kullanım biçimlerinde yaşanan dönüşümlerdir. Bu dönüştürücü etkisi sayesinde yeni iletişim teknolojileri hayatın her alanına dahil olmuştur. Tüm toplumsal kodlarda yer alması, onu bir tercih değil zorunluluk haline getirmiştir. Örneğin günümüzde birçok hizmet, yeni iletişim araçları aracılığıyla sunulmaktadır. Sunulan birçok hizmet, elektronik hale getirilerek “e” ön eki almaktadır: e-devlet, e-okul, e-dilekçe vs...

Tüm toplumsal kodların yeni iletişim araçları ile yoğurulmasının sosyolojik izdüşümü, bilgi toplumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi toplumunun temel öznesi ise internet olarak görülmektedir. İnternet, dünyayı saran ve tek bir merkezi olmayan bağlantılardan oluşan ağlar sistemidir. Sanal bir dünyadır ve gerçek dünyaya etkisi

muazzamdır. Özellikle küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği önemli dönüşümlerden biri, internetin sunduğu imkanlar neticesinde, onun kamusal alana bir alternatif olarak görülür olmasıdır.

Kamusal alan ile kastedilen, hükümet alanının dışında kalan, onu şekillendirebilme gücünü haiz, bilinç sahibi bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu, aktif katılımı gözetilen, bir arada yaşamının getirdiği alandır. Bu bağlamda, internetin sunmuş olduğu geniş imkanlar, onun kamusal alan ile özdeşleştirilmesine yol açmaktadır. Zira internet, küreselleşme süreciyle kamusal alandan kopuş yaşayan edilgen pozisyondaki yurttaşlara, kaybettikleri politik yaşamı tekrar kazanmaları için gerekli ilgi, bilgi ve isteği sunmaktadır. Bir diğer deyişle, internet “agora”ya yeniden hayat vermektedir. Bireylere kamusal meseleler üzerine tartışma, fikir alışverişinde bulunma, oylama yapma gibi olanaklar sunan internet sayfaları, bu işlevleri ile agorayı yaşatmaktadırlar. Kamusal meseleler, internette yer alan platformlar üzerinden tartışılarak kamuoyu oluşturulmaktadır. Bu anlamı ile internet, küreselleşmenin sunmuş olduğu çok önemli bir politik katılım aracı haline gelmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri, politik katılım kültürünü ve yöntemlerini dönüştürecek olanaklar sunmaktadır. “Dijital demokrasi” olarak adlandırılan bu kuram, vatandaşların, bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla devlet ve demokrasi aygıtlarıyla bütünleşmesi fikrini savunur. Demokrasiyi çift yönlü ve daha katılımcı hale getirmeyi içerir.

Yeni iletişim teknolojileri sunmuş olduğu olanaklar kapsamında, küreselleşen dünyayı yeni bir politik katılım kültürü ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu kültür, iki yönüyle ele alınabilir. İlki, devletlerin vatandaşlarına sunmuş olduğu yeni politik katılım kanallarını içermektedir. Kamu otoriteleri, kamusal hizmetlerin halka sunumunda teknolojik hizmetlerden yararlanarak, bu hizmetleri elektronikleştirilmektedirler. Hemen hemen her ülkede hayata geçirilen e-devlet platformları, kamusal hizmetleri tek elde ve elektronik ortamda sunan araçlar olarak faaliyet göstermektedir. Bu araçlar sayesinde politik katılım kültürü sürekli değişime uğramaktadır. Örneğin 70 yaşında bir birey, belediye tarafından sunulan ankette oy kullanarak, mahallesinde yapılacak hizmetlere ilişkin tercihini belirtmektedir.

İkincisi ise insanların interneti bir politik katılım aracı olarak kullanarak iktidar kanallarını zorlamalarını içermektedir. Yukarıda bahsettiğimiz çevrimiçi tartışma

platformları bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Ayrıca “dijital aktivizm” faaliyetleri olarak kendini gösteren küresel eylemler, politik katılım kültüründe kapsamlı değişikliklere yol açmaktadır. İnternet sayesinde düşünen, tartışan, karar alan ve bunu sanal uzamdan gerçek dünyaya taşıyarak eyleyen bireyler, Arap ülkelerinde, Gezi Parkı’nda, *Wall Street*’de olduğu gibi dünyaya toplumsal hareketler aracılığıyla yeni politik katılım biçimlerini göstermektedirler. Aktivist temelli hareketler ile internet arasındaki ilişki, dönüşen politik kültürü anlamada çok önemli bir araç olarak karşımızda durmaktadır.

Politik katılım kültüründe yaşanan bu değişimlerin öznesi, bizim “dijital gençlik” olarak adlandıracağımız kitledir. Bilgi toplumuna geçişle birlikte yeni iletişim teknolojilerinin politik kültürü etkilemesi ve politik katılım kültürünü dönüştürmesi sürecinin başat aktörü olarak dijital gençlik, katılım pratiklerini dijital araçlar aracılığıyla üreten ve politik bilince sahip genç bireyleri ifade etmektedir. Kavram, bilgi toplumunun araçları üzerinde hakimiyeti olan ve aktif politik katılımında bulunan gençleri tasvir etmektedir.

Küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşantımızda gittikçe yer almasıyla, politik katılım kültürümüz değişmektedir. Bu bağlamda çalışmamız içerisinde, küreselleşen dünyadan yeni iletişim teknolojilerinin gençliğin politik katılımındaki rolü irdelenecektir. Yeni iletişim teknolojilerinin devletlere ve bireylere sunmuş olduğu imkanlar tartışılacak ve “dijital gençlik” kavramı sunulacaktır.

Bu doğrultuda, çalışmamızın ilk bölümünde küreselleşme kavramı ve onun yeni iletişim teknolojileri ile olan ilişkisi ele alınacaktır. Küreselleşme kavramının arka planı, tarihi, aktörleri ve etki alanları tartışılacak, sonrasında yeni iletişim teknolojileri ve tarihi incelenecektir.

İkinci bölümde, bilgi toplumu ve politik katılım arasındaki ilişki irdelenecektir. Bilgi toplumunun tarihi, bilgi toplumunun başat aktörü olarak internet, internetin sunmuş olduğu imkanlar, onun kamusal alan olarak görülen özellikleri, politik katılım ve politik katılım kültürü ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, politik katılım kanalları sunan kamu otoritelerinin inisiyatifleri, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Türkiye üzerinden örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde ise politik katılımda vatandaş inisiyatifleri ele alınacaktır. Dijital aktivizm ve dijital gençlik kavramları üzerinden bir okuma yapılarak yeni politik katılım kültürü incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME ve YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Bir anahtar kavram olarak “küreselleşme”, ilk defa 1960’larda karşımıza çıkmış ve 1980’lerden itibaren, özellikle de totaliter rejimlerin yıkılmasını takiben sosyal bilimcilerin ve medyanın dilinden düşmeyen, adeta “sihirli” bir sözcük olarak var olmuştur. 1990’larda ise bütün çevrelerin kullandığı anahtar bir sözcük haline gelmiştir.

İngilizce *globalization* kelimesinden Türkçe’ye çevrilmiş olan küreselleşme, son yirmi yılda uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi literatüründe en çok kullanılan kavramların başında gelmektedir fakat yoğun kullanımına rağmen, genel kabul gören bir tanım bulunmamaktadır. Akademik çevreler tarafından küreselleşmenin içeriği, sebepleri ve sonuçları, olumlu ve olumsuz yönleri farklı düşünce kalıplarıyla ele alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda küreselleşmeye ve küreselleşme sürecine ilişkin birçok farklı tanım ve açıklama yapılmıştır.

Son dönemlerde dünyada meydana gelen baş döndürücü değişimleri anlatmak için kullanılan bu kavramın ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutları vardır. Bundan dolayı, küreselleşmenin anlam ve tanımı bakılan pencereye göre değişen bir karakterdedir. Bazıları için küreselleşme bir efsane ya da çok uluslu şirketlerin kullandığı bir propaganda aracı, bazıları için ise dünyayı değiştiren ve ulusal sınırların önemini anlamsız kılan bir süreçtir.¹ Kavrama ilişkin bir çerçeve oluşturmak adına birkaç tanıma yer verecek olursak;

George Modelski’ye göre, “küreselleşme, dünyanın büyük medeniyetleri arasındaki artan bağlantının tarihidir”. Küreselleşme, çok eski uygarlıklar arasında düzensiz aralıklarla ortaya çıkan karşılaşmalara dek uzanan, tarihsel bir süreçtir. Uluslar,

¹ Ömer Eroğlu, Mesut Albeni, *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Ankara: Bilim Kitabevi, 2002, s.18.

uygarlıklar ve siyasal topluluklar arasındaki genel dayanışmanın genişlemesinin ve derinleşmesinin tarihsel sürecini içeren bir kavramdır.²

Fuat Keyman'a göre küreselleşme kavramı, ulusal ve uluslararası, Batı ve Doğu, Birinci Dünya ve Üçüncü Dünya³, modern ve geleneksel arasında çizilmiş zamansal ve mekansal ayrımların ortadan kalkmasını ve dünyanın global bir topluma ve global bir kültüre sahip olma durumuna geldiğini nitelemektedir.⁴

Küreselleşme, dünya genelinde sosyal ilişkilerin yoğunlaşması anlamında da tanımlanabilir. Bu doğrultuda mekansal olarak birbirlerinden uzak olan bölgeler bağlantı kurabilmektedirler. Böylece herhangi bir yerdeki olay/süreç kilometrelerce uzaklıkta başka bir yerde cereyan eden bir olaydan/süreçten etkilenebilmekte veya onlar tarafından şekillendirilebilmekte ya da tam tersi geçerli olabilmektedir.⁵ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'na göre;

“Küreselleşme, günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan veya şimdilerde daha da belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani varoluşun toplumsal, kültürel ve ekonomik yönleri bakımından coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların da giderek bunun bilincine varmaları sürecini ifade eden bir kavramdır.”⁶

Bir başka tanıma göre; “Küreselleşme, en basit anlamda, yerkürenin farklı bölgelerinde yaşayan insan, toplum ve devletler arasındaki iletişim ve etkileşim derecesinin ‘karşılıklı bağımlılık’ kavramı çerçevesinde giderek artması”dır.⁷

² David Held, Anthony McGrew, *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, çev. Ali Rıza Güngen vd., 2. b., Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014, s.71.

³ 1950'lerde iki kutuplu dünya düzeninde, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başı çektiği kutup birinci dünya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) başını çektiği kutup ise ikinci dünya ülkeleri olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Her iki kutuba da dahil olmayan ülkeleri tanımlamak içinse üçüncü dünya veya üçüncü dünya ülkeleri denilmiştir. Birinci dünya kapitalist, ikinci dünya sosyalist, üçüncü dünya ise heterojen yapıları tasvir etmekteydi.

⁴ Fuat Keyman, *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, 1.b., İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları, 2000, s.1.

⁵ Anthony Giddens, *Konsequenzen der Moderne*, 1995, s.95'den aktaran Zeki Kartal, “Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme”, *Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.2 (2007), ss. 251-264, s.254.

⁶ Erkan Perşembe, “Küreselleşme Kültürü ve Eğitimin İşlevi”, *Çanakkale, Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.20-21 (2005), ss.103-114, s.104.

⁷ Fırat Bayar, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Ankara, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.32 (2008), ss.25-34, s.25.

Held ve McGrew tarafından küreselleşme, “kıtalararası veya bölgelerarası akışlar ve ağlar meydana getiren, toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesinde dönüşümü temsil eden bir süreç” şeklinde tanımlanmaktadır.⁸

Öztin Akgüç’e göre küreselleşme, insanların tek bir toplumda bütünleşmesi sürecini tasvir etmektedir. Dünya çapında toplumsal bağların ve ilişkilerin yaygınlaşması, yoğunlaşması, ulusların sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin, bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünyaya yayılması olarak ifade edilmiştir.⁹

James Mittelman’a göre küreselleşme, “milli, ekonomik, siyasi, kültürel bir takım ulus-devlet üstü bir koalisyonun bir kaynaşmasıdır. İdeoloji olarak ülkelerin bir diğerinden etkilenmesidir.”¹⁰

Tüm bu tanımlardan anlayacağımız; küreselleşme tekil bir duruma veya lineer bir sürece işaret etmekten öte, dünya çapındaki gittikçe yaygınlaşan ve derinleşen ekonomik, politik, sosyal, teknolojik, ekolojik ve kültürel anlamdaki karşılıklı etkileşim ve bağımlılıkları göstermektedir.

İlerlemeci anlamda ise küreselleşme, teknolojik gelişmelerin her gün yeni boyutlar kazanmasını, bilgisayar ve internetin ekonomik ve politik bilimin temel kavramlarını değiştirmesini¹¹ ve ilişki ağlarının toplumsal yaşamda tezahür etmesini karşılamaktadır. Biz de çalışma boyunca küreselleşmenin bu karşılığını referans alacağız.

1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Küreselleşme, yeni bir olgu değildir. Küreselleşmenin tarihi, farklı coğrafyalarda yaşayan insan grupları arasındaki ilişkilerin kurulduğu zamana dek uzanmaktadır. Fakat kavramın bugünkü anlamda işlerlik kazanması, 4 Nisan 1959 tarihinde *The Economist* dergisinde yer bulması ile olmuştur.¹² McLuhan da 1962 yılında *global village* terimini

⁸ Held, Anthony, a.g.e., s.2.

⁹ Öztin Akgüç vd., *Cumhuriyet ve Küreselleşme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.2.

¹⁰ James Mittelman, *The Globalization Syndrome: Transformation and Resistance*, New Jersey: Princeton University Press, 2000, s.14.

¹¹ Osman Ulagay, *Küreselleşme Korkusu*, 2.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2001, s.65.

¹² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Malcolm Waters, *Globalization*, London: Routledge, 1985.

kullanarak yeni iletişim teknolojilerinin yaşamlarımızdaki etkisini kavramak üzere çokça kullanılan “küresel köy” kavramsallaştırmasını üretmiştir.¹³

Küreselleşme sürecini Eski Yunan Kent Devleti’ne, Stoacı düşünce geleneğine, Ortaçağ Hristiyan düşünce geleneğine dayandıran düşünürler vardır; fakat günümüzde kullanılan geniş içeriği ve bu çalışmada işaret edilen yönü ile küreselleşme kavramı oldukça yenidir.

Robertson’a göre küreselleşme süreci beş farklı evreden geçerek bugünkü anlamına ulaşmıştır.¹⁴ Bu evreleri şu şekilde belirtir:

- Oluşum Evresi

Avrupa’da 15. yüzyıl başlarından 18. yüzyıl ortalarına dek sürmüştür. Bu süreç, ulus-devletlerin ortaya çıkışını, birey anlayışının ve insanlığa ilişkin düşünce yapılarının ortaya çıkışını içerir.

- Başlangıç Evresi

18. Yüzyıl ortalarından 1870’lere değin sürmüştür. Bu süreç, üniter devlet anlayışının yerleşmesini, uluslar arasında temasın artmasını, insan hakları anlayışının yerleşmesini, Avrupa-dışı devletlerin uluslararası topluma kabulü sorununu, uluslararası ve ulus ötesi düzenlemelerin yapılmasını içerir.

- Yükseliş Evresi

1870’lerden 1920’lere dek sürmüştür. Bu süreç, “modernlik” sorununun ortaya çıkışını, ulusal ve kişisel kimliklere ilişkin düşüncelerin ortaya çıkmasını, iletişimin küreselleşmesini, küresel yarışmalar (Olimpiyatlar ve Nobel ödülü gibi) gerçekleştirilmesini, Birinci Dünya Savaşını, Avrupalı olmayan birkaç toplumun “uluslararası toplum” a kabul edilmesini içerir.

- Hegemonya İçin Mücadele Evresi

1920’lerin ortalarından 1970’lere dek sürmüştür. Ulusların birleşerek Birleşmiş Milletler’i kurması, Ulusal Bağımsızlık İlkesinin kabulü, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaşın yaşanması, savaş suçlarının gerçekleşmesi, Üçüncü Dünya’nın ortaya çıkışını kapsar.

¹³ Mehmet Aktel, “Küreselleşme Süreçleri ve Etki Alanları”, *Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.6, S.2 (2001), ss.193-202, s.195.

¹⁴ Roland Robertson, *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.99-102.

- Belirsizlik Evresi

1960’larda başlayan ve 1990’ların başında kriz yaşayan süreçtir. Bu süreç, hak ve özgürlüklerin öne çıkması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, uluslararası ilişkilerin daha karmaşık hale gelmesi, nükleer silahların yaygınlaşması, ulus-devletlerin çok kültürlülük sorunları ile daha fazla karşı karşıya kalması, insan haklarının bir değer ve sorun olarak görülmesi, çevre sorunlarının ve duyarlılığın artması, küresel medya sisteminin sağlamaştırılması, küreselleşme karşıtı hareketlerin artması gibi gelişmeleri içerir.

Robertson, küreselleşme sürecinin genel hatlarıyla çizmeye çalıştığı bu beş evreden çok daha karmaşık bir biçimde oluştuğunu ve bu karmaşıklığın günümüzde de sürdüğünü belirtmek suretiyle onun değişim hızını vurgulamıştır. Robertson’un tespitleri, küreselleşmeye ilişkin genel bir çerçeve çizmesine rağmen, özellikle yeni milenyum ile birlikte başlayan değerlendirmeleri, güncel süreçleri de gözeterak ele almak daha faydalı olacaktır. Zira 21. Yüzyıl, devlet-dışı aktörlerin dünya siyasetinde söz sahibi olması, iki kutuplu dünya sisteminin çözülmesi, göç dalgalarının başlaması, ulus-ötesi şirketlerin iyiden iyiye güç kazanması gibi durumları bünyesinde barındırmaktadır. Robertson’un süreç haritasında bu durumlar ve sonuçları, o dönemde ortaya konmadığı için yer almamaktadır.

Bu bağlamda, Alman filozof ve kültür kuramcısı Peter Sloterdijk’in, güncel bir çalışmada, küreselleşmeyi üç büyük evreye ayırması ve özellikle günümüz dünyasında giderek artan elektronik ağlar ve enformasyonel kapitalizme dikkat çekmesi önemlidir. Sloterdijk’e göre ilk evre, Antik Çağ ile Rönesans arasındaki dönemi kapsayacak şekilde ele alınabilir. Bu dönem, evrenin kusursuz bir “yuvarlak” olarak düşünüldüğü ve “kozmos” olarak adlandırıldığı dönemdir. Bu dönem içerisinde birey, kendisini kusursuz yuvarlak içerisinde güvencede hissetmektedir. Ontolojik tartışmaların yaşanageldiği bu süreç, Rönesans ile bir başka aşamaya geçmiştir.¹⁵

Rönesans ile başlayıp İkinci Dünya Savaşı’na dek süren ikinci evre, “dünyanın ve insanın keşfi”ne işaret etmektedir. Bu dönemde, yerkürenin şekline dair ontolojik tartışmalar yerini deneye dayalı gözleme bırakmıştır. Dünya keşfedildikçe antik dönemde

¹⁵ Peter Sloterdijk, *In the World Interior of Capital: Towards a Philosophical Theory of Globalization*, çev. Wieland Hoban, y.y., Polity Press, 2013, s.120-131.

kurulan kusursuz ve güvenli yuvarlak algısı aşılmıştır.¹⁶ Söz konusu evre, feodal düzenin çözüldüğü, ticaretin gelişerek büyük kentler oluşturduğu, burjuvazinin yükseldiği, kapitalin oluştuğu, sınıf mücadelelerinin yaşandığı ve Batı'nın hakimiyet elde ettiği bir süreci ifade etmektedir.

1945'den başlayarak günümüze dek uzanan üçüncü evre ise yerkürenin elektronik ağlarla örülmesini ve endüstriyel kapitalizmden enformasyonel kapitalizme geçişi ifade etmektedir. Bilginin akış hızının arttığı, elektronik araçların hayatın her alanına dahil olduğu bu evre, küreselleşmeyi içermektedir.¹⁷

Küreselleşme sürecini inceleyen önde gelen isimlerden biri olan Alvin Toffler'a göre ise küreselleşmenin tarihsel seyri üç dalga ölçeğinde ele alınabilir. Birinci dalga tarım toplumuna, ikinci dalga sanayi toplumuna, üçüncü dalga ise içinde bulunduğumuz bilgi toplumuna denk düşmektedir.¹⁸

Birinci Dalga çerçevesinde, M.Ö. 8000 yıllarından başlayıp 1650'li yıllara dek egemen olan tarım devrimi tanımlanmış, "ilkel" dünyadan "uygar" dünyaya geçiş tasvir edilmiştir. Tarımın sistemli olarak başlamasını içeren uygar dünya, yaşamın merkezini köy/toprak olarak belirlemiştir. Uğruna mücadeleler verilen toprağın işlenebilir hale gelmesini içeren tarım devrimi, yönetim şekillerinden geleneklere kadar çeşitli biçimlere kendini göstermiştir. Basit işbölümü ve sınırları iyi belirlenmiş sınıf sistemi görülmektedir: Soylular, din adamları, savaşçılar ve köleler. En temelde, yalnızca gereksinimlerini karşılamak için üretenler ve alışveriş yapmak için üretenler vardır. Alışveriş yapmak için üretenler, diğerlerine göre azınlıktır.¹⁹

1600'lü yıllara doğru deniz ticaretinin gelişmesi ile birlikte Avrupa, kapalı tarım ekonomisinden ticari kapitalizme doğru geçiş yaşamıştır. Feodal beylikler yerini merkezi devletlere bırakmış ve yeni siyasal birim olarak merkezi devlet, tek tip yasaların çıkartılması, vergilerin tekleştirilmesi, dil ve kültür birliğinin sağlanması ve hukuk güvenliğinin sağlanması gibi fonksiyonları üstlenmiştir.²⁰

¹⁶ Sloterdijk, a.g.e., s.223-232.

¹⁷ Sloterdijk, a.g.e., s.233-242.

¹⁸ Alvin Toffler, *Üçüncü Dalga*, çev. Ali Seden, y.y., Altın Kitaplar Yayınevi, 1981, s.21.

¹⁹ Toffler, a.g.e., s.43-44.

²⁰ Toffler, a.g.e., s.61-79.

İkinci Dalga, sanayileşme sürecini/devrimini ve sanayi toplumunu ifade etmektedir. Bu toplumların dayanak noktası makineleşmedir. Makineleşmeyle birlikte ekonomi, politika, toplumsal ve kültürel hayatta tarım gerileyerek yerini sanayiye bırakmıştır. 1700’lerde buhar makinesinin icadıyla yenilenemez enerji kullanımı artmış, dev makinelerin icadıyla da birbirine bağlı tesisler ve fabrikalar kurulmuştur. Fabrika, sanayi devriminin simgesi olmuştur. Fabrika sayesinde kitle üretiminin ortaya çıkışı, dağıtım sistemini dönüştürmüştür. Yeni ve güvenli pazar ihtiyacının doğmasıyla birlikte sömürge politikaları üretilmiştir. Özellikle güçlü devlet olmanın yolunun daha fazla pazara açılmaktan geçtiği bu dönemde, İspanya, Hollanda, Portekiz, İngiltere gibi devletler sömürge yarışımı ileri boyutlara taşımışlardır.

İkinci dalga, toplumların kurumsal yapısını mutlak surette dönüştürmüştür. Çekirdek aile, fabrika, okul, şirket gibi kurumlar beraberinde karmaşık bir örgüt yapısı yaratmıştır. Haberleşmenin, bilgi almanın bir gereksinim olarak var olması ise, kitle iletişim araçlarının doğmasına yol açmıştır. Birinci dalgada görülen gereksinimleri karşılamak için üretim anlayışı, ikinci dalgada tamamen değişmiştir. Üretici ile tüketicinin birbirinden ayrıldığı bölünmüş bir ekonomik düzen hakim olmuştur.²¹

Üçüncü Dalga, bilgi toplumunu ve içinde bulunduğumuz bilgi çağının evrensel çapta tezahürünü ifade etmektedir. 1950’li yıllarda teknolojiye yaşanan gelişmeler, hem toplumsal yapıyı hem de üretim biçimini tekrar dönüştürmüş ve üçüncü dalgayı doğurmuştur. Enerji kullanımından iletişim biçimine, bilginin kaynağından yönetim anlayışına kadar birçok alanda dönüşümler yaşanmıştır. Üçüncü dalga, teknolojik gelişmeler ile simgelenebilir.

Üç dalga arasında keskin sınırlar bulunmamaktadır. Bugün birçok ülke farklı hızla, farklı güce, farklı dinamiklere bağlı olarak iki hatta bazen üç dalganın etkisini de hissetmektedir. Bu dalgaların yol açtığı akıntılar, günlük yaşamımızdan ahlak anlayışımıza, yaşam tarzımızdan politik tutumumuza kadar birçok noktayı

²¹ Toffler, a.g.e., s.45-55.

etkilemektedir. Azınlığın iktidarını²² temel alan üçüncü dalga²³, politik anlamda homojenlikten de uzaktır.

Küreselleşme sürecinin üç evrede açıklanması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Nitekim bu tür açıklamalardan biri de sürecin kesin olarak ne zaman başladığını belirtmemekle birlikte üç evreden geçerek günümüzdeki halini aldığı öne süren sosyolojik yaklaşımdır.²⁴

Buna göre; ilk dönem, coğrafi keşifler ile yer kürenin her yanının tanınması ve sömürgeciliğin başlamasına denk düşer. Bu dönemde, serbest dolaşımın önündeki kısıtlamalar çok düşük seviyede, ulaşım maliyetleri az ve küresel piyasaların entegrasyonu derinleşmiştir.

Ayrıca ticari amaçlarla çeşitli ülkelerde oluşturulan sömürgeler vasıtasıyla tüm dünyanın zenginlikleri Batı Avrupa'ya akmaya başlamıştır. Gelişen ticaret burjuvazisi kendisini koruyacak bir üst yapıya, ulusal sınırlara, mal ve can güvenliğinin teminatına, belli bir sınır içinde kanun birliğine ihtiyaç duymuştur. Dönemin iktisadi düşüncesi olan merkantalist ekonomi ve burjuva sınıfının gelişmesiyle “kapitalist sermaye birikimi”ni sağlayacak “ulus-devlet” ortaya çıkmıştır. Yeni yeni beliren ulus-devlet ise, doğmakta olan “ticaret kapitalizmi”ne bağımlı hale gelmiştir.²⁵

İkinci dönem, sanayi devrimi ile başlayan ve kapitalist sistemi teknelci bir aşamaya doğru götüren süreci kapsar. Bu dönemde artık sermaye ve el emeğinin merkezileşmesi, makinelerin karmaşık hale gelmesi ve kaynaklara yakın olma ihtiyacı, büyük fabrikaları doğurmuştur. Fabrika sahibi kapitalistler bundan böyle daha çok kar ve kazanç güdüsü ya da karın maksimizasyonu fikri ile hareket etmeye başlamışlar, ucuz hammadde sağlamak, yeni pazarlar bulmak ve artan sermayeyi başka topraklara ihraç etmek amacıyla da

²² Toffler'a göre; İkinci Dalga'nın temel prensibi olan çoğunluğun gücü artık tarihe gömülmüştür. Günümüzde endüstrileşme geride bırakılmakta ve toplumsallığın git gide azaldığı bu dönemde, çoğunluk sağlamak daha da zorlaşmakta, hatta bazen imkansız hale gelmektedir. Bu bağlamda, Üçüncü Dalga uygarlığında kitleler ve sınıflar eski önemini kaybetmiştir. Bir-ikisinin birleşerek çoğunluğu sağladığı katmanlardan oluşan toplum ve iktidar yerine, çok ender olarak %51'e varan bir çoğunluk oluşturacak şekilde her daim birleşen ve ayrılan, çoğu geçici olan birçok azınlık grubunun oluşturduğu toplum ve iktidar ile karşı karşıyayız. Toffler, a.g.e., s.514-516.

²³ Toffler, a.g.e., s.161-196.

²⁴ Bora Elçin, *Küreselleşmenin Tarihçesi*, Ankara, 2012, s.7-9.

²⁵ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, 30.b., İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2013, s.94.

muazzam bir uluslararası rekabete girmişlerdir. Milliyetçilik ve korumacı iktisadi eğilimler, bu dönemin temel yapısını tasvir etmektedir.

Üçüncü dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve günümüzde de devam eden süreci kapsar. Bu süreç, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış, 1980 sonrasında ise büyük bir ivme kazanmıştır. Ekonomik anlamda, uluslararası ticaret hacmi ve uluslararası sermaye akımlarının hızı daha önceden eşi görülmemiş seviyelere erişmiş, üretim sistemleri büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Öte yandan, özellikle bir başka dünya savaşının yaşanmamasını teminen, siyasi küreselleşme ivme kazanmıştır. Ayrıca, teknolojik anlamda yerkürenin hemen her bölgesini etki altına alan bir iletişim devrimi yaşanmıştır.²⁶

Üçüncü ve son küreselleşme dönemini kendi içerisinde onar yıl arayla gelişen üç olay etrafında açıklayan Oran,²⁷

- 1970'lerden itibaren, çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisinde egemen hale gelmesi,
- 1980'lerden itibaren Batı'nın uydu, bilgisayar, internet gibi teknolojik buluşları devreye sokarak yarattığı iletişim devrimi,
- 1990'larda SSCB'nin dağılması neticesi güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı'nın tekrardan tek güç odağı konumuna gelmesi gibi üçüncü küreselleşme dönemini anlamak açısından önemli noktalara değinmektedir.

Yukarıda çizilmeye çalışılan kavramsal ve tarihsel çerçevede ışığında, küreselleşmenin çok boyutlu bir kavram olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Nüfuz alanı insan ve insana bağlı tüm ilişkiler olan küreselleşme, bu bağlamda ekonomik, siyasi, teknolojik, çevresel ve kültürel birçok yöne etki etme gücüne de sahiptir. Aşağıda bu boyutlara kısaca değinilecektir. Fakat öncesinde bu sürecin temel aktörlerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

²⁶ Bayar, a.g.e. s.27.

²⁷ Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 5.b., İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2009, s.9.

1.3. KÜRESELLEŞMENİN AKTÖRLERİ

J. Dougherty aktörü, “uluslararası arenada az veya çok bağımsız hareket edebilme yeteneğine sahip organize varlık” olarak tanımlamaktadır.²⁸ Bu tanımdan hareketle aktör olabilmenin ön koşulu, söz konusu birimin iç ve dış güçlerden bağımsız olarak iradesini açıklayabilme, bu yönde kararlar alabilme ve uygulayabilme yetisidir. Arıboğan ise bu tanımı daha da genişleterek aktörü, “bağımsız faaliyetlerde bulunabilen, örgütlü, etkin bir güç merkezi” olarak tanımlamaktadır.²⁹

Küreselleşmenin aktörlerinin hangileri olduğu ve bu aktörler arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu belirlemeye yönelik birçok yaklaşım mevcuttur. Genel hatlarıyla realist, plüralist ve globalist (yapısalcılar) yaklaşımın görüşlerine yer vermek faydalı olacaktır.

Realist yaklaşıma göre, devlet dışındaki tüm aktörler ikincil öneme sahiptir. Ulusal çıkarları gereğince güç mücadelesinin tarafları devletler olmakta, bu nedenle uluslararası işbirliklerini ve ulus ötesi kurumlar ikincil görülmektedir. Realist anlayış, devletlerarası ilişkileri fiziksel güç mücadelesine dayandırarak aktörler arasında merkez güç olma yarışını ele almaktadır.³⁰

Plüralist yaklaşıma göre, çok aktörlü bir uluslararası sistem vardır. Bu sistem içerisinde devletin önemli bir rolü vardır ancak devletin egemenliği, diğer etkili aktörlerin ortaya çıkışıyla kırılmıştır. Liberal kuramın özgürlükçü anlayışına dayalı bir temeli savunur. Devleti tek ve birincil aktör olarak kabul eden realist yaklaşıma bir tepkidir. Plüralist yaklaşıma göre devlet, uluslararası politikada önemli bir aktördür fakat diğer aktörlerin de ortaya çıkışı ile birlikte egemenliği sarsılmıştır.³¹ Artık uluslararası siyaset arenası, devlet ve devlet dışı aktörlerin karşılıklı/düzensiz etkileşim ve bağımlılığı ile şekillenmektedir.

Globalist (yapısalcı) yaklaşıma göre, uluslararası sistemin başlangıç noktası olarak dünya kapitalist sistemi görülmektedir ve bu sistemin odak noktası ise “bağımlılık

²⁸ James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr, *Contending Theories of International Relations*, New York: Harper Collins Publishers, 1990, aktaran Deniz Ülkü Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s.15.

²⁹ Arıboğan, a.g.e., s.23.

³⁰ Fulya Kıvılcım, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *y.y., Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.5, S.1 (2013), ss.219-230, s.225.

³¹ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Ankara, SBF Dergisi*, C.51 (1996), ss.71-114, s.84.

ilişkileri”dir. Yapısalcılar, uluslararası sistemin dinamiklerini incelerken ekonomik faktörlere öncelik verirler. Devlet ise tam anlamıyla otonom olmasa da uluslararası sermayenin gereklerine göre değişen ölçüde ve ikincil planda rol oynamaktadır. Uluslararası arenada güç, ekonomik anlamda gücü elinde bulunduranlarda görülmektedir.³²

Küresel sistemin aktörlerini açıklamaya çalışan yaklaşımları çoğaltmak mümkündür fakat genel bir çerçeve çizilmesi açısından yukarıda verilen yaklaşımlar yeterlidir.

Küreselleşme sürecinin baş döndürücü bir hızla gelişiyor olması her an yeni bir aktörün süreç içerisinde yer almasını mümkün kılmaktadır. Aktörlerin çeşitliliği kadar bunlar arasındaki ilişkilerin niteliği de değişme potansiyeli taşımaktadır.

“Küreselleşme sürecinde ulus-devletler, ulus-ötesi yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleriyle üstten bir baskıya maruz kalarak yetkilerinden bir bölümünü bu kurum ve mekanizmalara devrederken, bir bölümünü de etnik akımlar ve yerel demokrasi taleplerinin yükseldiği alt birimlere yani yerel yönetimlere devretme talebiyle karşı karşıya kalmakta, bu anlamda dünya siyasi düzeninin şekillendirilmesinde giderek azalan bir işleve sahip olmaktadır.”³³

Küreselleşmenin iletişim teknolojilerinin etkisiyle geçirdiği son evrim, esasen devrim niteliğinde değişiklikler ile yeni aktörleri de bu sürece dahil etmiştir. Ulus-devletler üzerinde otorite kurmuş olan uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, küresel gönüllü kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, büyük medya kuruluşları yeni aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Küreselleşmeyle paralel bir gelişme gösteren yerelleşme süreci ile birlikte "yerel" in kendisi de doğrudan bir aktör olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Başka bir deyişle yerel kendi pozisyonunu ekonomik düzlemde, ulus-devletten ayrı olarak belirleyebilir hale gelmiştir. Uluslararası alanda ekonomik ve sosyal ilişkilerin bir parçası olarak yer almak üzere olan "yerel" in fiziksel mekan olma (coğrafi) özelliği ikinci planda kalmaya başlamıştır.³⁴

³² Arıboğan, a.g.e., s.42

³³ Ömer Köse, “Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi”, *Ankara, Sayıştay Dergisi*, S.52 (2004), ss. 3-42, s.35.

³⁴ Köse, a.g.e., s.36.

Özetleyecek olursak, küreselleşme sürecinde dört temel aktör yer almaktadır: Ulus-devlet, uluslararası kuruluşlar ve devlet-üstü kuruluşlar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları.³⁵ Küreselleşme süreci, bu dört temel aktörün karşılıklı olarak iletişimi ve etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Çıktıları itibariyle aktörlerini etkileyen, girdileri itibariyle etkilenen bir konumdadır.

1.4. KÜRESELLEŞMENİN ETKİ ALANLARI

Küreselleşme, toplumsal hayatın her alanına sirayet edebilme niteliğine sahiptir ve küreselleşmeden nasibini almayan herhangi bir alan bulunmamaktadır fakat daha anlaşılabilir olması açısından etki alanları 5 başlık altında ele alınacaktır. Bunlar; ekonomik, siyasi/ıdari, teknolojik, ekolojik/demografik ve kültürel alanlardır.

1.4.1. Küreselleşmenin Ekonomik Anlamda Etkileri

Küreselleşmenin ekonomik alana etkileri, diğer alanlara göre kat be kat daha fazla olmuştur. Şüphesiz bu bir tesadüf değildir. Kar maksimizasyonunu arttırmayı amaçlayan sermaye ve girişimci grubunun yönlendirmeleri, liberalleşme hareketleri, uluslararası ticaretin ve yatırımın yayılması kapitalist örgütlenme biçimleri, küreselleşmeyi ekonomik manada güçlendirerek diğer alanların önüne geçen ve onları etkileyen bir yapıya büründürmüştür.

Ekonomik anlamda küreselleşme, piyasa ekonomisinin gelişmesini, dünya genelinde ekonomik örgütlenmelerin artmasını, serbest ticaretin yayılmasını, dış ticaret hacminin genişlemesini, sermaye hareketlerinin gittikçe serbestleşmesini ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin artışı beraberinde getirmiştir.³⁶

³⁵ Bayar, a.g.e., s.27.

³⁶ Aktel, a.g.e., s.197.

1450-1750 döneminde ekonominin hakim paradigması merkantilist politika yerini, 1775-1850 yılları arasında liberal ekonomiye, 1900-1950 arası dönemde ise dünya savaşları ve ekonomik krizler nedeniyle otarşik iktisat politikalarına bırakmıştır.³⁷

1945 sonrası dönemde, İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik etkileri ve ABD ve SSCB'nin başat rolü ile ekonomik düzenin kuralları yeniden belirlenmiştir. ABD savaş sonrası dönemde liberal ekonomi temelinde yeni bir dünya düzeni oluşturma hedefiyle yola çıkmış ve büyük ölçüde başarılı olmuştur diyebiliriz. ABD'nin girişimleriyle Uluslararası Para Fonu (*IMF*) ve Dünya Bankası'nın (*WB*) kurulması kararlaştırılmıştır. Dış ticaretin düzenlenmesine yönelik ise Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması (*GATT*) imzalanmıştır. 1990'lı yıllarda bu anlaşmanın yerini Dünya Ticaret Örgütü (*WTO*) alacaktır.³⁸ Bu kuruluşlar, ABD'nin yukarıda belirtilen hedefine yönelik olarak hayata geçirdiği ve küreselleşme sürecini hızlandıran yapılanmalar olarak görülebilir.

Yine aynı dönemde, Avrupa içerisinde ekonomik temelli birliktelikler kurulmuş ve savaşın olumsuz etkileri ekonomik temelli ulus-ötesi işbirlikleri ile giderilmeye çalışılmıştır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (*AKÇT*), Avrupa Ekonomik Topluluğu (*AET*), Avrupa Atom Enerjisi Ajansı (*AAEA*) ve hepsinin toplamı (ve ötesi) olarak bugün de varlığını devam ettiren Avrupa Birliği (*AB*) buna örnek gösterilebilir.

Güçlü bir entegrasyon hareketi olarak ABD karşısında dünya ekonomisini belirleme mücadelesi içerisinde olan AB, küresel dünya içerisinde Avrupa'nın politikalarına yön vermektedir. Bir başka büyük bölgesel ekonomik entegrasyon hareketi, Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturduğu Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (*ASEAN*) dır. Bir diğeri ise ABD, Kanada ve Meksika arasındaki serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlayan Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (*NAFTA*) dır. Son yıllarda *ASEAN* ve *NAFTA* bir bütünleşme içerisinde girerek Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (*APEC*) ni oluşturmuşlardır.³⁹

Küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler arası ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik bağların artması, aralarındaki işbirliğini de arttırmıştır. Bu bağlamda,

³⁷ Türkan Erdoğan, "Küreselleşmenin Ekonomik, Politik ve Toplumsal Yansımaları", *Ankara, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2-3 (2004), ss.21-44, s.28.

³⁸ "Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri", 14.12.2006, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri, (19.06.2018).

³⁹ Erdoğan, a.g.e., s.33.

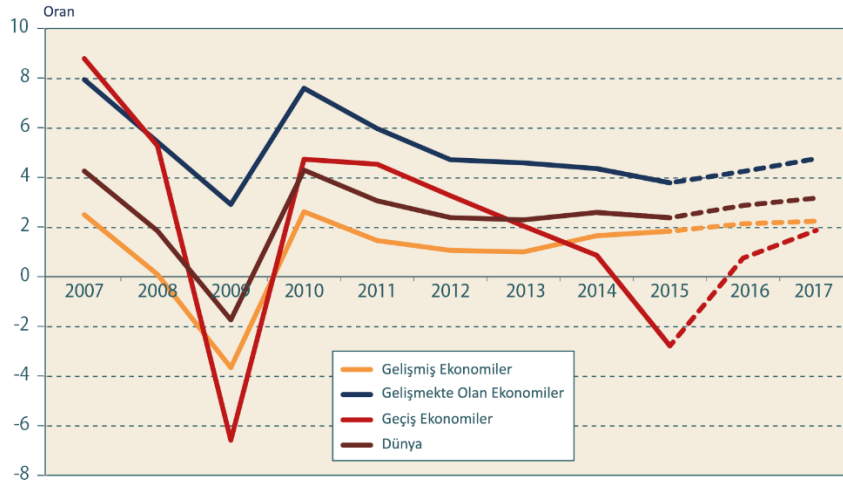
Birleşmiş Milletler (*UN*), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (*OECD*), Uluslararası Ticaret Odası (*ICC*), Dünya Ekonomik Formu (*WEF*), Kuzey Atlantik Paktı (*NATO*) gibi devletler-üstü yapılar meydana gelmiştir. Bölgesel ekonomik işbirliklerinin yanı sıra, dünya ekonomisine yön veren güçlü devletlerce oluşturulmuş özel ülke grupları da mevcuttur: G-7, G-10, G-20 gibi...⁴⁰

Küreselleşme sürecinde uluslararası sermaye, en fazla serbestleştirilen unsur olmuştur. Artık ekonomik ilişkilerde, korumacılık anlayışı terk edilerek serbest ticaret anlayışı benimsenir hale gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, yalnızca dış ticarete değil, tüm finansal alanlarda liberalleşmenin geliştirildiği gözlemlenebilir. Ayrıca, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomi politikaları gittikçe homojenleşmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı'nın 2016 ön raporunda⁴¹ gelişmiş dünya ülkelerinin 2013-2017 yılları arasındaki ekonomik gelişmelerine yer verilmiştir. Bir tablo olarak yer alan bu veriler, küreselleşmenin baş döndürücü hızı ile ekonomik göstergeler arasında bir paralellik olduğunu göz önüne sermektedir. Gelişmiş ekonomiler, gelişmekte olan ekonomiler, geçiş ekonomileri ve dünyanın durumu, küreselleşmenin yarattığı olumlu-olumsuz bağımlılıkları açık bir şekilde tabloda yansıtmıştır (Tablo 1).

⁴⁰ "Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri", 14.12.2006, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etekileri, (19.06.2018).

⁴¹ United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2016*, 2016, http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2016wesp_ch1_en.pdf, (05.06.2017).

Tablo 1. Dünya GSH Büyümesi ve Ekonomik Olarak Sınıflandırılmış Ülkelerin GSH Büyümesi⁴²

Tüm bu verilerden hareketle, küreselleşme sürecinin ekonomik alanı baştan sona dönüştürücü bir niteliği olduğunu söyleyebiliriz.

1.4.2. Küreselleşmenin Siyasi/İdari Anlamda Etkileri

Küreselleşmenin siyasi ve idari anlamda en büyük etkisi, bir dönemin hakim yönetsel anlayışını ifade eden ve dünya haritasını şekillendiren ulus-devlet mantığını temelden sarsması olmuştur. Fakat kimi düşünürlere göre, küreselleşme süreci ile ulus-devlet mantığı sarsılmamış, bilakis kendini güçlendirerek kamufle etme yetisi kazanmıştır.

Küreselleşme sürecinin ekonomiyi dönüştüren yapısı ile birlikte, güç ilişkilerinin odağına sermaye oturmuştur. Buna bağlı olarak sermayeyi elinde bulunduranın güce ortak olma yarışı siyaseti hareketlendirmiştir.

“Bu ilişkiyi en iyi şekilde bütünleyen, güç olgusudur. Ekonomik, askerî vb. unsurlardan güç olarak öne çıkan devletlerin çevrelerini dönüştürmede ve giderek küresel ortamı şekillendirmede kullandıkları güç ilişkileri ve bu maksatla tesis ettikleri düzen -emperyalizm- küreselleşmenin siyasi boyutunu ortaya koymaktadır.”⁴³

⁴² United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2016*, s.1.

⁴³ Ali Bilgin Varlık, *Küreselleşme ve Küreselleşmenin Ortadoğu'ya Etkileri*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.54.

Buradaki güç ilişkisini, merkez-çevre dikotomisi bağlamında ele alacak olursak; merkezleşen ve küresel üretim ile refahını arttırarak güçlenen devletler, çevredeki devletleri yine küreselleşme silahıyla güçsüzleştirmeye çalışmaktadır. Şüphesiz bu, küreselleşmenin sağladığı olanaklardan yararlanmanın bir bedeli olmaktadır. Kendini yöneten bir merkez ve ona bağımlı olan bir çevre ilişkisi, küreselleşmeyle birlikte daha görünür hale gelmiştir. Ayrıca merkezin ihtiyaç duyduğu kaynakları çevreden temin etmesi kaçınılmaz olarak savaflara neden olmuştur.

Son kertede bu güç yarışına devlet dışı kurumlar da dahil olmuş ve baş döndürücü bir sürece kapı aralanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle sermaye enformasyonun yayılmasında ortaya çıkan hız artışı, ulus-devletin reaksiyon gücünü geçerek onu merkezden uzaklaştırmıştır ve egemenliğini paylaşmak zorunda bırakmıştır.

Küresel siyaset, söz konusu yapının oyuncularını olan; devletler, devlet niteliğini kazanmamış olan sosyal ve siyasal alt gruplar, uluslararası kuruluşlar, ulus-üstü kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, uluslar aşırı ticari kuruluşlar ve bireylerin karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir.

Giddens'a göre, küreselleşme sadece uluslar arasındaki bağların yakınlaşmasını veya uluslararası birleşmeleri ortaya çıkartmamakta, aynı zamanda ulus devletlerin egemenlik hakkını aşındırmakta, ulus devletleri uluslararası sistemde yeniden konumlandırmakta ve ulus devletlerin klasik düşman algısının da ötesinde yeni risk ve tehlikelerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.⁴⁴

Küreselleşme sürecinin temel düşünce biçimi olarak liberalizm, bir yandan serbest piyasa ekonomisini savunurken diğer yandan bireysel hakların devlet tarafından korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Liberal düşünce bağlamında, egemenlik hakkını elinde tutan ulus-devletin konumu sorgulanmakta ve gücü azalmaktadır. Bu bağlamda, ulus-devletlerin uluslararası sistem tarafından kabul gören temel insan haklarına dayanmayan bir egemenlik kurması ve otoriteye dayanarak her konuda karar alması kabul görmemektedir.

⁴⁴ Anthony Giddens, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, çev. Mehmet Özyay, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000, s.153.

Küreselleşme, ulus-devleti aşan ve ulus-devletin üstesinden gelemediği birçok ekonomik, politik, sosyal ve çevresel yeni sorunu ortaya çıkartmıştır. Bu sorunlar farklı alanlarda uluslararası düzeyde örgütlenmeyi gerekli kılmıştır ve uluslararası örgütlenmelerin güçlenmesi, ulus-devletlerin egemenlik alanlarının aşınmasına neden olmuştur. Özellikle Avrupa’da yaşanan bölünerek bütünleşme süreci, AB gibi ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığa dayalı istikrarlı ulus-ötesi güçlü siyasi birlikteliklere yol açmıştır.

Küreselleşme süreci idari anlamda ulus-devletleri zorlayarak yönetim biçimlerini de dönüşüme uğratmıştır. Merkezi idare etme, yönetme anlayışı yerini yerinden yönetme anlayışına bırakmıştır. “*Subsidiarite*” ilkesi⁴⁵ olarak adlandırılan bu yeni yönetim anlayışı, küreselleşme sürecinin idari anlamda hakim paradigması olmuştur. Pek çok ülkede hizmetlerin halka en yakın yönetim biriminde sunulması yönünde adımlar atılmakta ve bu ilkeye işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ulus-devlet formlarını temelden sarstığı ve işlevsizleştirdiği düşüncelerini desteklemeyen, aksine bu süreçle birlikte varlıklarını pekiştirdiklerini öne süren görüşler de vardır. Örneğin; Habermas’a göre küreselleşme ile birlikte bir taraftan ulus-devletler işlevsizleştirilirken, diğer taraftan ulus-devlet yapılarının tümünden yok olmasına göz yumulmamaktadır.⁴⁶

Uluslararası/ulus-ötesi kuruluşlar etkilerini arttırmasına karşın, ulus-devletler sistemin önemli aktörleri olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Küreselleşme, ulusun ve devletin içeriğinin değişmesi, dolayısıyla ulus-devletlerin bir yönüyle krize girmesi ulus-devletin alternatifsizliğini ortadan kaldırmamaktadır.⁴⁷ Modelski’ye göre, ulus-devletler bir süredir eski önemini kaybetmiş ve dünya düzeni açısından sakıncalı görülseler de, bu düzeni kuran ve hala destekleyen en önemli unsur konumundadırlar.⁴⁸

⁴⁵ Hizmette yerellik ilkesi olarak Türkçe’ye çevirilen bu ilke, kamu hizmetlerinin halka en yakın ve en uygun birimlerce sunulmasını esas almaktadır. *Subsidiarite* ilkesi hakkında daha detaylı için bkz.; Sedef Zeyrekli, Rengül Ekizceleroğlu, “AB Bağlamında Hizmette Yerellik (*Subsidiarite*) İlkesi ve İlkenin Türkiye Açısından Ele Alınışı”, *Ankara, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C.16, S.3 (2007), ss.29-48.

⁴⁶ Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, çev. Mehmet Beyaztaş, y.y., Bakış Yayınları, 2008, s.11.

⁴⁷ Ali Yaşar Sarıbay, Fuat Keyman, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, y.y., Vadi Yayınları, 1998, s.15.

⁴⁸ George Modelski, “Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus- Devlet”, çev. Burcu Yavuz, y.y., *Uluslararası İlişkiler*, C.2, S.7 (2005), ss.3-30, s.24.

Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletin kendini yenileme zorunluluğu ile karşı karşıya kalması ve yeni sisteme uygun refleksler göstermesi olağandır. Küreselleşmenin “karşı konulamaz dönüştürücü gücü” ulus-devleti de etkileyerek dönüştürmüş ve yeni sistem içerisinde kendisini yeniden konumlandırma hakkını saklı tutmuştur. Fakat yeniden konumlandırma sürecinde mutlak güç ulus-devlete verilmemiş; birey, insan hakları, temel özgürlükler, yerellik, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi kavramları bir güç olarak karşısına çıkarmıştır.

Özetle, devletin minimize edilmesi çalışmaları, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesi, insan hakları ve temel özgürlükler konusundaki çalışmaların geliştirilmesi, devletten ayrı sivil alanların genişletilmesi, kamu yönetimi anlayışının köklü bir değişikliğe uğraması, “yönetişim” (*governance*) kavramının politik düzlemde hakim paradigma haline gelmesi küreselleşme sürecinin siyasal etkileri olarak gösterilebilir. Küreselleşme süreci ile birlikte siyasal alanda yaşanan bu değişim, vatandaşlık anlayışından devlet örgütlenmesine, insan haklarından katılımcı demokrasiye, yerelleşmeden sivil toplumun etkinleşmesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.⁴⁹

1.4.3. Küreselleşmenin Teknolojik Anlamda Etkileri

Küreselleşme sürecinin -bu çalışma açısından- en önemli etki alanı teknolojik/iletişimsel gelişmeler üzerinedir. Küreselleşme sürecinde yaşanan köklü değişimler “teknolojik devrim” olarak görülebilir. Bilişim ve iletişim alanlarında odaklaşan bu teknolojik devrim, toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamı da giderek yoğunlaşan ölçüde etkisi altına almaktadır. Bilişim ve iletişim alanlarında ortaya çıkan bu baş döndürücü değişim, yeni bir toplumsal düzen, yeni kültürel değer ve süreçler ve en azından eskisinden farklı bir siyasal düzen anlamına gelmektedir. Bu devrim, bir yandan bilgiyi ön plana çıkarıp üretim sürecinin temel girdisi ve çıktısı haline getirirken, diğer yandan da insanları şimdiye kadar görülmemiş ölçekte manipüle edebilme olanağını

⁴⁹ “Yönetişim” kavramına ilişkin ilerleyen bölümlerde detaylı bilgi verilecektir. Ayrıca bkz. Mehmet Zahid Sobacı, “Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler”, *Çanakkale, Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.5, S.1 (2007), ss. 219-236.

gündeme getirmiştir. Bilgi toplumunu oluşturan ve üretim ilişkilerinin merkezine koyan bu yeni tarza, “bilgisel üretim tarzı” (*informational mode of production*) denilmiştir.⁵⁰

Teknoloji, küreselleşme sürecinde ön koşul değil, yeter koşuldur. Baş döndürücü bir hızla gelişen teknoloji, beraberinde toplumsal yapıyı da değiştirmekte ve küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. Thomas Friedman, Francis Fukuyama, Kenichi Ohmae gibi kuramcılar, teknolojinin küreselleşmenin itici gücü olduğu yönünde fikir birliğine varmışlardır.

“Son küreselleşme evresinin bilgi teknolojileri ile yakın ilişkisi, bilginin ekonomik bir kaynak olarak değer bulmasıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Buna göre bilgi, günümüzde modern üretim sistemlerinin en önemli girdisi haline gelmiştir. Dolayısıyla üretimde emek, sermaye ve toprak faktörlerine yönelik talep, bilgi talebiyle karşılaştırıldığında görece azalmıştır.”⁵¹

Askerî alanda barut, sanayide buharlı makineler ne ise yeni toplumsal düzende de teknolojik gelişmeler aynı pozisyona sahiptir. Küreselleşme süreci ile yeniden şekillenen toplumsal yapının temel dinamiklerini bu alanda yaşanan gelişmeler belirlemiştir. Zira artık dünyanın hiçbir yeri, başka bir yerine uzak ve yabancı değildir. Gelişmiş ve merkezileşmiş iletişim araçlarının kullanımı neticesinde, dünya git gide küresel bir köye dönüşmüştür/dönüşmektedir.

Teknolojik devrim olarak adlandırabileceğimiz bu dönüşüm sürecinin insan ve toplum yaşamına getirdiği bir diğer etki, “akültürasyon” sürecidir. Akültürasyon, kültürler arası etkileşimin yoğunlaşması sonucu oluşan ortak alanın büyümesi biçiminde tanımlanmaktadır.⁵² Etkin ve merkezileşmiş iletişim ağları ile birlikte evrensel bir kültür, -en azından- tüketim ve eğlence gelenekleri açısından ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, küreselleşmenin şüphesiz bu çalışma açısından en önemli etkileri teknolojik/iletişimsel alanda olmuştur. Bilgi iletişim ağının genişlemesi, buna bağlı olarak bir bilgi toplumunun meydana gelmesi, sınırların ortadan kalkması ve katılımcılık fikrinin toplumda yer edinmesi, gençlerin eskiye ait katılım biçimlerini yeni paradigmalara yeniden yorumlaması ve yeni katılım yöntemleri oluşturması, yeni bir

⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ankie Hoogvelt, *Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development*, Maryland: Johns Hopkins University Press, 2001.

⁵¹ Tom Stonier, *The Wealth of Information: A Profile of the Post-Industrial Economy*, London: Methuen, 1983, s.3.

⁵² Gencay Şaylan, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, 1.b., Ankara: İmge Kitapevi, 1995, s.101.

vatandaşlık algısının ortaya çıkması gibi birçok yenilik doğmuştur. İlerleyen bölümlerde kapsamlı olarak değinileceğinden şimdilik genel bir çerçeve çizilmiştir.

1.4.4. Küreselleşmenin Ekolojik/Demografik Anlamda Etkileri

Küreselleşme süreci dünyayı bir yandan olumlu etkilerken, öte yandan olumsuz olarak etkilemektedir. Bu olumsuz etkileri belirgin olarak çevresel ve demografik alanda da görebiliriz. Küreselleşmenin sunduğu tüketim kültürü, çevreye karşı duyarlılığı azaltmakta ve hatta çevreyi tahrip etmeye sebebiyet vermektedir. Çevresel problemler artık giderek küresel çapta meydana gelmektedir. Çevre sorunlarının giderek sınır ötesi nitelik kazanması ile tüm dünya birbiri ile bağımlı hale gelmekte ve sorunlara kayıtsız kalmak mümkün olmamaktadır. Bu sorunların çözümü “küresel düşünmek, yerel davranmak” (*thinking globally, acting locally*) anlayışı bağlamında çözümler üretmeyi zorunlu kılmaktadır.

Küreselleşmeye karşı gösterdiği uyum ile hızla gelişen metropoller, şehirler ve ülkeler arasında dengesizlikleri arttırmakta ve farklı toplumsal yapılar oluşturmaktadır. Bu farklar neticesinde kırsal ve kentsel göçler artmakta ve kitlesel hareketlenmeler meydana gelmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte teknolojiye, iletişimde ve ulaşımda süratli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, insanlık için atılmış faydalı adımlar olsa da, beraberinde ekolojik dengeyi bozacak gelişmeleri de getirmiştir. Yaşanan savaşlar, kaynak arayışları, sömürü düzeni, doğal dengeyi gözetmeden yapılan üretim/tüketim, hızla artan kentleşme, dengesiz nüfus profilleri vd. etkenler ile küreselleşme süreci dünyayı olumsuz yönde de etkilemektedir.

Küreselleşmenin ve onun acımasız yüzünü gösteren bir örnek olarak ABD'nin Irak işgalini sayısal verilerle ele alabiliriz: Bu işgal neticesinde yaklaşık 5 milyon civarında insan evsiz kalmıştır. Doğrudan ve dolaylı yollardan 1 milyondan fazla insan yaşamını yitirmiş, Birleşmiş Milletler tarafından 264.285.225 \$ harcama yapılmış, 5

milyona yakın çocuk ebeveynsiz kalmış⁵³ ve geride tam anlamıyla bir enkaz bırakılmıştır. Küreselleşmenin çevresel etkilerini ortaya koyacak örnekleri arttırmak mümkündür.

1.4.5. Küreselleşmenin Kültürel Anlamda Etkileri

Küreselleşme süreci, günümüz dünyasında yaşanan kültürel ve toplumsal değişimleri açıklamada anahtar kavram olarak yanı başımızda durmaktadır. Bu süreç değer yargılarını, alışkanlıkları, gelenek-görenekleri, tüketim ve üretim alışkanlıklarını değiştirmekte ve bir ölçüde aynılaştırmaktadır. Küresel kültür ortaya çıkmakta ve bu küresel kültür, yerel kültürü etki alanına hapsetmektedir. Kültürel boyutta evrensel değer yargıları ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte; bilginin paylaşımı, toplumun katılımcı ve çoğulcu olması, demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması gibi ortak değerler ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme sebep olduğu değişim dalgaları neticesinde her dönem toplumsal yaşam biçimlerini temelden sarsmıştır. İlkel toplum sürecinde avcılık ve toplayıcılıkla ihtiyacını karşılayan insan, toprağı işlemeyi öğrenip yerleşik yaşama geçtiğinde “tarım toplumu” olma vasfını kazanmıştır. Tarımda verim artışına bağlı olarak daha az insanın bu sektörde çalışma imkanının ortaya çıkması ve buharlı makinelerin icadı ile “sanayi toplumu” ortaya çıkmıştır. Son kertede ise bilginin hızlı bir biçimde toplumdaki en küçük birime kadar ulaşabilmesi, sanayi toplumunun katı yapısının değişmesine neden olmuş ve “bilgi toplumu” oluşmuştur.⁵⁴ Tüm bu dönüştürücü özellikleri toplamında, küreselleşme sürecinin toplumsal yapıları ve buna bağlı olarak kültürleri değiştirdiğini söyleyebiliriz.

Yeni bir iletişim kültürü, üretim ve tüketim kültürü, dayanışma kültürü, katılım kültürü oluşmaktadır/yaşanmaktadır. Özellikle bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, kültürel alanda “saf” ıktan söz etmeyi imkansız hale getirmekte⁵⁵, kültürler neredeyse iç içe geçmekte, baskın kültürlerin hegemonyası söz konusu olmaktadır.

⁵³ “ABD Savaşı Bitirdi Enkaz Irak’a Kaldı”, 16.12.2011, <http://www.milliyet.com.tr/abd-savasi-bitirdi-enkaz-irak-a-kaldi/dunya/dunyadetay/16.12.2011/1476145/default.htm>, (13.04.2016); “Irak Ölüm Hesaplamaları”, t.y., <https://www.iraqbodycount.org/>, (13.04.2016); “Iraq Study Estimates War-related Deaths at 461,000”, 16.10.2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24547256>, (13.04.2016).

⁵⁴ Hüseyin Naci Bayraç, “Yeni Ekonominin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları”, *Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.1 (2003), ss.41-62, s.45-46.

⁵⁵ Aktel, a.g.m, s.200.

Yemekten giyinmeye, spordan sosyal etkinliklere kadar bir benzeşme süreci yaşanmaktadır. Bu ortak kültüre “kapitalist kültür” isimlendirmesi yapılmaktadır. Kültürün “yersizleşmesi” (*deterritorialization*) olarak ifade edilen bu durum, medya ve iletişim teknolojileriyle hızlandırılarak kozmopolit bir yapı oluşturmaktadır.⁵⁶ Feathersone bu küresel kültürel dönüşümü, “Gündelik tecrübe ve pratikleri dönüştüren yeni kültürel üretim ve yeniden üretim tekniklerinin ortaya çıkışının vurgulanması” olarak tanımlamaktadır.⁵⁷

Küreselleşmenin ortak kültür oluşturduğunu kabul etmenin yanı sıra, kapitalizmin “vahşi”liği yüzünden hizmetlere ulaşmada eşitsizliklerin meydana geldiği ve bazı toplumlar arasında derin kültürel farklılaşmaların yaşandığı da düşünülmektedir. Doğu ile Batı arasındaki kültürel farklılıklar bu bağlamda değerlendirilebilir.

1.5. KÜRESELLEŞMENİN FIRSAT VE TEHDİTLERİ

Küreselleşme, insan ve toplumları çok yönlü olarak değişime uğratmıştır. Bu süreç, insanlara geniş öğrenme fırsatları tanımakla kalmamış, aynı zamanda, insan ve toplumların birbirini çok yönlü olarak etkileme ve birbirlerinden etkilenme durumları ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Küreselleşmeyi salt ve tek boyutlu olarak ele aldığımızda onu olumlu veya olumsuz olarak görmek çok kolay olacaktır fakat onun çok yönlü yapısı yadsınmamalıdır. Dolayısıyla küreselleşmeyi değerlendirirken bir bütün olarak alt süreçlerinin tanımlanması, aktörlerinin belirlenmesi, amaç ve politikalarının iyi analiz edilmesi ve böylece küreselleşmenin çok farklı talep ve beklentileri içeren bir mücadele alanı olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir.

Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yanları; ülkelere, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, dünya siyasetindeki rollerine, ulus yapılarına vd. birçok değişkene bağlı olarak kendini göstermektedir. Fakat tüm bu değişkenleri bir kenara bırakarak

⁵⁶ Alan Rugman, *The End of Globalization: Why Global Strategy Is a Myth & How to Profit from the Realities of Regional Markets*, New York: American Management Association, 2001, s.50-51.

⁵⁷ Mike Feathersone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, 1.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s.94.

küreselleşmenin genel geçer olumlu-olumsuz yanlarını fırsatlar ve tehditler şeklinde sıralayabiliriz:

Küreselleşmenin Fırsatları;

- Dünyanın dört bir tarafında yeni iş alanları açıldı.
- Ekonomik gelişmeler sayesinde toplam refah artışı oldu.
- Teknolojik gelişmeler ve bunların ulaşılabilirliği arttı.
- Hastalık, çevresel ve sosyal sorunlar, global problemler ile daha kolay mücadele edebilir hale gelindi.
- Bilgiye ulaşım hızı arttı.
- Kültürel etkileşimler arttı.
- Kapalı toplumlar azaldı.
- Sivil toplum kuruluşları gelişti ve birbirleriyle dayanışma olanağı buldu.
- İnsan hak ve hürriyetlerine dayalı politikalar arttı.
- İnsana yatırım arttı.

Küreselleşmenin Tehditleri;

- Kapitalizm vahşileşti ve sömürü düzeni büyük şirketler aracılığıyla alışılmamış bir boyut kazandı.
- Gelir dağılımı adaletsizliği arttı.
- Eşitsizlikler arttı (1.2 milyar insan ise günlük 1 ABD doları olan açlık sınırının altında yaşamaya çalışmaktadır.⁵⁸)
- İletişim ağları ve küreselleşme sayesinde artan eşitsizlikler, çok daha belirgin hale geldi.
- Doğal hayatın dokunulmazlığı ortadan kalktı ve çevre/hava kirlenmesi tehlikeli boyutlara ulaştı.
- Ekonomik istikrarsızlıklar ve finansal krizler ortaya çıktı.
- Yoksulluk düzeyi arttı.
- Kapitalist kültür, küçük kültürü yuttu. (*McDonald's, Burger King vs.*)

⁵⁸ Yunus Taş, Selami Özcan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", *International Conference on Eurasian Economies 2012*, Almata, 2012, ss.423-430, s.423.

1.6. KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Küreselleşmeye ilişkin bu tehdit ve fırsatlar yukarıda belirtildiği üzere farklı parametrelere bağlı olmaktadır. Bu bağlamda onun salt iyi veya kötü bir şey olduğunu söylemek mümkün değildir. Çok boyutlu bir süreç olan küreselleşmenin sonuçları ortaya çıktıkça onu benimseyenler kadar karşı çıkanların sayısında da artış olmuş, bu da küreselleşmeye ilişkin farklı yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Küreselleşmeye ilişkin teorik yaklaşımlar 3 başlıkta ele alınabilir.⁵⁹

1.6.1. Aşırı (Hiper) Küreselleşmeciler

Aşırı küreselleşmeciler, ulus-devletin giderek zayıfladığına ve hakimiyetini yerel, bölgesel ve uluslararası güçlere devretmek zorunda kaldığına inanmaktadırlar. Küresel ekonomi, yerel politikaların yerini almaktadır. Küresel bir ekonomik düzenin varlığı, küresel bir toplum ve medeniyet ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda güç, siyasi otoritelerden piyasalara doğru kaymaktadır. Yerel ve ulusal ölçekte ulus-devlet hala etkili olsa da, küresel ekonomiyi etkileyecek güce sahip değildir. Devlet otoritesindeki bu gerileme ile diğer uluslararası kuruluşlar ve yerel/bölgesel otoriteler artık onun yerini almaya başlamaktadır.⁶⁰

Aşırı küreselleşmeciler arasında, neo-liberaller, radikaller, neo-Marksistler gibi farklı görüşlere sahip gruplar vardır. Neo-liberallere göre küreselleşme, piyasaların zaferidir. Küreselleşmenin kazananları ve kaybedenleri vardır, fakat ikisi arasında bir kutuplaşma olması gerekmemektedir. Küreselleşme, ekonomik düzen içerisinde her iki grubu birbirine bağlayabilir.

Radikaller olarak da anılan grup içerisinde homojen bir düşünce tarzı gelişmemiştir. Fakat radikallerin ve neo-Marksistlerin ortak fikri, küreselleşmenin baskıcı bir kapitalizm doğurduğu ve dünyayı etkisi altına aldığı fikridir.⁶¹

⁵⁹ Held ve McGrew, a.g.e., s.11-31.

⁶⁰ Duygu Dumanlı Kürkçü, "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar", *İstanbul, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, C.3, S.2, (2013), ss.1-11, s.5-6.

⁶¹ Ünal Çağlar vd., *Küreselleşmenin Sektörel Etkileri*, ed. Cengiz Ceylan, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s.40.

1.6.2. Şüpheciler

Aşırı küreselleşmecilerin karşısında yer alan bu grup, küreselleşmeye genel olarak şüpheyle yaklaşmakta ve onun yeni bir süreç olduğunu kabul etmemektedir.

Hirst ve Thompson'a göre, daha önceki dönemler ile karşılaştırıldığında, farklı bir küresel ekonomi bulunmamaktadır zira daha 19. yüzyılda ekonominin modern endüstriyel teknoloji üzerine kurulmasıyla uluslararası finansal konjonktür işlemekteydi ve 20. yüzyıldaki sermaye hareketliliği hiç de bugünün serbestleşme hareketlerinin gerisinde değildi. Yine bugünkü sistemde, ekonomik faaliyetler ulusal tabanını korumakta, çoğu şirket asıl ulusal üretim ve satış bölgelerinin gücüne göre ulus-ötesi ticaret yapmaktadır.⁶²

Kuşkucular, ulus-devletin gücünün ve egemenliğinin aşındırıldığı düşüncesini reddetmekte, bazı noktalarda eskiye oranla azaldığını kabul etmekle birlikte ulus-üstü kurumların meşruiyet kaynağının ulus-devlet olduğunu benimsemektedirler. Ulus-devlet, küreselleşme sürecinin pasif bir mağduru olmaktan öte, onun aktif mimarı olarak görülmektedir. Şüphecilere göre dünya ekonomik bir birliğe doğru gitmemekte, tam aksine bir bölünme süreci yaşayarak üç temel finansal ve ticarî bloğa doğru evrilmektedir: Avrupa, Asya-Pasifik ve Kuzey Amerika...⁶³ Aynı bölünme durumunun siyasal/idarî anlamda da yaşanacağını savunan şüphecilere göre, milliyetçilik akımları güçlenmekte ve dünya tek bir medeniyete gitmek yerine etnik/kültürel bölgelere ayrılmaktadır.⁶⁴

1.6.3. Dönüşümcüler

Dönüşümcülere göre küreselleşme, sosyal, ekonomik ve politik alanda, tarihte benzeri görülmemiş bir hızda yaşanan değişimi temsil etmektedir. Ulusal ve uluslararası olan arasındaki farkın belirsizleştiği bu süreç, toplumları ve iktidarları değiştirmek zorunda

⁶² Paul Hirst, Grahame Thompson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, çev. Çağla Erden, Elif Yücel, y.y., Dost Kitabevi Yayınları, 2000, s.27.

⁶³ Ceylan, a.g.e., s.40.

⁶⁴ Ceylan, a.g.e., s.41.

bırakmıştır. Bu anlamı ile küreselleşme, tüm dünyada toplumları, iktidarları, ekonomileri sarsan, kuvvetli bir dönüştürücü güç olarak görülmektedir.⁶⁵

Son yıllarda yaşanan gelişmeler, bir üst seviyeye çıkışı ifade etmekte ve nitel bir kayma yaşanmasına yol açmaktadır. Dünyanın küresel bir pazara dönüşmesinin ötesinde, ekonomi gittikçe hizmet sektörüne bağlı hale gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte eski alışkanlıklar unutulmaya yüz tutmuş ve kültürler arası etkileşim hayli artmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca kaçınılmaz olan değişim ve gelişim, modern çağda da kendini küreselleşme ile göstermiş ve işaret etmeye çalıştığımız bir süreci bizlere yaşatmıştır/yaşatmaktadır. Küreselleşmenin kaçınılmazlığı, küreselleşme üzerine yapılan tüm çalışmaların ortak paydası olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin bu kaçınılmaz ve alternatifsiz yapısı, özellikle bazı alanlarda kendini çok daha fazla hissettirmektedir. Bu bağlamda yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız küreselleşmenin teknolojik boyutları, değişen toplumsal yapıyı betimlemek açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Çünkü küreselleşmeyi ve onun teknolojik izdüşümlerini anlamak, bu çalışmanın özünü teşkil etmektedir.

Küreselleşmenin dönüştürücü yapısından etkilenen geleneksel iletişim, kendini yeniden üretmek durumunda kalmış ve yeni iletişim teknolojileri olarak varlığını devam ettirmiştir. Bundan sonraki bölümde, küreselleşme sürecinin –bu çalışma açısından- en önemli sonucu olan, yeni iletişim teknolojileri boyutu ele alınacaktır.

1.7. YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

İletişim, insan olmanın getirdiği en temel ihtiyaçlardan biridir. İnsanın toplumsal bir varlık olmasından doğan bu ihtiyaç, ilk insandan bu yana kendini göstermiştir. İnsanın kendini ifade etmesi, çevresi ile bağlantı kurması, kültürünü aktarması, bilgiyi paylaşması iletişim ile mümkündür. Bu nedenlerden ötürü iletişim, tarih boyunca insan için yaşamsal öneme sahip olmuştur ve her daim öyle kalacaktır.

⁶⁵ Kürkçü, a.g.e., s.9.

Pek çok farklı biçimde tanımlanabilen iletişim, en basit şekliyle, iletinin alıcıya aktarılması olarak açıklanmaktadır. Elbette bunun gerçekleşebilmesi için bir ileti, verici ve alıcıya ihtiyaç vardır. Bu süreç, yalnızca insanları değil, bütün canlıları içermektedir.⁶⁶

İletişimin temelinde paylaşma ihtiyacının giderilmesi isteği yer alır. İlk çağda insanlar tarafından mağara duvarlarına yapılan çizimler, bu ihtiyacın giderilmesine örnek olarak gösterilebilir. Nitekim o döneme ilişkin pek çok bilgi, günümüze bu çizimler sayesinde ulaşmıştır. O döneme ilişkin elimize ulaşan bir başka bilgi de, kullanılan temel iletişim araçlarından birinin duman olduğudur. Ateş ve duman sayesinde insanlar, birbirinden uzak yerleşim yerleri arasında haberleşmeyi sağlamışlardır.⁶⁷

Yazının henüz icat edilmediği dönemlerde insanlar, bir taşı, kırık bir dalı ya da aklımıza dahi gelmeyecek bir malzemeyi, iletişim için bir araç olarak kullanmışlardır. İcatlar sürekli değişmiş fakat işlevsel olarak iletişim fonksiyonu gözetilmiştir. İletişim araçları icat edilerek çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Öte yandan iletişimin şekli de değişim göstermiştir. Dünya üzerinde yaşayan insan sayısı gün geçtikçe artarken, iletişim araçları ve bu araçlara sahiplik oranları da yükselmiş, araçların kullanımları kolaylaşmış ve iletişimin hızında muazzam bir ilerleme gözlenmiştir.

İletişimin hızı, küreselleşmenin hızı ile birleşince ortaya baş döndürücü bir süreç çıkmıştır. İçerisinde bulunduğumuz sanayi sonrası dönem, “Enformasyon Çağı” olarak tanımlanmaktadır.

“Her dönem kendine özgü görünümler sergilemekte, kendisinden önceki dönemlerden farklılık göstermektedir. Yaşadığımız döneme ayrıcalık kazandıran bilgi ve iletişim teknolojileri de toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve teknolojik yapılarla etkileşim içindedir. 20. yüzyılın sonlarında toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerleme ve gelişme, iletişim ortamlarının teknik anlamda birbirlerine yakınlaşmaları, dünya toplumlarının da birbirleri ile etkileşime geçmelerine zemin hazırlamıştır. Uzak yerleşimlerin, yerel oluşumların birbirlerine bağlanmasını kolaylaştıran bu teknik alt yapı, toplumsal ilişkilerin de yoğunlaşmasını sağlamış, küreselleşme olgusunun yayılmasında önemli etken olmuştur. Bu olgunun yayılmasındaki temel teknik alt yapı dijitalleşmedir. İletişim araçları dijitalleşmektedir.”⁶⁸

⁶⁶ Anadolu Üniversitesi, *Yeni İletişim Teknolojileri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ed. Volkan Yüzer, Mehmet Emin Mutlu, 2013, s.8.

⁶⁷ Anadolu Üniversitesi, a.g.e., s.4.

⁶⁸ Anadolu Üniversitesi, a.g.e., s.3.

Yeni iletişim teknolojilerinin doğması ile eski iletişim teknolojilerinden bir kopuş söz konusu olmamıştır. Televizyon, gazete, radyo gibi geleneksel iletişim araçları varlıklarını devam ettirmiştir. Yeni iletişim araçlarıyla kıyasladığımızda –en azından sıfat olarak- eskide kalan iletişim araçları, işlevlerini korumuş ve yeni iletişim araçları ile birlikte var olagelmışlerdir. Bu bir aradalığı daha iyi kavramak adına iletişim teknolojilerinin tarihsel seyri ele alınacaktır.

1.7.1. İletişim Teknolojilerinin Tarihsel Seyri

İnsanın düşünsel çabasının bir neticesi olarak var olan bilginin üretilmesi ve aktarılması hususunda insanlık, tarih boyunca ortak bir çaba harcamıştır. Bu çaba, bilginin iletilmesine imkan sağlayacak araçların üretilmesini de gerekli kılmıştır. Bu bağlamda iletişim araçlarının varlığı, her daim bir ihtiyaç olagelmıştır. Yazının bulunmasından internete, dilin ortaya çıkışından televizyona kadar gelişen tüm süreçler, bu gerekliliğin birer ürünü olarak görülmelidir.

Zaman içerisinde gelişen iletişim araçları, yalnızca iletim işlevi ile sınırlı kalmamış, iletilen bilginin niteliğini, niceliğini ve muhtevasını da değiştirme potansiyeli elde etmiştir. Bu bağlamda iletişim, bir disiplin, meslek ve bilim dalı olarak kendini var etmiş, teorik temellerini oluşturmuştur.

Tarih boyunca iletişimin sağlanmanın en temel aracı kuşkusuz dil olmuştur. Semboller dizisi olarak dil, düşüncenin geliştirilmesinde ve aktarılmasında önemli bir araçtır. Dil, tüm iletişim yöntemleri için vazgeçilmez bir özelliğe sahiptir ve dilin olmadığı bir iletişim dünyası eksiktir. Bu bağlamda konuşma, iletişim sürecinin miladı olarak kabul edilmektedir. Fakat bilginin artması, saklanması ve gelecek kuşaklar ile paylaşılması ihtiyacı zaman içerisinde konuşmayı yetersiz kılmıştır.

Bilginin kaydedilme ihtiyacı ile birlikte yazı bulunmuştur. Mağara duvarlarına yapılan resimler, benzeri görsel mesajlar bu doğrultuda ortaya konmuştur. M.Ö. 4000-3000 yılları arasına denk gelen yazının icadı, Mezopotamya’da Sümerler tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonrasında yazı, tüm toplumlarda etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve daima gelişerek günümüze dek devinimi devam etmiştir.

“Yazının bulunması doğal olarak onun hangi ortama kaydedileceği sorusunu da gündeme getirmiştir. İlk başlarda doğal ortamdaki taşlar, kil tabletler, ağaç kabukları ve yaprakları, M.Ö. 3300’lü yıllardan itibaren papirüs bitkisinden elde edilen ve aynı adı taşıyan kağıtlar ve M.Ö. 2. yüzyıllardan itibaren de Bergama’da hayvan derisinden yapılan parşömen, yazı malzemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yüzyıllar boyunca önemli bir yazı malzemesi olan ve günümüzde de etkinliği önemli ölçüde devam ettiren kağıt, ilk önce M.S. 105 yılında Çinli bir saray görevlisi olan Tsai Lun tarafından üretilip geliştirilmiştir.”⁶⁹

Yazının ve kağıdın bulunması, yazılı mesajların iletilmesi ihtiyacını da tetiklemiş ve hayvanları ehlileştirerek “postacı” görevi görmesi sağlanmıştır. Sonrasında posta merkezleri geliştirilmiş sözün egemenliği yerini yazının egemenliğine bırakmıştır.

Esasen İlkçağ medeniyetlerinden beri haberin dolaşabileceği, *panayır*, *agora*, *forum*, *tapınak* gibi mekanlar bulunmaktaydı ve Eski Yunan ve Roma’da günün haberleri pazarda veya agorada ilan edilip, okunması için bir tür resmi gazete, duvara asılmaktaydı.⁷⁰ Bugünkü gazetelerin atası sayılabilecek duvarlara asılan el yazması ilanlarla, senatoda alınan kararlar, malların fiyatları gibi herkesi ilgilendiren bilgiler duyurulurdu.

Bununla beraber, yazının bulunmasından yaklaşık 4000 yıl sonra, kağıdın bulunmasından ise yaklaşık 700 yıl sonra (8. ve 9. yüzyıl) Çin’de ve Japonya’da, kutsal metinlerin çoğaltılması amacıyla blok baskı teknikleri geliştirilmiştir. Çinli Pi Sheng tarafından geliştirilen tek tek harf yazma tekniği, matbaanın gelişimi için esin kaynağı olmuştur. Uzak Doğu’da yaşanan bu gelişmelerden yaklaşık 500 yıl sonra, Avrupa’da ilk matbaa -1450’lerde- Johannes Gutenberg tarafından kullanılmıştır.⁷¹ İletişim araçları içerisinde çok önemli bir noktada duran matbaa, Avrupa içerisinde birçok toplumsal dönüşümde merkezi rol oynamıştır. Rönesans, reform, aydınlanma çağı gibi köklü değişimler içerisinde matbaa önemli bir araç olarak işlev görmüştür.

Matbaa ile birlikte yazılı ve basılı iletişim araçları gelişmiştir. Bugünkü anlamı ile gazeteler ve kitaplar üretilmeye başlanmıştır. Yazının bulunmasıyla başlayan ve yaklaşık 5.000 yıldan fazla bir zaman dilimi içerisinde etkin hale gelebilen yazılı kültür geleneği, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hem kendi gelişimine katkıda bulunacak, hem de

⁶⁹ “Kağıt ve Basım: Keşifler ve Buluşlar”, t.y., <http://www.bilgicik.com/yazi/kagit-ve-basim-kesifler-ve-buluslar/>, (29.04.2017).

⁷⁰ Anadolu Üniversitesi, a.g.e., s.4.

⁷¹ Berrin Küçükcan, “Dünden Bugüne Matbaanın Serüveni”, ed. Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, ss.158-172, s.6-7.

kendine rakip olabilecek yeni iletişim araçları ile karşı karşıya kalmıştır. Metinlerin görsel öğelerle desteklenmesi amacıyla fotoğraflar kullanılmaya başlanmış ve ilerleyen süreçte fotoğraf başlı başına bir iletişim aracı haline gelmiştir.

Yazının mesafeler arasında taşınması arzusu ile teknolojik gelişmeler birleşince iletişim alanında yenilikçi uygulamalar ortaya çıkmıştır. Telgraf ve telefonun icadı bu doğrultuda çok önemli buluşlardır ve iletişimin boyutunu değiştirmişlerdir. 1844'de Samuel Morse tarafından geliştirilen özel bir alfabe (Morse Alfabesi), alıcı ile verici arasına kurulmuş kablolu bağlantı sayesinde kodlanmış elektrik sinyallerinin uzak mesafelere iletilmesine olanak sağlamış, böylelikle telgraf icat edilmiştir.⁷² Telgrafın bulunması, iletişim hızının artması ve iletişimin yeni bir boyuta taşınması konusunda önemli rol oynamıştır.

Telgrafın gelişimi, iletişimin boyutunu yerellikten ulusal ve uluslararası ölçüğe taşıırken, aynı zamanda gazetelerin haberleri daha güncel haliyle elde etmelerine ve içeriğini zenginleştirmelerine olanak sağlamıştır. Telgrafın bulunuşundan yaklaşık 30 yıl sonra, 1876 yılında, bir başka iletişim aracı olan telefon ilk kez insan sesini bir yerden başka bir yere taşımayı başarmıştır. Bu, iletişim tarihinde yeni bir dönemin açılmasına, sözel kültürün etkinliğinin tekrar artmaya başlamasına neden olmuştur.⁷³

“Daha önce farklı denemeler olsa da Graham Bell’in, 10 Mart 1876’da telefonu icat ettiği kabul edilir. Böylece iletişim devriminin önünün açıldığı söylenir. Telefon yaklaşık 100 yıl boyunca gelişimini sürdürmüş ancak kablosu olduğu için her zaman bir yere bağlı olarak kullanılmıştır. Finlandiya ve İsveç gibi coğrafi nedenlerle kablo döşeme sıkıntısı yaşayan ülkelerin alternatif arama çabasıyla telefon, kablosuz hale gelmiştir. Yüzlerce kilometre fiyort ve binlerce adaya sahip Kuzey Avrupa ülkeleri alternatif iletişim yöntemleri aramışlardır. 1988 ve 1989 yıllarında yapılan yoğun çalışmalar sonuç vermiş, 1991 yılında Finlandiya’nın yerel GSM (Global System for Mobile Communication) operatörü Radiolinja üzerinden yine Finlandiya’nın iletişim kuruluşu olan Nokia’nın 1011 modeli ile ilk cep telefonu görüşmesi gerçekleştirilmiştir.”⁷⁴

İcadından bu yana cep telefonları, yalnızca ses iletmekle sınırlı kalmamış, görüntülü konuşmak, ileti göndermek ve almak, not tutmak, video izlemek, müzik dinlemek, radyo dinlemek, fotoğraf/video çekmek, ses kaydı almak, internete girmek,

⁷² Nurcan Törenli, *Yeni Medya: Yeni İletişim Ortamı*, 1.b., Ankara: Ankara Bilim Sanat Yayınları, 2005, s.70.

⁷³ Mehmet Toplu, “İletişim Teknolojilerinin Gelişimi”, 08.12.2009, <http://bgc.org.tr/seminer/iletisim-teknolojilerinin-gelisimi.html>, (01.05.2017).

⁷⁴ Anadolu Üniversitesi, a.g.e., s.6.

alışveriş yapmak, televizyon izlemek, oyun oynamak gibi birçok fonksiyonu kullanıma sokmuştur.

İletişim araçları yukarıda bahsi geçen değişimleri yaşarken bir yandan da önemli bir yeniliğe geçiş yapmıştır. Mağara duvarlarındaki resimlerden beyaz perdeye hareketli görüntünün yansıtılması yüzyıllar alan köklü bir değişikliktir. Beyaz perdeye ışık ve optik yoluyla resimlerin yansıtılabilmesi o dönemde toplumda ilgi çekici bir yenilik olarak karşılık bulmuştur. Bu tarihe kadar yüzey üzerine yansıtılabilen görüntüler, durağan görüntüler olmuştur ancak, 1800'lü yıllarda hareketli görüntüleri de kapsayan bir buluş gerçekleştirilmiştir: Kamera. Kamera ve takip eden icatlar sayesinde görsel iletişim araçları gelişmiş ve yazılı iletişim araçlarını domine etmiştir. Zaman içerisinde ihtiyaçlara binaen gelişen teknoloji sayesinde, görüntü kayıt ve saklama teknikleri çok çeşitli hale gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda kameralarla birlikte kullanılan sistemler çeşitlenmiş ve kameraların günlük yaşamdaki kullanım alanı genişlemiştir.

“Gazete, telefon ve sinema birer iletişim aracı olarak varlığını sürdürürken, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki yıllarda önemli bir iletişim aracı olan radyo ortaya çıkmıştır. Yazılı basın radyonun ortaya çıkışına kadar egemenliğini sürdürmüştür. Teknik olarak radyonun ortaya çıkışını hazırlayan alt yapı telsiz telgraftır. 1864 yılında ışık dalgalarına ek olarak elektromanyetik dalga teorisini kuran İskoçyalı James Clark Maxwell'dir. 23 yıl aradan sonra Alman Heinrich Hertz, kendi adını verdiği dalgaları bulur ve üretir. 3 yıl sonra da bir Fransız tarafından elektromanyetik dalga iletkeni geliştirilir. İlk antenin yapımı ise 4 yıl daha gerektirecektir. Aynı yıla denk gelen 1894 yılında Marconi isimli İtalyan bilim insanı, Bologna'da Mors alfabesi ile iki uzak nokta arasındaki haberleşmeyi gerçekleştirir. Hertz dalgalarının insan sesi taşıyabildiklerinin görülmesi için de yıllar gerekmiştir. Telsiz telgraf için kullanılan teknik alt yapı sonraki yıllarda telefon için de kullanılacaktır. Bu tarihler ve icatlar arasındaki yıllar, radyonun ortaya çıkış sürecinin seyrini ve günümüzde kullanılan iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelerin hızını kavrayabilmek açısından önemlidir.”⁷⁵

1900'lü yıllarda televizyonun icat edilmesiyle iletişim teknolojilerinde bambaşka bir boyuta ulaşılmıştır. Radyo ve gazete gibi iletişim araçlarının bir harmanı şeklinde düşünülen televizyon, hızla yayılarak iletişim araçları arasında önemli bir pozisyon elde etmiştir. 1952 yılında ABD'de ilk kez siyasi parti kongreleri televizyon üzerinden halka sunulmuştur. İletişim araçlarının toplum üzerindeki etkileyici ve dönüştürücü etkisine iyi bir örnek teşkil eden bu gelişme, yıllar içerisinde artarak devam etmiştir.

⁷⁵Anadolu Üniversitesi, a.g.e., s.7.

İletişim araçlarının tarihsel seyri burada anlatılanlarla sınırlı değildir elbette. İletişim araçları günden güne gelişerek toplumsal yapıyı da dönüştürmektedir. İletişim araçlarının kullanım özellikleri ve kullanım alanları da gün geçtikçe artmaktadır. Yaklaşık 10 yıl öncesine kadar bir banka işlemi için bankaya gitmek ve sıra beklemek gerekirken, günümüzde bilgisayar ya da bir telefon aracılığıyla bankaya gitmeye gerek kalmadan birçok işlem yapılabilmektedir. İletişim araçlarının dijitalleşmesi olarak adlandırılan bu süreç yeni bir kavramsallaştırmayı beraberinde getirmiştir: “Yeni İletişim”.⁷⁶

İletişim araçları önünde kullanılan “yeni” sıfatı, yoruma açık bir mahiyettedir. Alemdar ve Erdoğan’a göre, eskiyi yeni kılıfla sunmada bulunan etkili yollardan biri, eskinin önüne “yeni” koymaktır.⁷⁷ Bu bağlamda, bilgi ve iletişim teknolojileri için kullanılan yeninin, eskinin tersi ya da zıt anlamlısını olarak kullanıldığı söylenemez. Bu bakış açısıyla yeni sıfatı bir dönüşümü ifade etmekte, bir sürece işaret etmektedir. Dijitalleşme ile yaşanan köklü değişimin daha net ifade edilebilmesi için yardımcı bir kavram olarak kullanılmaktadır.

İletişim araçlarının tarihsel seyri düşünüldüğünde her gelişmenin, bir önceki duruma göre “yeni” olmasından kaynaklı bir yapı görülmektedir. Dumanla haberleşmeye göre telgraf, posta güvercinine göre e-posta, gazeteye göre internet yenidir. Bu bağlamda yeni iletişim araçları, eskisinden farklı yöntemlerle iletişime/etkileşime girebilmektedir. Yeni iletişim teknolojileriyle, iletişim kanallarında, bilginin iletim hızında, kapasitesinde, içeriğinde, etkileşiminde, iletişimin yönünde, mekanında, zamanında, kullanım şeklinde ve mevcut iletişim biçimlerinde köklü değişimler meydana gelmiştir.⁷⁸

Dijital tabanlı teknolojiler ile gündelik yaşamın temel gereksinimlerini karşılamak, hem hayatı kolaylaştırmakta, hem de hızlandırmaktadır. İletişim teknolojisindeki hızlı gelişim, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda değişime yol açarak, toplumsal yaşamda varlığını hissettirmektedir. Toplumsal yaşamda meydana gelen değişim, günlük yaşam akışının değişmesine, farklı bakış açılarının oluşmasına neden olmakta, yeni yaşam tarzlarının ortaya çıkmasıyla kendisini göstermektedir. Birçok insan için yeni iletişim

⁷⁶ Anadolu Üniversitesi, a.g.e., s.9.

⁷⁷ Korkmaz Alemdar, İrfan Erdoğan, *Öteki Kuram*, 1.b., Ankara: Erk Yayınları, 2005, s.445.

⁷⁸ Anadolu Üniversitesi, a.g.e., s.9.

teknolojileri, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Özellikle medya mesajları sayesinde, toplumun her kesiminden (çocuk, yaşlı, genç ayırt etmeksizin) bireyin değer dünyası, yargıları, tutum ve davranışları etki altına alınabilmektedir.

Üretici merkezli yapıdan kullanıcı merkezli yapıya dönüşen yeni iletişim, karşılıklı etkileşim özelliği kazanmıştır. Artık yalnızca iletişimi değil bilgiyi de referans alan bu dönüşüm sayesinde, “yeni” araçların tümü, bilgi iletişim teknolojileri adı ile anılır olmuştur. Bu bağlamda iletişim teknolojilerinin üstünlükleri Everett Rogers tarafından üç başlık altında toplanmaktadır.⁷⁹

- Karşılıklı İletişim: Bu özellik, yeni araçların klasik iletişim araçlarının tek yönlü ve durağan işleyişlerine karşı en önemli avantajını oluşturmaktadır.
- Kitlesizleştirme: Tek tek bireylere özel mesajlar iletmeyi içeren, iletişim sisteminin kontrolünün tüketicisine doğru kaymasını içeren durumdur.
- Asenkron Olabilme: Kullanıcılar, iletişimi istedikleri zaman başlatabilme, dondurabilme veya bitirebilme yetisine sahiptirler. Zamanlama ve iletişim sürecinde de kontrol tüketiciye geçmiştir.

Yukarıdaki özellikleri bünyesinde barındıran iletişim ve onun yapısında yaşanan dönüşüm, mikro mühendislik alanındaki gelişmelerle de yakından ilintilidir. Bu noktada, mikro mühendislik ve yeni iletişim arasındaki ilişkiyi analiz eden ve bu birlikte gelişme sürecini üç başlıkta toplayan Manuel Castells'in görüşlerine yer vermek faydalı olacaktır.⁸⁰

- **Telekomünikasyon**

İletişim teknolojilerinin 19. Yüzyıldan bu yana tarihsel gelişimine baktığımızda karşımıza çıkan devrim niteliğinde yenilikler olarak telgrafın icadı, telefonun icadı, radyonun sahneye çıkması, televizyonların ticari olarak kullanılmaya başlanması gibi bireysel ve kitlesel iletişimi olanaklı kılan birçok gelişme sıralanabilir.

⁷⁹ Bilgehan Gültekin, Nihat Köker, “İnternetin Halkla İlişkilere Etkisi: Sanal Ortamlarda İnteraktif Halkla İlişkilerin Yeni Kuralları”, *İstanbul, Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildirileri*, 2006, ss.138-146, s.139.

⁸⁰ Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Takip eden süreçte bilgisayar kullanımının yaygınlaşması, optik elektronikler, fiber bağlantı teknikleri ve bilgisayar alanındaki köklü ilerlemeler internetin temellerini oluşturmuştur. Esasen farklı bir amaç doğrultusunda 1858 yılında tasarlanan ilk transatlantik kablo, koruyucu bir kılıf içinde bakır kablonun veya optik fiberin oluşturduğu veri iletim ortamından ibarettir. Bu ufak girişim iletişim teknolojilerinde farklı bir evreye geçişe neden olacak internetin temelleridir.

- **Mikroelektronik**

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen büyük teknolojik atılımlar, bilgisayar teknolojisinin özü olan transistörün⁸¹ ortaya çıkışı ile taçlanmıştır. Bilgisayar ve internet teknolojisinin gelişmesinde kilit rol oynayan bu icat, 1947’de New Jersey Bell Laboratuvarları’nda çalışan Bardeen, Brattain ve Shockley isimli üç fizikçinin Nobel ödülü almasına sebep olmuştur.

Halk dilinde çip olarak tabir edilen bu aygıtlar, 1971’de Silikon Vadisi’nde çalışan Intel mühendisi Ted Hoff’un mikroişlemciyi, yani çipe yerleştirilmiş bilgisayarı icat etmesiyle gelişme göstermiştir.⁸² Çip teknolojisinin gelişmesi ile kullanım oranı da o ölçüde artmış ve günlük hayatımızın her alanına nüfuz etmiştir. Bulaşık makinelerinden mikro dalga fırınlara, otomobillerden cep telefonlarına kadar her aygıtta çip kullanılmaktadır.

- **Bilgisayar**

Bilgisayar, aynı dönemde icat edilmiş birçok icat gibi İkinci Dünya Savaşı döneminin bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Savaş sırasında düşman şifrelerinin çözülmesinde kullanılan “*Colossus Mark 2*” adlı Alman üretimi savaş aygıtını bu kategoride değerlendirmezsek, ilk bilgisayarın 1943 yılında Pennsylvania Üniversitesi’nde geliştirilen 30 ton ağırlığa sahip ve saniyede 5000 işlem yapabilen *ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Calculator)* olduğu söylenebilir.⁸³

⁸¹ Transistör, yarı iletken malzemeden yapılmış bir elektronik devre elemanıdır ve elektronik cihazların temel yapı taşlarından biridir. Detaylı bilgi için bkz: “Transistör Nedir?”, t.y., http://www.robotiksistem.com/transistor_nedir_transistor_cesitleri.html, (06.05.2016).

⁸² “Ted Hoff: The Birth of the Microprocessor and Beyond”, t.y., <https://engineering.stanford.edu/news/ted-hoff-birth-microprocessor-and-beyond>, (20.06.2018).

⁸³ “ENIAC: First Computer Makes History”, 13.02.2006, <https://www.zdnet.com/article/eniac-first-computer-makes-history/>, (20.06.2018).

Genel amaçlı kullanım için geliştirilen bu ürünün ilk örneğinin bir spor salonu büyüklüğünde olduğu bilinmektedir. Bu cihazın 1951’de *Remington Rand* şirketinin yürütücülüğünde ürettiği yeni ve ticari versiyonu *UNI-VAC-1* ise, 1950 ABD nüfus seçimlerinin işlenmesinde son derece başarılı olarak büyük şirketler tarafından sipariş edilir hale gelmiştir. Günümüze kadar gelen süreçte farklı firmaların da sürece dahil olmasıyla, kişisel bilgisayarlar kullanıma girmiş ve günlük hayatın vazgeçilmez aygıtlarından biri olmuşlardır.⁸⁴

Yeni iletişim teknolojileri ile yaşanan hızlı ilerleme ve genişleme, hayatın her alanını derinden etkilemiştir. Yeni iletişim teknolojilerinin günlük hayatın her anında etkin olmaya başlamasını takiben birçok önemli kavram doğmuştur. Yeni iletişim teknolojilerine ilişkin bu temel kavramlara aşağıda kısaca değinilecektir.

- **Etkileşim**

Etkileşim, nesnelerin veya olayların birbirlerini karşılıklı olarak etkilemeleri anlamında kullanılan bir kavramdır ve “neden ile sonucun karşılıklı ilişkisi” olarak tanımlanabilir.⁸⁵

Yeni iletişim ile birlikte etkileşim de söz konusu olmuş ve araçların mahiyeti bu yönde değişmiştir. Etkileşim, kişinin olaylar karşısında pasif durumdan çıkıp aktif hale gelmesi olarak ifade ediliyor olması bu bağlamda medya araçlarına da yeni roller atfetmiştir.

“Önceleri tek yönlü olan yayıncılık, dijital teknolojinin kullanılmaya başlanmasından önce de dinleyici ya da izleyiciden yayın kaynağına doğru bir geri bildirim gönderebilmekteydi. Ancak bu geri bildirim, anında olamıyordu. Telefonun devreye girmesi, mesajın kaynaktan alıcıya ulaştığı anda yayıncılık anlamında da, yayın anında, yayın kaynağına ulaşabilmenin yolu açılmıştır. Canlı yayınlanan programlara telefon ile bağlanmak, anında etkileşimliliğin ilk örnekleri olarak anılabilir. Etkileşimli iletişim ortamlarında merkezileşmiş program ile kişiye özel mesaj göndermek ve gelen mesajı almak teknik olarak mümkündür. Bu şekilde her alıcının aynı zamanda potansiyel bir yayıncıya olabileceği de mümkündür. Etkileşimin, izleyiciyi kullanıcıya dönüştüren bir kavram olduğu da söylenebilir.”⁸⁶

⁸⁴ “An Illustrated History of Computers”, 2002, <http://www.computersciencelab.com/ComputerHistory/HistoryPt4.htm>, (20.06.2018).

⁸⁵ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.571.

⁸⁶ Süleyman Karaçor, “Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi”, *Manisa, Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.16, S.2 (2009), ss.121-131, s.10.

Etkileşim süreci, ilgili tarafların eş zamanlı ya da eş zamansız olarak karşılıklı etkileşmesine imkan veren teknik alt yapıyı da gerekli kılar. Aynı zamanda etkileşim, insan ilişkileri için kullanılabileceği gibi, teknolojik cihazlar içinde kullanılan bir sözcüktür ve yeni iletişim teknolojileri ile dünyayı birbirine bağlayan ağların arasındaki ilişkiyi de ifade etmektedir.

- **Yakınsama (Yöndeşme)**

İngilizce’de *convergence* olarak yer alan kelimenin Türkçe karşılığı olan kavuşma, iletişim araçlarının dijitalleşmesiyle birlikte “yakınsama” anlamını karşılması bakımından tercih edilir hale gelmiştir. En basit anlatımıyla telefon, televizyon ve internetin, aynı cihazda kullanılması olarak ifade edilebilir.⁸⁷

Yeni iletişim teknolojilerinin dijitalliğine ve bir aradalığına vurgu yapan bu kavram, belki de günümüz teknolojilerinin baş döndürücü yapısını en iyi şekilde nitelemektedir. Birbirinden ayrı gibi görünen dijital araç ve ortamların, bir arada kullanılabilir olmasını ifade etmektedir. Örneğin; günümüzde cep telefonu, bilgisayar ve televizyon gibi farklı dijital araçlar aracılığı ile aynı hizmete erişebilmek mümkündür. Bu ortaklaşmanın ardında, medya ve iletişim araçlarının altyapısının dijital olması vardır.

Yakınsama, birden fazla fonksiyonu olan araçların, temel fonksiyonlarını aşmaları manasını içermektedir. Örneğin; “mesaj iletme için telefonu, bilgisayarı, televizyonu, DVD’yi, oyun konsolunu, faks makinelerini, haberleşme uydularını, sayısal kameraları ve bir çırpıda akla gelmeyen birçok iletişim aracını kullanmak mümkündür. Üstelik bir cihazı, bir iletişim aracını kendi işlevi dışında kullanmak da olasıdır. Alt yapısı dijital teknoloji olan cep telefonundan internete girmek, bilgisayardan televizyon izlemek, televizyon kumandası ile alışveriş yapmak gibi işlemler ve uygulamalar bu kullanım şekillerine örnek gösterilebilir. Bu cihazların kendi sınırlarını aşmaları, birini diğerinin yerine ya da birinin üzerinden diğerini yapabiliyor olma teknolojik yakınsama olarak açıklanabilir.”⁸⁸

⁸⁷ Karaçor, a.g.e., s.11.

⁸⁸ Karaçor, a.g.e., s.11-12.

- Medya Okuryazarlığı

İngilizce'den Türkçeye medya okuryazarlığı olarak çevrilen *media literacy* kavramı, farklı şekillerde tanımlanabilse de, en kapsayıcı şekliyle metin, ses ve video gibi formatlarda insanların karşısına çıkabilen mesajlara ulaşma, çözümlleme, değerlendirme ve iletme yeteneği olarak tanımlanmaktadır.⁸⁹

Medya okuryazarlığı kavramı, yeni iletişim teknolojilerinin mahiyetinin kavranması, gerçek-kurgu ayrımının yapılabilmesi, medyanın manipüle etme ve yönetme aracı olarak kullanılabilmesinin fark edilebilmesi ve medya kullanımının tek taraflı bir bilgi akışı olmadığına bilinmesine içkin bir kavramdır.

İletişimin niteliğinin ve niceliğinin arttığı bu yeni dönemde, bilgi ve onun sunum şekli de değişmiştir. Yeni medyanın ticari kaygılardan ötürü bilgiyi ticari bir meta gibi sunması söz konusudur. Bilginin spekülative olduğu bir ortamda ise doğru bilgiye ulaşabilmek zorlaşmıştır. Bu açıdan, medya okuryazarlığının önemi artmıştır. Yeni iletişim araçlarını, amacı doğrultusunda kullanma ve medya mesajlarını yorumlama alışkanlığı küçük yaşlardan itibaren verilecek medya okuryazarlığı eğitimiyle mümkün olabilecektir. Mesaja, enformasyona ulaşabilme, maruz kaldığı mesajı bilinçle değerlendirme, eleştirebilme, çözümlleme ve iletme becerisi sadece kişisel değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda değinmeye çalıştığımız kavramları arttırmak mümkündür fakat konuyu daha fazla dağıtmamak adına burada bırakılacaktır. Yeni iletişim teknolojilerine dair sunduklarımızı özetleyecek olursak, yeni iletişim teknolojilerinin, enformasyona (bilgiye) ulaşımı kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı söylenebilir. Enformasyona hızlı ve kolay ulaşabilmesi maliyeti de düşürür. Örneğin; mektup yerine e-posta ile iletişim sağlayan bir kişi, zaman kazanacak, maliyeti ortadan kaldıracak ve kağıt kullanımını engelleyerek çevresel zarara yol açmayacaktır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, dijital araçların daha fazla tercih edilmesinin nedenleri anlaşılabilir. Özellikle internetin tüm toplumsal kodlara dahil olması ile bu bir tercih olmaktan öte zorunluluk haline gelmektedir. Örneğin; ortak sınav başvuruları, üniversite kayıtları, hastane randevuları

⁸⁹ Yasemin İnceoğlu, *Medya Okuryazarlığı*, ed. Nurçay Türkoğlu, Melda Şimşek, İstanbul: Kalemus Yayınları, 2007, s.21.

gibi işlemler için internet kullanımı zorunludur. Benzer zorunluluklar gün geçtikçe artmaktadır.

Tüm toplumsal kodların yeni iletişim araçları ile yoğurulmasının sosyolojik izdüşümünü “bilgi toplumu” kavramsallaştırması ile yapan toplumbilimciler, sanayi toplumlarında makine ve sermayenin yerini bilginin aldığını öne sürmüşler ve yeni bir toplum okuması yapmışlardır. Bir sonraki bölümde “bilgi toplumu” kavramı derinlemesine ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİLGİ TOPLUMU ve POLİTİK KATILIM

2.1. BİLGİ TOPLUMUNA GEÇİŞ

Değişim kaçınılmazdır ve sürekli. Bu kaçınılmazlık neticesinde, tarih boyunca toplumsal yapılar değişime/gelişime uğramışlardır. Bu değişimleri/gelişimleri tetikleyen faktörler her daim farklı olmuş ve buna bağlı olarak sonuçları da farklı olmuştur. Bu süreçler kimi zaman insanoğlunun etkisi ile meydana gelmiş, kimi zaman ondan bağımsız olarak vukû bulmuştur. Fakat tüm toplumsal değişimler, toplumun yapısını oluşturan ilişkiler ağını ve bu ilişkileri belirleyen kurumları, zamanla değişime uğratacak niteliklere sahip olmuşlardır/olacaklardır. Bu bağlamda toplumsal değişim, toplumlar arası ilişkilerin ve etkileşimlerin niteliğini ve içeriğini belirlemektedir.

Toplumsal değişimler çok çeşitli faktörlerden etkilenerek olgunlaşırlar. Fiziki ve coğrafi olaylar, toplumsal değişimlere neden olmaktadır. Örneğin; Japonya halkı, deprem kuşağında yaşıyor olmaları ve sıkça depremlere maruz kalıyor olmaları nedeniyle, deprem konusunda bilinci hale gelmiş ve yaşamlarını bu ölçüde biçimlendirmişlerdir. Kültürel olaylar toplumsal değişimlere neden olmaktadır. Örneğin coğrafi keşifler, kavimler göçü gibi olaylar toplumsal yapıları köklü değişikliklere uğratmışlardır. Teknolojik gelişmeler; matbaanın icadı, bilgisayarın icadı vb. değişiklikler ile toplumsal dönüştürücü olmuşlardır.

İnsanlık tarihinin geçmişten günümüze dek üç⁹⁰ önemli aşamadan geçtiği, üç önemli dönüşüme uğramış olduğu kabul edilmektedir.⁹¹ Bu gelişim sürecini, avcı-toplayıcı ve göçebe toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve nihayet bilgi toplumuna (sanayi sonrası toplum) ulaşacak şekilde ele alabiliriz:

İlk toplumsal değişim, tarım toplumuna geçiş aşaması olarak ele alınmıştır. Günümüzden 8.000-10.000 yıl öncesi; insanların kemik ve taş gibi malzemeleri

⁹⁰ Tarihsel değişimleri 4 evrede ele alanlar da vardır. Bu görüşe göre; insanlık tarihi ilkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu evrelerini yaşamış ve günümüzde bilgi toplumu evresinde bulunmaktadır.

⁹¹ Faruk Kocacık, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, S.1 (2003), ss.1-10, s.1.

kullanarak işlevsel aletler ürettiği, kile şekil verip pişirerek kaplar elde ettiği, hayvanları evcilleştirdiği, tarımsal üretime ve ticarete başladığı, işlenen toprağa bağlı olarak ilk köy yerleşimlerinin ortaya çıktığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde bazı avcı-toplayıcı grupların yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla hayvanları evcilleştirmesi ve bazı toprak parçalarını ekmesiyle, bir toplumsal dönüşüm formu da başlamış oldu. Göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçiş, avcı-toplayıcı topluluktan toprak ekici topluluğa geçiş, tüketicilikten üreticiliğe geçiş gibi formlarla tanımlanan bu süreç, literatürde “neolitik devrim”⁹² olarak kendine yer bulmuştur.

Bu dönemde insan, coğrafi ve iklimsel koşullara fazlasıyla bağlı idi. Daha çok cemaatsel bir algı dünyasının sınırları içindeki bu insanın teknik imkanları, bugüne kıyasla yok denecek kadar azdır. Yerleşik düzene geçişle birlikte toplumsal yaşamın temel paradigmaları da dönüşmüş ve bugünkü anlamıyla “mülkiyet” ortaya çıkmıştır. Avcı-toplayıcı düzende bilgi, tecrübe ve deneyimle çevrelenmiş iken tarım toplumuna geçiş ile birlikte bilginin formu da değişmiştir. Bilgi, pratik bilgelik anlamında sosyal bir boyuta⁹³ sahip olmuştur. Tarım toplumuna geçiş kendisinden sonraki toplumsal değişimlere kaynaklık etmiştir. Son olarak, tarım toplumuna geçiş evresi, insanlık tarihi açısından bugünkü anlamıyla modern insanın atası sayılan “homo sapiens”i⁹⁴ ortaya çıkarmıştır.

İnsanlık tarihi içerisinde ikinci toplumsal değişim, sanayi (endüstri) devrimi ile birlikte gerçekleşmiştir. James Watt’ın 1765’te buhar makinesini bulması ve enerji kaynağı olarak kullanılması ile başlayan süreç, “cansız enerji kaynaklarının fabrika örgütlenmesi aracılığıyla üretime transferi”⁹⁵ şeklinde tanımlanabilecek bir toplumsal dönüşüme referans olmuştur. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru hızlı bir kopuş yaşanmıştır. Bu kopuş süreci, ekonomiyi, toplumsal yapıyı, sosyal kurumları etkileyen ve dönüştüren bir süreç olmuştur.

⁹² Metin Erol, *Sanayileşme ve Ekonomik Gelişimin Sosyolojisi*, 1.b., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002, s.1.

⁹³ Mehmet Meder, “Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim”, *Denizli, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.9, Denizli (2001), ss. 72-81, s.73.

⁹⁴ “Homo sapiens” hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.britannica.com/topic/Homo-sapiens>, (22.08.2017).

⁹⁵ Anthony Giddens, *İleri Toplumlarda Sınıf Yapısı*, çev. Ömer Baldık, 1.b., İstanbul: Birey Yayınları, 1999, s.180.

18. yüzyılda İngiltere’de, insanların günlük yaşamda kullandıkları temel araçları ve kurumları etkileyen bir teknolojik değişim sürecini tasvir eden sanayi (endüstri) devrimi, toplumsal yapıyı tümden –geri dönüşü mümkün olmayan- bir biçimde dönüştürmüştür. Sanayi devrimiyle birlikte, insan, doğanın kullanıma hazır bekleyen bir enerji deposu olduğu anlayışını kazanmıştır. Tarım toplumunda fiziksel insan gücüne bağımlı olan toplumlar, endüstri devrimi ile birlikte enerjiye bağımlı hale gelmişlerdir.

Kendisinden önceki ve sonraki toplumsal yapılar arasında derin farklılaşmalar doğuran sanayileşme, “Geleneksel Toplum - Modern Toplum”, “Tarım Toplumu - Sanayi Toplumu” gibi net ayrışmalara yol açmıştır. Toplumsal yapıları, toplumsal kurumları, ilişki biçimlerini, iletişim biçimlerini, düşünce yapılarını, siyasal sistemleri dönüştüren bu değişim, günümüz toplum yapısının –bilgi toplumu- temellerini atmıştır. Nitekim Nair’e göre;

“18. yüzyılın ortalarında İngiltere’de başlayan ve kısa sürede başarıya ulaşan ekonomik değişim, sonrasında gelişen tüm ekonomik olaylar üzerinde belirleyici olmuş, dünyanın ekonomik gelişimi ve dolayısıyla beraberinde birçok sosyal değişim, bu süreçten etkilenmiştir. Bugün 21. yüzyıla dönük değerlendirmeler yaparken, kullandığımız “Bilgi Toplumu” kavramının temel dinamiği de sanayi devrimi sonrasında şekillenen sanayi toplumlarıdır. Bir başka ifadeyle, sanayi toplumunun kurum ve kurallarını yaşamayan bir toplumun, gerçekleşmekte olduğunu varsaydığımız bilgi toplumunun kurum ve kurallarına ulaşması mümkün değildir. Yani tarım toplumu kimliğinden bilgi toplumu kimliğine bir sıçrama hiçbir toplum için olası görülmemektedir.”⁹⁶

Sanayileşme, toplumları o derece etkilemiştir ki, “gelişmişlik düzeyi” sınıflaması yapılırken belirleyici ölçüt, sanayi yatırımları ve sanayileşme olmuştur. Makineler, fabrikalar toplumsal yapılara o denli entegre olmuştur ki; giderek artan üretim büyük toplumsal değişimlere zemin hazırlamış, demografik hareketler sonucu kentleşme ve kentleşme sorunları yaşanmaya başlamış, toplumsal yaşamda işçi ve işveren sınıflarının belirginleşmesi emek ve sermaye arasındaki ilişkileri ve çelişkileri 19. ve 20. yüzyılların en temel sorunları haline getirmiştir.

Sanayileşme ile dönüşüme uğrayan ve endüstriyel toplum olarak kavramsallaştırılan yeni toplum tipi, yoğun iş bölümüne sahip ve standart üretimin örgütlendiği bir görüntü arz ediyordu. Bu yeni toplum yapısı, gücü yeniden dağıtmış ve

⁹⁶ Güneş Nair, “Sanayi Toplumu’ndan Bilgi Toplumu’na; Homo Economicus’tan Homo Technologicus’a”, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Aydın, 2009, ss.308-329, s.311.

birey hakimiyetini sarsmıştı. Tarım toplumunda güç bireyde iken, endüstriyel toplumda güç makinelere geçmiş idi. Aynı zamanda yeni toplumsal yapı, üretim ilişkisini de dönüşüme uğratmış ve ilerde Marx'ın düşün dünyasına zemin hazırlayacak bir yapı oluşturmuştur. Tarım toplumunda üret-tüket anlayışı var iken, değişen toplum yapısı bu ilişkiyi de üret-depola-sat şeklinde dönüştürmüştür.

Yeni toplumsal yapıyı tarif etmek için kullanılan sanayi toplumu, onu ilk inceleyen yazarlardan biri olan Saint-Simon'a ve onun izleyicisi olan Auguste Comte'a göre, askerî toplumun tam karşısında olan ve mal üretimi etrafında örgütlenen bir toplumsal yapıdır. Simon'a göre tarım toplumu, savaş, ganimet, tarım etrafında şekillenirken, sanayi toplumu düzenli üretim etrafında örgütlenmiştir.⁹⁷

Simon'a göre, sanayi toplumunun 4 boyutu vardır⁹⁸: İlki, üretimle ilgili olmasıdır. İkincisi, izlediği metodun kesinlik ve açıklık içermesidir. Rasyonalizmden beslenir. Üçüncüsü, örgütleyici unsurları “yeni insanlar” –mühendisler, sanayiciler, planlamacılarıdır. Dördüncüsü, bilgi üzerine inşa edilmiştir.

Simon'dan etkilenen Auguste Comte, teolojik ve askeri sıfatlara sahip bir toplumun yerini sanayi toplumunun aldığını belirtmiştir. Sanayi öncesi topluma, teolojik nitelikler ve din adamlarının düşünce yapısı hakimken, sanayi toplumuna bilim adamları ve onların düşünce yapısı hakimdir.

İktisatçı Colin Clark, toplum okumasını ekonomik faaliyet kategorileri üzerinden yapmıştır. Clark, ekonomik faaliyetleri üç sektöre ayırmıştır: İlk sektör tarım ve madencilik, ikincisi sanayi ve üçüncü sektör de hizmet sektörüdür. Clark'a göre sanayi toplumlarının gelişmesi “topraktan fabrikaya, fabrikadan büroya!” ifadesiyle özetlenebilir.⁹⁹ Toplumsal değişimi, aktif nüfusun tarımdan sanayiye, sonra her ikisinden hizmet sektörüne akışını esas alarak açıklamaktadır. Git gide gelişen hizmet sektörü, bilgi toplumunun da temelini oluşturacaktır.

Sanayi toplumunun genel özelliklerine değinmek, bilgi toplumunun temellerini anlama adına faydalı olacaktır.

⁹⁷ Cihan Dura, Hayriye Atik, *Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.29.

⁹⁸ Dura ve Atik, a.yer.

⁹⁹ Dura ve Atik, s.31.

Sanayi toplumları, çeşitli toplumsal etmenler nedeniyle farklılıklar barındırır da ortak karakteristiklere sahiptirler. Bütün sanayi toplumları, teknoloji orjinlidir ve bu toplumlarda teknik meslekler diğerlerine nazaran daha hızlı gelişir.

Sanayi toplumları, “iktisadileştirici” (*economizing*) bir özellik taşır ve fonksiyonel etkinlik (*efficiency*) eksenini etrafında örgütlenmiştir.¹⁰⁰ En az karşılığında en fazlayı elde etmek koşulu vardır. İdeolojinin ehemmiyeti yoktur, onun yerini iktisat almıştır. Teknisyenler ve uzmanlar (sanayi kollarında bilgi sahibi olanlar), toplumda güç sahibi/otorite sahibi olanlardır.

Sanayi toplumları, o güne dek görülmemiş bilgi birikiminin iyi organize edilmesi ile oluşan bir devrimin neticesidir. Sanayi devrimi öncesi, bilgiye sahip olanlar yeni toplumsal yapı içerisinde toplumsal konumlarını ve ihtiyaca cevap verecek bilgi birikimlerini kaybetmişlerdir. Teknik ehliyetlerin toplumsal karşılığını bulduğu yeni bir sosyal hiyerarşi anlayışı, sanayi devrimi ile kendine yer bulmuştur.

Sanayi toplumlarının bir diğer özelliği ise teknokrasidir. Sanayi devriminin ortaya çıkmasına sebep olan teknolojik gelişmeler devrimden sonra da artan bir hızla devam etmiştir. Teknolojik gelişmeler, teknik ehliyetlere sahip bireylere duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. Buna bağlı olarak sanayi toplumlarının mühendisler, teknisyenler tarafından yönetileceği fikri yaygınlaşmış ve “teknokrazi” adı altında bir literatür gelişmiştir.¹⁰¹

Yukarıdaki özellikleri haiz olan sanayileşme süreci, durmaksızın bir büyümeyi, gelişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Sanayileşme süreci ile birlikte sektörler arası iş gücü dağılımı değişmiştir. Aktif nüfusun tarım dışı sektörlerle kayması ile sanayi sektörünün istihdamdaki payı hızla artmıştır. Böylece “mavi yakalı” sanayi işçisi istihdamda önemli bir paya sahip olmuştur. Fakat sanayileşmenin amansız ilerlemeci yapısı, makineleşmenin yaygınlaşması ile birlikte sanayi işçisine duyulan ihtiyacı da azaltmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda sanayileşmiş ülkelerde, istihdamda sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru bir kayma yaşanmış, sanayileşmiş ülkelerde sanayi sektörünün istihdamdaki payı gerilemiş ve bu durum aktif nüfusun büyük oranda hizmet sektörüne kaymasına neden olmuştur. Böylece, gelişmiş toplumlarda yeni bir çalışanlar grubu, “beyaz yakalılar”, istihdamda ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sanayi toplumlarının

¹⁰⁰ Dura ve Atik, a.g.e., s.33.

¹⁰¹ Teknokrazi için bkz. “Technocracy”, t.y., <https://www.britannica.com/topic/technocracy>, (20.06.2018).

istihdam yapısındaki bu değişim, sanayi sonrası toplum aşamasının da başlangıcını oluşturmuştur.

Sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçişi inceleyen David Bell'e göre, bu geçişi 4 aşamada açıklamak mümkündür:¹⁰²

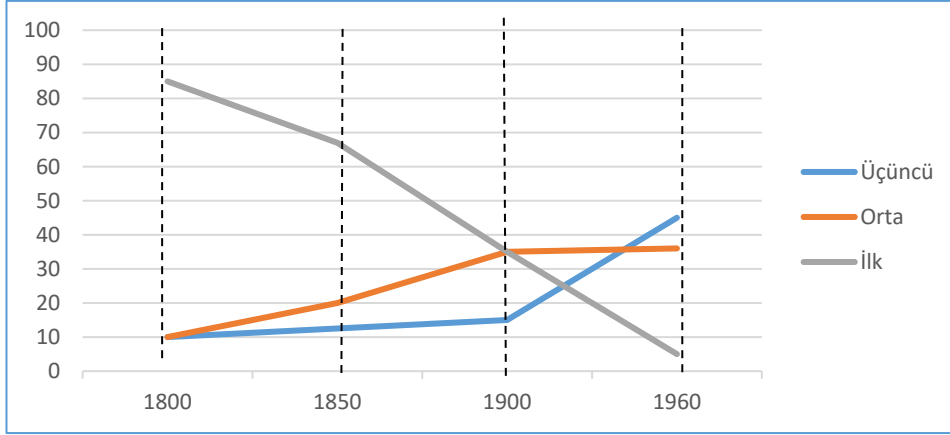
- Gerçek bir endüstriyel gelişme, malların hareketini kolaylaştıran hizmetlerin, ulaştırma ve bazı kamu hizmetlerinin gelişmesini gerekli kılar.
- Nüfus artışına ve kitlesel mal tüketimine bağlı olarak, "beyaz yakalı" çalışanların sektörleri (finans, gayrimenkul, sigorta vd.) gelişir.
- Milli gelir arttıkça harcama planı değişir ve lüks mallar, eğlence, dinlenme gibi hizmetler için yapılan harcamalar artar. Böylece üçüncü sektör gelişir. Üçüncü sektörün gelişimi ve teknik ilerlemelere bağlı olarak yeni bir "entelektüel sınıf" oluşmaya başlar.
- Halkın eğitim-öğretim, sağlık, çevre gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında piyasanın yetersiz kalması devleti bu sektörlerle daha fazla dahil olmaya iter. Böylece devletin ekonomideki rolü artar.

Batı'nın tanımlamasına göre geçtiğimiz yüzyıl, "sanayi toplumu"nu ifade etmektedir. Egemen gücün ekonomi olduğu ve fabrika yapılarında şekillendiği bu yüzyılın son dönemi, "bilgi"nin beceriyi simgeleyen tarihsel kimliğinden kurtulup bir sermaye işlevi kazanmasıyla nitelik değiştirmeye başlamıştır. Bu niteliksel değişim, teknolojik bilginin önemindeki artış, bilgisayar kullanımının başta eğitim olmak üzere tüm toplumsal alanlara yayılması, toplumsal dönüşümün tanımlanmasını zorunlu hale getirmiştir.

Sanayileşme ilerledikçe tarım ve sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru seyreden istihdam artışı bazı araştırmacılar tarafından istatistik analizler yardımıyla incelenmiştir. Allan George Barnard Fisher ve Colin Clark tarafından geliştirilen teori¹⁰³, zamanla farklı şekillerde yorumlanmış ve bu yorumlar üçüncü sektöre doğru iş gücü transferini gözler önüne sermiştir.

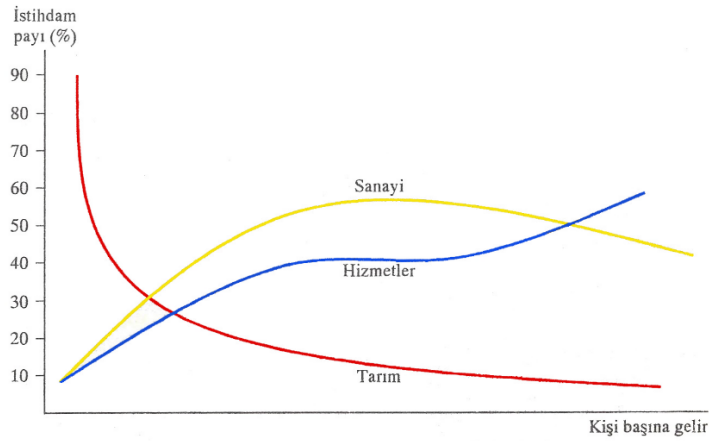
¹⁰² Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books, 1973, s.51-54.

¹⁰³ Teori hakkında detaylı bilgi için bkz. "Structural Change Theory: The Lewis Model", t.y., http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Structural_change_theory.html, (02.09.2017).

Tablo 2. İstihdamın Yıllara Göre Dağılımı¹⁰⁴

Teorinin bu yorumunda, 1960 yılına kadar, sanayileşmiş ülkelerdeki işgücünün sektörel dağılımı verilmiştir. “İlk” ile ifade edilen tarım, “orta” ile ifade edilen sanayi, “üçüncü” ile ifade edilen ise hizmet sektörüdür. Yıllara göre, tarım sektöründe istihdamın keskin bir azalma yaşadığı, hizmet sektörünün ise 1950’lerden itibaren sanayi sektörünü geçtiği görülmektedir. Ayrıca aşağıdaki tabloda (Tablo 3) görüleceği üzere, sektörler arasındaki geçişe bağlı olarak, hizmet ve sanayi sektörlerinden kişi başına düşen gelir önce birlikte büyümekte, bir noktadan sonra ise artış hizmet sektörünün lehine olacak şekilde devam etmektedir.

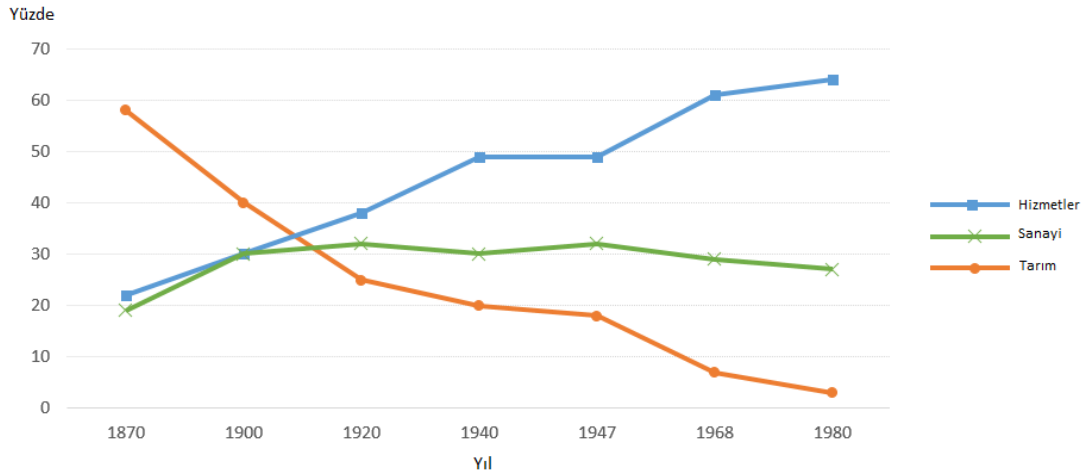
Tablo 3. Sektör Bazlı Olarak İstihdam ve Kişi Başına Düşen Gelir¹⁰⁵

¹⁰⁴ Dura ve Atik, a.g.e., s.65.

¹⁰⁵ Dura ve Atik, a.g.e., s.67.

Bu tablolardan hareketle, sanayileşmenin ve ekonomik gelişmelerin ülkelerin istihdam yapısını değiştirdiğini söyleyebiliriz. Sanayileşmiş ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü, tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne doğru geçmektedir. En önemli nedenlerinden biri, kişi başına düşen gelir ile tarım sektörü istihdamı arasındaki ters yönlü ilişkinin varlığıdır. Kişi başına düşen gelir artışı hizmet sektörüne harcanmaktadır. Artan hizmet talebi, hizmet sektöründe genişlemeye ve büyümeye neden olmaktadır. Böylelikle sanayileşme sürecinin başında tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne doğru yaşanan işgücü transferi, sanayileşme ilerledikçe hizmet sektörüne doğru artarak devam etmiştir.

Yukarıda belirtilmiş olan sektörel dağılımın en net şekilde görülebilir olduğu ülke kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. ABD'nin istihdam yapısında ortaya çıkan değişimler, Daniel Bell'in dikkatini çekmiş ve ortaya bir araştırma koymasına ile sonuçlanmıştır. Bell'in araştırmasında,¹⁰⁶ değişimler iki açıdan ele alınmıştır. Birincisi, istihdamın hizmet sektörü yönündeki değişim, ikincisi, başlıca istihdam alanı olarak kamu sektörünün genişlemesidir.

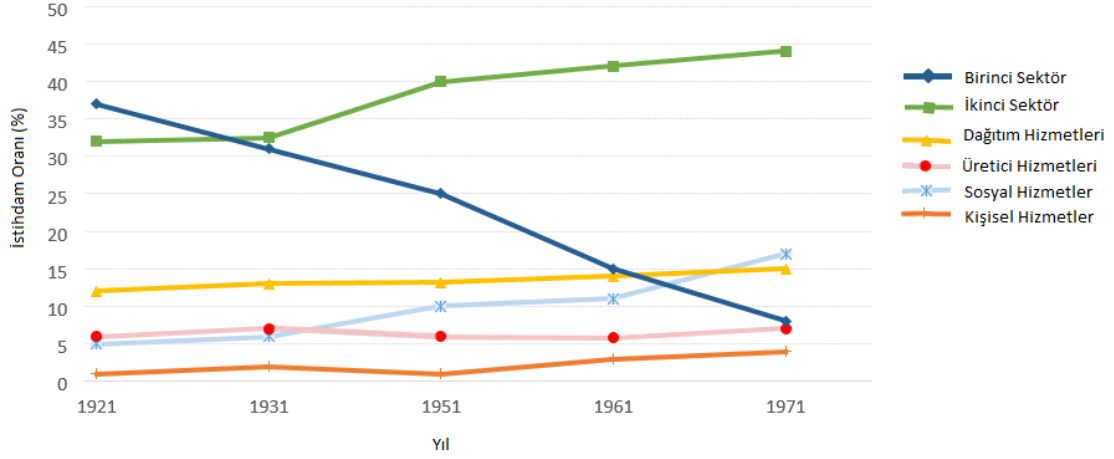
Tablo 4. Sektörel Bazlı Büyüme Durumu¹⁰⁷

Yukarıdaki tablodan (Tablo 4) anlaşılacağı üzere, ABD'de 1947 yılından itibaren tüm sektörlerde bir değişim yaşanmıştır. Yaşanan teknolojik gelişmeler ile farklı bir toplumsal yapıya doğru evrilme olgunlaşmıştır.

¹⁰⁶ Dura ve Atik, a.g.e., s.65.

¹⁰⁷ Dura ve Atik, a.g.e., s.70.

ABD'nin istihdam yapısında yaşanan değişim, kısa bir süre sonra bazı Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde kendini göstermiştir. Yapılan araştırmalara göre;¹⁰⁸ 1977 yılında AB ülkelerinde yaşayan aktif nüfusun yarısında fazlası hizmet sektöründe istihdam edilmiş ve hizmet sektörünün istihdamdaki payı %52'ye ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 5), AB ülkeleri içerisinde ön plana çıkan 4 ülkenin (Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere) sektörel istihdam dağılımları verilmiştir.

Tablo 5. AB ülkelerinde Yıllara Göre Sektörel İstihdam Oranları¹⁰⁹

Tablo içerisinde “birinci sektör” olarak ifade edilen değer tarım, balıkçılık ve madenciliktir. “İkinci sektör” olarak inşaat, gıda, tekstil, metal, makine, altyapı gibi sanayi sektörüne denk düşen değerler ifade edilmiştir. “Dağıtım hizmetleri” ile kastedilen, ulaştırma, haberleşme, toptan ticarettir. “Üretici hizmetleri” olarak ifade edilmek istenen, bankacılık, sigortacılık, gayrimenkul, muhasebe gibi hizmetlerdir. “Sosyal hizmetler”, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, din hizmetleri, diğer hizmetleri kapsamaktadır. “Kişisel hizmetler” ise, ev hizmetleri, oteller, konaklama, lokantalar, eğlence hizmetleri ve diğer kişisel hizmetlere karşılık gelmektedir. Tablodan çıkartılacak sonuç; 1971 yılına gelindiğinde hizmet sektöründeki istihdamın toplamı sanayi sektörünü geçmiştir, fakat henüz aktif nüfusundan yarısından az bir orana denk düşmektedir. Dolayısıyla, AB ülkelerinin 1970’li yıllarının başında henüz hizmet ekonomisine tam olarak dönüşemedikleri ortadadır.

¹⁰⁸ Dura ve Atik, a.g.e., s73.

¹⁰⁹ Dura ve Atik, a.g.e., s.75.

Yukarıda bahsi geçen veriler ışığında yeni bir toplum tipinin ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışmamızın bu kısmında üçüncü toplumsal değişimi ve bu değişimden mühlhem yeni bir toplumsal yapıyı ele alacağız.

II.Dünya Savaşı sürecinde teknolojik alanda yaşanan rekabetin en önemli sonucu, büyük ve toplumu dönüştürme potansiyeline sahip buluşlar olmuştur. Özellikle bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler çeşitli düşünürlerce, insanlık tarihinde yeni bir toplumsal gelişmenin habercisi olarak algılanmıştır.

İstihdamın yapısında yaşanan sektörel değişimler, bu değişimler ile ortaya çıkan yeni toplumsal sınıflar¹¹⁰, ikinci dünya savaşı ile meydana gelen baş döndürücü teknolojik gelişmeler ve dönüşen bilginin hakimiyeti ile ortaya yeni bir toplum tipi çıkmıştır. Bu değişim ve dönüşümü açıklama çabaları ise çok çeşitli kavramları karşımıza çıkarmaktadır. Gerçekleşmekte olan bu değişim sürecini, Amitai Etzioni “modern-sonrası çağ”, George Lichtheim “burjuva-sonrası toplum”, Herman Kahn “ekonomi-sonrası toplum”, Murray Bookhichn “kıtlık-sonrası toplum”, Kenneth Boulding “uygarlık-sonrası toplum” ve Daniel Bell’de “sanayi-sonrası toplum” olarak nitelemektedir.¹¹¹ Birçok farklı tanımlamaya rağmen en genel geçer kavramsallaştırma; “bilgi toplumu” (*information society*) olmuştur.

Alegorik bir anlatımla; bir ulusun tarım toplumu safhası bir insanın çocukluk dönemine, sanayi toplumu safhası gençlik dönemine, bilgi toplumu safhası ise yetişkinlik dönemine karşılık gelir. Birbirini takip eden ve doğal olarak gerekli kılan bir ilerlemeci anlayış vardır. Liberal görüşe sahip olan düşünürler ise, toplumların tarihsel gelişimini evrimci bir metotla analiz ederler. Buna göre, ilk olarak tarım toplumu safhası, peşi sıra sanayi toplumu safhası yaşanmıştır. Şimdi ise bilgi toplumu aşaması yaşanmaktadır. Bu safhaların her biri kendilerine özgü bir teknolojinin eseridir. Bilgi toplumu ise, insan aklına dayanan mikroelektronik teknolojisinin bir ürünüdür.¹¹²

¹¹⁰ Atıf yapılan yeni toplumsal sınıflar, Alvin Ward Gouldner’in bahsetmiş olduğu sanayi sonrası toplum tipinin üretmiş olduğu “yeni sınıflar”dır. Gouldner’a göre bilginin sahibi olan bir sınıf, yeni toplumsal yapıda siyasal güç merkezi haline gelmiştir. Yeni sınıf içerisinde iki tabaka vardır. İlki, teknik bilgiye vakıf olan “*teknik aydınlar*” (*intelligentsia*), ikincisi ise politik bilgiye sahip olan “*politik aydınlar*” (*intellectuals*) dir. Detaylı bilgi için bkz. Frank Webster, *Theories of the Information Society*, London: Routledge, 1995.

¹¹¹ Güney Nair, “Bilginin Değişen Anlamı ve Kavram Tartışmaları”, *Sivas, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.2, S.1 (2001), ss. 329-337, s.329.

¹¹² Dura ve Atik, a.g.e., s.43.

Bilginin üretimi ve iletilmesi, sürecin her iki ucunu oluştururken ortasını iletişim teknolojileri doldurmaktadır. John Naisbitt, yeni toplumsal yapının neden “bilgi toplumu” olarak adlandırılması gerektiğini şu üç madde ile açıklamıştır:¹¹³

- Aktif nüfusun büyük bir bölümü, bilgi üretimiyle ilgili mesleklerde istihdam edilmektedir.
- Bilgi, stratejik bir kaynak olarak sermayenin yerini almaktadır.
- Bilgi üretimi, mal üretimine göre daha hızlı artmaktadır.

John Naisbitt’e göre, bilgi teknolojisindeki gelişmeler merkezi yapıları kırmakta böylelikle siyasette, ticarete, kültürel yaşamda yerleşme eğilimi güçlenmekte, bilgiye dayalı bir toplumsal yaşam ortaya çıkmaktadır. Çalışma yaşamında ise, işin merkezîyetçi yapısı ortadan kalkacağı için pek çok toplumsal etkinliğin elektronik olarak yapılabilmesi olanaklı hale gelecektir.¹¹⁴

Toffler tarafından “üçüncü dalga” olarak tarif edilen bilgi toplumu, Meder’in ifadesiyle üç sacayağı üzerinde şekillenir; bilgi, bilişim ve yönetim.¹¹⁵ Birincisi toplumsal, kurumsal gövdenin içinde dolaşan kana benzetilebilir. İkincisi hücreler, ağlar ve damarlar olarak nitelendirilebilir. Yönetişim ise tüm bu süreçlerin verimli bir işletimini sağlayan yeni yönetsel bir modele denk düşer. Bilgi, artık toplumun kurumsal eksenini oluşturmaktadır. Dijital ağlarla örgütlenen yeni toplumda, bu ağlardan bilgi akmakta ve toplumun hacmini bu açıdan sürekli genişletmektedir. Bu bağlamda bilgi, günümüzde kalkınmanın can damarı ve rekabetin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Zira bilgi toplumuna geçişte stratejik kaynak sermaye değil, bilgidir. Zenginlik yaratmak için kullanılan kaynakların hiçbiri bilgi kadar önemli değildir.

Bilgi toplumunun dijital mahiyeti, bünyesinde birçok teknolojik yeniliği barındırmaktadır. Şüphesiz bunlardan en önemlisi, bilgisayar sayesinde var olmasına rağmen kullanımı itibariyle onu aşan internet teknolojisidir. Bu çalışma açısından da bilgi toplumunun ve onun geliştirdiği yeni kültürün –özelde de politik kültürün- sac ayağı

¹¹³ Dura ve Atik, a.g.e., s.44.

¹¹⁴ Ahmet Çelik, “Bilgi Toplumu Üzerine Bazı Notlar”, *Ankara, Hacette Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1 (1998), ss.53-59, s.55.

¹¹⁵ Meder, a.g.e., s.78.

internet üzerine kuruludur. Bu nedenle aşağıda bir başlık altında internetin ortaya çıkışı, kullanım amacı ve toplumsal dönüştürücü yapısı ele alınacaktır.

2.2. BİLGİ TOPLUMUNUN TEMEL DİNAMIĞI: İNTERNET

Sırasıyla gazete, radyo ve televizyonun hayatımızda yoğun olarak yer kaplamasının ardından, yaşamımızı artık önemli ölçüde etkileyen ve bu etkileşim içerisinde "gerçek zamanda" iletişim imkanını sunan bir araçla karşı karşıyayız: İnternet.¹¹⁶

Pitter, yeni bir toplumsal form olarak görülebilecek interneti, pek çok sosyal konu hakkında fikir alışverişinde bulunma olanağı sunan, araştırma ve bilgilerin sürekli aktığı, akışkan ve dinamik bir ortam olarak tanımlar.¹¹⁷

İnterneti bir tanıma sığdırmanın zor olduğunu düşünen Gökçöl'e göre, "İnternet, milyonlarca insanın etkileşim içinde bulunduğu, bilgilerin paylaşılabilirdiği yazısız kurallara sahip olan bir topluluktur."¹¹⁸

İnternet (*Interconnected Networks*), en geniş anlamda, dünyayı saran ve tek bir merkezi olmayan bağlantılardan oluşan "ağ sistemi" olarak tanımlanabilir. Ağ sistemi ile kast edilen, 0 ve 1'den meydana gelen verilerin neredeyse ışık hızında dünya genelinde düzensiz olarak (ama kendi içinde bir düzen dahilinde) dolaşımıdır.¹¹⁹

Sanal bir dünyayı tanımlayan internet kavramı, *inter* ve *net* sözcüklerinin birleşiminden doğmuştur. Türkçe anlamı itibariyle *inter* sözcüğü "arasında", *net* sözcüğü "ağ" anlamı taşımaktadır. İnternet, ağların ağı veya bilgisayar ağlarının ağı olarak Türkçeye çevrilebilir. Sanal bir ağ olmasının ötesinde, teknik yönden internet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin dayandığı elektronik bir ortamdır. Daha teknik bir ifadeyle, paket

¹¹⁶ Ayla Okay, "Halkla İlişkiler ve İnternet", *İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.12 (2002), ss.535-547, s.536.

¹¹⁷ Keiko Pitter vd., *Herkes İçin İnternet Rehberi*, çev. Tolga Ulus, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1995, s.2.

¹¹⁸ Orhan Gökçöl, "INET-TR ÇSS, İnternet ve İlgili Konularda Çokça Sorulan Sorular", <http://www.po.metu.edu.tr/links/inf/css25/> (20.05.2016).

¹¹⁹ Ercan Sekin, "İnternet, Sansür ve Eğitim", *İstanbul, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Elektrik Mühendisliği Dergisi*, S.430 (2007), ss. 91-93, s.91.

anahtarlama yoluyla veri transfer eden, dünya çapında kamuya açık erişimi olan, birbiriyle bağlantılı seri bilgisayar ağlarıdır.¹²⁰

Günümüz teknolojik dünyasının ortak dili internet, kullanıcılarına bedelsiz ve çok geniş bilgi yığını, ultra hızlı iletişim imkanı ve görece bağımsız bir alan sunmaktadır. İnternet yalnızca bir kişinin, kuruluşun ya da ülkenin özel mülkiyeti olmayan, herkese açık, herkesin kullanabileceği bir sistemdir. İnternet sağlayıcılarının (*local hosts*) mülkiyeti ve özerkliği konusunda bazı tartışmalar yaşanmaktadır. Şu an için İngiltere, Japonya, Amerika, Hong Kong, İngiltere ve Avustralya'da bulunan bu ana internet sağlayıcıları, denizaltı kablolar ile tüm dünyaya yayılmaktadır.¹²¹

İnternet, dünyayı sanal bir küre haline getiren, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin temel dinamiği olan, bilgiye kolay ve hızlı yoldan erişim sunan, sınırsız iletişim özgürlüğü barındıran bir teknolojiler kümesidir. Bu küme, bilgisayar ağlarının –günümüzde erişim imkanı sunan her türlü teknolojik aygıt dahil- oluşturduğu ve bir yöneticisinin olmadığı uluslararası (*international*) bir özellik taşımaktadır.

Bu özelliğinin yanı sıra, içeriği itibariyle sürekli dönüşüme ve gelişime açıktır. Bu değişim ve gelişimin hızı öylesine yüksektir ki, kullanımıyla ilgili yasal düzenlemeler de onun değişimini/gelişimini çok geriden takip etmektedir. Bugün için yeni olarak söylenen ne varsa, yarın için eski olmakta; internet, bırakıldığı noktadan çok uzaklara gitmiş olmaktadır. İnternetin tarihsel gelişimini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

2.2.1. İnternetin Tarihsel Gelişimi

İnternetin ortaya çıkışı ve gelişimi, bilim ve askerî teknolojilerin işbirliği, ticarete ve ekonomiye bağlı işbirlikleri, küreselleşmeye bağlı dev şirketlerin iş ağları, istihbarat faaliyetleri neticesinde olmuştur. Tamamen kontrol altında üretilen bu sanal uzam, varoluş nedenini aşarak kontrol edilebilirlik düzeyini düşük bir seviyeye indirmiştir.

¹²⁰ Pınar Eraslan Yayinoğlu, İdil Sayımer, Zafer Arda, “Belediyelerin Kurumsal Web Sitesi Kullanımı Üzerine Bir İnceleme: Londra Büyükşehir Yönetimi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi Ana Sayfalarının Karşılaştırılması”, *İstanbul, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Dergisi*, S.7 (2007), ss. 129-157, s.132.

¹²¹ “Where Can You Find the Internet?”, t.y., <https://www.whoishostingthis.com/blog/2013/12/06/internet-infographic/>, (19.11.2017).

İnternet, 1960'larda ABD Savunma Bakanlığı'na bağlı araştırma ve geliştirme kolu DARPA'nın (*Defence Department Advanced Research Projects Agency – Amerikan Gelişmiş Savunma Araştırmaları Dairesi Ağı*) SSCB'ni potansiyel bir tehdit olarak görmesi sonucu, cüretkar bir plan olarak doğmuştur. 1957'de *Sputnik* adlı yapay uydusunu Dünya yörüngesine yerleştiren SSCB'ye karşılık olarak ABD, askeri amaçlı bilim ve teknolojiye öne geçmek için Savunma Bakanlığı bünyesinde kurduğu kurum (DARPA) ile enformasyon çağına öncü olacak birçok çalışmaya imza atmıştır.¹²²

DARPA, bir tedbir olarak herhangi bir merkezden kontrol edilemeyen, elektronik bariyerleri aşarak birbirleriyle sayısız biçimde bağlantı kurabilen binlerce özerk bilgisayar ağından oluşan bir ağ mimarisi kurmuştur. Savunma Bakanlığı, 1969'da çeşitli bilgisayar birimleri ve askeri araştırma projelerini desteklemek amacıyla ARPANET adıyla Paket Anahtarlama Ağı sistemini oluşturmuştur. Bu ağ kapsamında ilk bağlantı dört merkez (*University of California–UCLA, Stanford Research Institute-SRI, University of California at Santa Barbara–UCSB, University of Utah–UU*) ile sağlanmış ve internetin ilk hali ortaya çıkmıştır.¹²³ Daha sonra bu ağ, ABD'ndeki üniversitelerin ve araştırma kuruluşlarının bilgisayarlarını da bünyesine katarak büyümüştür. 1971 yılında ARPANET bünyesinde 15 bağlantı noktası, ağ üzerinde ise 23 nokta, yani host¹²⁴, mevcut hale gelmiştir. Bu doğrultuda, 1971'de bir standardın gerekliliğine binaen, Ağ Kontrol Protokolü (*Network Control Protocol – NCP*) uygulamaya geçirilmiş, tüm bilgisayarlar, bir diğerine NCP kapsamında bağlanırlı duruma gelmiştir. 1972 yılında ise, elektronik posta (e-mail) ilk kez ARPANET bünyesinde kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁵ 1974'de farklı işletim sistemlerinin birbirinden veri alıp verebilmesi için, NCP'den daha fazla yeni olanak sunan standart bir iletişim protokolü olarak, İletişim Kontrol Protokolü (*Transmission Control Protocol - TCP/IP*) geliştirilmiştir. Farklı tipte ağların birbirine bağlanmasına sağlayan geçit teknolojisinin temellerini atan ağlar arası bağlantı protokolü, yani TCP/IP'nin icat edilmesinin, internetin bugünkü halini kazanmasında büyük önemi vardır.¹²⁶ TCP/IP'nin geliştirilmesinin ardından her yıl daha fazla bilgisayar ağı

¹²² “DARPA”, t.y., <https://tr.wikipedia.org/wiki/DARPA>, (01.04.2018).

¹²³ Mustafa Balay vd., *Bilgi Teknolojileri II: Bilgisayar Ağları, İnternetin Temelleri, Veri Tabanlarının Yapısı, Algoritmalar, Eğitimde Bilgisayar*, 1.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2006, s.50.

¹²⁴ Host, İnternette diğer bilgisayarların iki yönlü erişim sağladıkları herhangi bir bilgisayardır ve kendinden daha küçük veya daha az özelliğe sahip olan cihaz veya programa hizmet verir.

¹²⁵ Balay, a.g.e., s.50.

¹²⁶ Manuel Castells, a.g.e., s.69.

bağlanmaya başlamış ve sistem hızla büyümüştür. Bu süreçte ağ, yalnızca askerî amaçlı kullanımın dışına çıkarak, araştırmacıların ve akademisyenlerin birbiriyle hızlı ve kolay bilgi alışverişinde bulunmalarının başlıca ortamı haline gelmiştir.

Şüphesiz internetin ilk yıllarındaki hali günümüzdeki halinden çok farklıydı. Sayfalar açmak, sayfalar arasında dilediğince dolaşmak, görüntü, ses ve görsel bulmak mümkün değildi. ARPANET, yalnızca birbirine bağlı bir bilgisayar ağı ve bu ağ üzerinde karmaşık işlemler ve çok uzun yollarla birbiriyle iletişimde bulunan bilgisayarlardan oluşmaktaydı. 1990 yılına gelindiğinde kullanımdan kaldırıldı ve yerini ABD, Avrupa, Japonya ve Pasifik ülkelerinde ticari ve hükümet işletimindeki yapılar/omurgalar (*backbone*) aldı. Fakat TCP/IP protokolü kullanılmaya devam etti.¹²⁷

İnternetin günümüzdeki haline evrilmesi, “World Wide Web” (www) sayesinde olmuştur. 1989 yılında Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi’nde (*Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire - CERN*) geliştirilen World Wide Web, internetin halka açılmasında önemli bir eşik olmuştur. Ted Nelson, *Hypertext* adını verdiği özel bir internet alanı bilgi kodlama sistemi geliştirmiştir. Hypertext’in TCP/IP ile birleşimi neticesinde ortaya çıkan ve halen kullanılmakta olan modelin adı “http” olarak bilinmektedir. Bu, programlama dilinde de HTML (*Hypertext Markup Language*) olarak yer edinmiştir. Bu aşamada, uygulama protokolündeki bilgi ile erişilmek istenen bilgisayardaki bilgiye ulaşımı sağlayan adresleme modeli de geliştirilmiştir: “Tekdüzen Kaynak Bulucu” (*Uniform Resource Locator - URL*). 1990’larda WWW yazılımı ücretsiz olarak dağıtılmış ve web sitesi kavramı ortaya çıkmıştır. 1991’de ise ilk web görüntüleme yazılımı olan *Mosaic* kullanıma girmiş, başlangıçta deneysel ve herkesin kullanımına açık olan *Mosaic*, 1994 yılında *Netscape* adıyla pazarlanmaya başlanmıştır. Bu arada internete bağlı sunucu ve bilgisayar sayısı 3 milyona ulaşmış; 1995 yılında, internetin omurgası artık birbirleri arasında bağlantılara sahip ticari ağlardan oluşur hale gelmiştir.¹²⁸

Diğer iletişim araçlarının yayılma hızını geride bırakan ve inanılmaz bir hızla ağını genişleten internet, yukarıda çizdiğimiz tarihsel arka plana sahiptir. Ülkemizin

¹²⁷ Kürşat Çağiltay, *Herkes İçin İnternet*, Ankara: Türkiye İnternet Proje Grubu Yayınları, 1995, s.3.

¹²⁸ Funda Başaran, *Ağ Ekonomisi ve İnternet: İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi Yazılım ve İnternet*, ed. Funda Başaran, Haluk Geray, İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2005, s.37.

internet ile tanışması ise daha geç tarihlere denk düşmektedir. Çalışmamızın daha net anlaşılabilmesi adına ülkemizin internet tarihine projeksiyon tutmak yerinde olacaktır.

2.2.2. Türkiye’de İnternetin Tarihsel Gelişimi

Türkiye internetle ilk defa tanışması, akademik bir amaç doğrultusunda 1980’li yıllarda EARN (European Academic and Research Network) e bağlı bir uzantı niteliğinde olan TÜVAKA (Türkiye Üniversite ve Araştırma Kurumları Ağı) aracılığıyla olmuştur. Ancak, Türkiye’nin resmen internete bağlanması ise 1993 yılında TÜBİTAK’ın TR-NET’i oluşturmasıyla gerçekleşmiştir.¹²⁹

Amerika ve Avrupa’da daha erken tarihlerde başlayan internet teknolojisinin kullanımı ülkemize 1990’lı yıllarda giriş yapmıştır. 1991 yılı içinde internet bağlantısını sağlamak amacıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından ortaklaşa bir proje grubu oluşturulmuştur: TR-NET. Projenin amacı Türkiye’de çok geç kalmış olan internet alt yapısını oluşturmak ve ülke genelinde yaymak idi.

TÜVAKA, TR-NET kurulmadan evvel ülke içinde yalnızca akademik geniş alan ağları konusunda çalışmalar yürütmüştü. Dolayısıyla tam anlamıyla bir geniş kullanım alanı sunmuyordu. TR-NET 'in amacı ise, tüm sektörleri (devlet kuruluşları, ticari şirketler, kişiler vs.) internet ile buluşturmaktı. 1991’de başlayan çalışmalar 1993 yılında ODTÜ - Washington (NSFNET) hattında 64 Kbit/s hızındaki internet bağlantısının hayata geçirilmesiyle sonuçlandı. İlk etapta hızla büyük üniversitelerin internet bağlantılarının gerçekleştirilmesinden sonra, istekli diğer tüm kurumların da bağlantıları sağlandı.¹³⁰

Kiralık hatla kurulan Washington - ODTÜ ağı, Türkiye’nin gerçek anlamda ilk internet ağıdır. 64 Kbit/s hızındaki bu hat, ODTÜ 'den uzun bir süre ülkenin tek çıkışı olmuştur. ODTÜ 'den sonra sırasıyla Ege Üniversitesi (1994), Bilkent Üniversitesi

¹²⁹ Zeynel Dinler, *Bilimsel Araştırma ve İnternete Bağlı Bilgi Merkezleri El Kitabı*, Bursa: Ekin Kitabevi, 1998.

¹³⁰ Çağıltay, a.g.e., s.12.

(1995), Boğaziçi Üniversitesi (1995), İstanbul Teknik Üniversitesi (1996) bağlantıları gerçekleştirilmiştir.

1993 yılında ODTÜ ve Bilkent Üniversiteleri ilk yerli web sitelerini oluşturup yayına vermiştir. 1994'te kurumlara ve firmalara internet hesapları verilmeye başlanmıştır. Bu arada ilk internet servis sağlayıcı TR-NET hizmete girmiş, 1996 yılında da Türkiye'nin ilk internet alt yapısı olan TURNET devreye girmiştir. Türkiye'de internetin yaygınlaşması da bu sayede olmuştur. TÜBİTAK'ın TR-NET 'i kurması ve Ege Üniversitesi'nin EARN 'e bağlanması ile daha çok akademik ve resmi kuruluşlara yönelik hizmet verilirken, Sprint ve Satko isimli firmaların oluşturduğu TURNET omurgasından, abone bedelini ödeyen herkese internete bağlanma imkanı sağlanmıştır.¹³¹

1996 yılında TÜBİTAK bünyesinde Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) adıyla yeni bir merkez kurulmuştur. ULAKBİM 'in temel görevi ise en yeni teknolojileri kullanarak Türkiye çapında tüm eğitim ve araştırma kuruluşlarını birbirine bağlayacak Ulusal Akademik Ağ (ULAKNET) adıyla hızlı bir iletişim ağı kurmak ve bu ağ vasıtasıyla bilgi hizmetleri vermek olarak belirlenmiştir.¹³² 1999 yılı içerisinde, ticari ağ altyapısında büyük değişiklikler olmuş ve TURNET 'in yerini TTNET adında yeni bir oluşum almıştır. 2000 'lerin başında, ticari kullanıcılar TTNET omurgası üzerinden; akademik kuruluşlar ve ilgili birimler de ULAKNET omurgası üzerinden internet erişimine sahip olmuşlardır.

“Ticari kullanımın kısa sürede yaygınlaşmasıyla önceleri çevirmeli ağ hizmeti sunan birçok internet servis sağlayıcı firma (süperonline, e-kolay, ixir, vd.) ortaya çıkmış, zaman içerisinde çevirmeli bağlantı yerini ADSL (*Asymmetric Digital Subscriber Line*-Asimetrik Sayısal Abone Hattı) adı verilen çok daha yüksek hızlı internet erişimine bırakmıştır. Bugün ADSL ve daha hızlı olan VDSL (*Very High-bitrate Digital Subscriber Line*-Çok Yüksek Veri Akıslı Sayısal Abone Hattı) hizmeti veren değişik internet servis sağlayıcıları olduğu gibi, ADSL'e ek olarak kablo, uydu gibi internet erişim seçenekleri de bulunmaktadır.”¹³³

¹³¹ Hasret Aktaş, “İnternet Reklam Türlerinde Uygulayıcılardan Kaynaklanan Sorunlar ve Bir Sınıflandırma Önerisi”, *Konya, Selçuk İletişim*, C.6, S.3 (2010), ss.147-166, s.150.

¹³² Detaylı bilgi için bkz., “ULAKNET Hakkında”, t.y., <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>, (14.05.2017).

¹³³ Aktaş, a.yer.

Son dönemde ise GSM (*Global System for Mobile Communications* – Mobil İletişim için Küresel Sistem) operatörlerinin 4.5G teknolojisi¹³⁴ üzerinden kablosuz internet erişimi sağladığı gelişmeleri yaşıyoruz. 4,5G teknolojisi, önceki nesil olan 3G teknolojisine oranla saniyede ortalama yaklaşık 13 kat daha hızlı internet erişim imkanı sunmaktadır.

Türkiye’de internet kullanımı, Avrupa ve Dünya standartlarını yakalamakta, hatta bazı istatistiklerde sayısal olarak birçok ülkeyi geçmektedir. *We Are Social* tarafından 2017 yılında *Digital in 2017* adıyla, güncel haliyle global ve ülkeler bazında internet, sosyal medya ve mobil kullanımlara dair yayımlanan kapsamlı raporda, ülkemizin toplam nüfusu 80,02 milyon (kentleşme %74), aktif internet kullanıcıları 48 milyon (%60), aktif sosyal medya kullanıcıları 48 milyon (%60), aktif mobil internet kullanıcıları 42 milyon (%52), mobil hat sayısı 70,91 milyon (%89) olarak yer almaktadır.¹³⁵ İnternet kullanım oranları, dijital teknoloji alışkanlıkları, sosyal medya kullanımı, web trafiği vs. bilgilere ilerleyen bölümlerde detaylıca değinilecektir.

İnternet, küresel bir yapı arz etmesi, toplumlarda birçok olumlu dönüşüme yol açması, yeni küresel sistemin hakim kodlarından biri olması vb. sebeplerle çoğu kuramcı tarafından salt bir teknolojik gelişmenin ötesinde değerlendirilmiş ve ele alınmıştır. Liberal kuramcılar tarafından internet, vatandaşların siyasete katılımını “teknik olarak” kolaylaştırdığı, sanal forumlar aracılığıyla tartışma ortamı yarattığı, toplumdaki muhalif seslere ve alternatif gruplara sermaye denetimindeki egemen iletişim araçlarından çok daha düşük maliyete haberleşme ve ifade imkanı tanıdığı, sivil toplumun örgütlenmesini kolaylaştırdığı, toplumu demokratikleştireceği ve doğrudan demokrasiyi mümkün kılacağı için, kamusal bir alan olarak nitelenmiştir. Bundan sonraki bölümde internetin kamusal alan olma niteliği üzerinde durulacaktır.

¹³⁴ Mobil operatörler tarafından kurulan dördüncü nesil kablosuz veri iletişim ağları için verilen bütün protokol ve teknolojilerin genel adıdır. Detaylı bilgi için bkz., “4,5 G Nedir?”, t.y., <http://www.teknoblog.com/4-5g-nedir-106192/>, (15.05.2017).

¹³⁵ We Are Social, *Digital in 2017*, 2017, <https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>, (15.11.2017).

2.3. KAMUSAL ALAN OLARAK İNTERNET

İnternet, bireylerin bilgi edinme ve iletişim yeteneklerini, küresel çapta etkileşim olanaklarını, yönetsel süreçlere katılım olanaklarını/olasılıklarını, karar alma süreçlerini etkileme kabiliyetini arttırdığı için kamusal alanı dönüştürücü bir potansiyel taşıyan ve hatta kendisi yeni kamusal alan olarak tanımlanan bir gelişme olarak görülmektedir. Tam da bu noktada internetin kamusal alan olarak tanımlanmasından mühlhem “kamusal alan” kavramının içeriğini anlamak önem arz etmektedir.

Kamusal alan, kullanımı ve sosyolojik izdüşümü itibariyle ülkemizde –ve gelişmekte olan ülkelerde- yanlış kullanılan kavramlardan biridir. Kamu dendiği zaman akla, devlet iradesi, kuruluşları, görevlileri ya da etkinlikleri gibi şeyler gelmekte, devlete ait ya da devlet kontrolünde yürütülen resmi bir alan anlaşılmaktadır.

Bu anlayışın arka planında hakim politik kültürel kodlar olduğu aşıkardır. Zira otokratik devletlerde kamusal alan ile devlet özdeş olarak görülmektedir. Devlet erkinden bağımsız sivil bir alanın geliş(e)memesinden kaynaklı bu problem, kavramların yanlış kullanımına sebebiyet veren oksimoronlar doğurmaktadır.

Bu probleme dikkat çeken Özbek, durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Eğer kamusal kavramını sadece devlet aygıtı ve erki için kullanırsak ve toplumu da bu anlamda ‘özel’ sayarsak, halkın hala tebaa olduğu mutlakiyet dönemindeki kullanımının ötesine geçememiş oluruz.”¹³⁶ Özbek’e göre kamusal alan dendiğinde, tarihsel ve ilkesel olarak, devlet aygıtında temerküz etmiş baskıcı iktidar aygıtını eleştirel anlamda denetleyen ve dönüştüren bir demokratik muhalefet alanı anlaşılmalıdır.¹³⁷ Yani, kamusal alan devletten özerk, devlete karşı muhalif bir alandır.

Kamu, kelime anlamı itibariyle halk manasına gelmektedir. Bu bağlamda devletin bir unsuru olmasının ötesinde ondan bağımsız bir alan olmalıdır. Fraser’e göre kamusal alan, devlete karşı eleştirel söylemi üreten ve iletişim araçları aracılığıyla dolaşıma sokan alandır. Devlet ve kamusal alan ayrımını net şekilde vurgular. Kendi ifadesiyle; “kamusal

¹³⁶ Meral Özbek, *Kamusal Alan*, 1.b., İstanbul: Hil Yayınları, 2004, s.31.

¹³⁷ Özbek, a.g.e., s.32.

alan devlet değildir, devleti dengeleyen bir karşı ağırlık oluşturma işlevi görebilecek olan ve gayri resmi olarak harekete geçirilmiş hükümet dışı söylemsel fikirler gövdesidir.”¹³⁸

Yukarıda değindiğimiz kamusalın “herkese açık” mahiyeti en çok Arendt’in çalışmalarında görülür. Arendt’e göre, kamusal alanın bir özelliği zuhur olunan/görünen ortam (*space of appearance*) iken, diğer özelliği de bizi bir arada tutan dünya oluşudur. Zuhur ortamı anlamında kast edilen, her şeyin herkes tarafından mümkün olan en açık şekilde görülebilmesi ve duyulmasıdır.¹³⁹

Kamusal alan konusuna “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” adlı eseriyle değinen Jürgen Habermas, bu alanda başvurmamız gereken başlıca kaynaklardan biridir. Ona göre kamusal alan, yurttaşların özgür iradeleri ile oluşturduğu devlet dışındaki “eleştirel söylem ve demokratik katılım alanı”dır. Yurttaşlar devlet etkinliklerine yönelik eleştirel toplumsal tartışma ortam ve olanaklarını genişlettikçe, kamusal alanın politik sınırları genişleyecek ve yurttaşlar devlet siyasetinde söz sahibi olacaklardır. Bu nedenle devlet gücünün kullanıldığı kurumsal binaları kastederken “kamusal alan” kavramı yerine “kamu otoritesinin alanı” kavramını kullanmak daha doğrudur. Devlet kurumlarını, “kamusal alan” kavramının dışında değerlendirmek gerekir.¹⁴⁰

Habermas, kamunun yanlış anlaşılmasının nedenini şöyle ifade etmektedir: “Her ne kadar devlet otoritesi için kamusal alanın yürütücüsü deniyor olsa da devlet, aslında kamusal alanın bir parçası değildir. Kuşkusuz devlet otoritesi genellikle ‘kamu otoritesi’ olarak ele alınır; ama bu kabul, kamusal alanın özelliğinden, yani devletin tüm yurttaşların selametiyle ilgilenmesi görevinden türetilmiştir.”¹⁴¹

Habermas’a göre kamusal alan, bilgi ve fikirlerin serbest akışı yoluyla siyasal iradenin oluştuğu kurumsal alandır. Habermas, “kamuoyu”nun üretildiği toplumsal bir alanı ifade etmektedir. Kamusal alanın varlığı için iletişim bir ön koşuldur. Medya okuryazarlığındaki artış ve iletişimin yaygınlaşması ile güçlenen kamusal alan, medyanın siyasi manipülasyon için bir araca dönüşmesiyle ve buna bağlı olarak kamusal söylemin

¹³⁸ Nancy Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, ed. Özbek, a.g.e., s.105.

¹³⁹ Ali Yaşar Sarıbay, *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz*, İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları, 2000, s.5.

¹⁴⁰ Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.98-99.

¹⁴¹ Habermas, a.g.e., s.98.

“halkla ilişkiler” e doğru evrilmesiyle yozlaşmaya ve daralmaya başlamıştır. Fakat “kamusal alanı yeniden dönüştürücü” bir güç olarak internet, kamusal alanı tekrar genişletmekte ve yozlaşmayı belli bir ölçüde durdurmaktadır.¹⁴²

Kamusal alan, politik bilince ve demokratik kültüre sahip yurttaşlar tarafından oluşturulmuş bir uzamdır. Durağan değil, dinamik bir yapısı vardır. Dinamik yapının kaynağı ise, politik bilinç sahibi yurttaşların kendi iradeleri doğrultusunda her durumda ve her yerde kamusal alanı inşa edebilme potansiyelidir. Bu bağlamda, kamusal alanın varlığı için kendi iradeleriyle özerk kararlar verebilen ve bu doğrultuda hareket eden bireylerin varlığı şarttır.

Kamusal alan, hükümet alanının dışında, onu şekillendirebilme gücüne sahip, kamusal akıl yürüten bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu, aktif katılımı esas alan, toplumsalı eksen alan, bir arada yaşamının getirdiği alandır. Habermas’ın da işaret ettiği üzere kamusal alanın iki özelliği göze çarpar:¹⁴³

- Katılımcıların eşit ve özgür bir iletişim ortamında, akla dayalı ve eleştirel bir tartışma içinde olabilmeleri
- Katılımın herkese açık olması, yani katılımın çokluk ve farklılık açısından herkesi kapsayıcı olması.

Esas itibarıyla internetin yukarıdaki iki özelliği de bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz. İnternetin doğasını oluşturan gayri merkezi yapı ve etkileşim boyutunun katılımcı demokrasi bağlamında sunduğu imkanlar göz önüne alındığında, açık, sınırsız, etkileşimli ve kullanıcı-denetimli nitelikleri onu, gazete, radyo ve televizyon gibi tek taraflı iletişime izin veren iletişim araçlarına kıyasla daha “demokratik” bir konuma oturtmaktadır.

İnternetin, küreselleşme süreciyle kamusal alandan kopuş yaşayan, salt seyirci ya da okuyucu olarak edilgen pozisyonda kalan sıradan yurttaşların Modern Çağ’da kaybettiği politikliğini tekrar kazanması için bir fırsat olarak görülmesi söz konusudur. Burada fırsat olarak görülen, Antik Yunan’da temelleri atılan ve modern siyasi düzen ile

¹⁴² Bu konu hakkında detaylı bir inceleme için bkz. Nancy Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy, Habermas and the Public Sphere*, Cambridge: MIT Press, 1992, s.109-142.

¹⁴³ Habermas, a.g.e.

ortadan kalkan *Agora*¹⁴⁴ nın tekrar dirilmesidir. Bilgisayarlar birbirine bağlandığı anda başlayan ve bir çok farklı kanalda gelişen alternatif toplanma mekanlarının, yeni agoralar oluşturduğu düşünülmektedir.

Keskin ve Büyükçağlar'ın ifadesiyle¹⁴⁵ “İnternet, kamusal alanı yani Agora'yı yeniden oluşturma ve insanı, çevresinde gerçekleşen ve hayatını birebir etkileyen siyasal ve toplumsal yaşamda tekrar gerçek anlamda söz sahibi yapma meselesinde kendisinden önceki araçlarda olmadığı kadar güçlü bir mücadele alanıdır...”

Yapısı itibariyle internet, katılımcı bir fikir üretim zemini sağlayarak kamuoyunun oluşmasını yavaş da olsa daha olanaklı kılmaktadır. Etkileşimli doğası sayesinde, her daim geri bildirim olarak kendisini dönüştürme/geliştirme ve yeniden üretme kabiliyetini haizdir. Onu diğer iletişim araçlarından ayıran en önemli özelliklerinden biri de budur.

Wilhelm'e göre, sanal olarak üretilmiş kamusal alanın dört unsuru bulunmaktadır: Bilgisayar okuryazarlığının gelişmesiyle sanal etkinliklerin artışı, internet aracılığıyla politik katılımında bulunan vatandaşların seslerini duyurması (sanal forumlar), haberleşme listeleri aracılığıyla müzakerenin canlanması, yatay ve merkezîyetçi olmayan karar alma süreçlerinin işlenmesi...¹⁴⁶ Ayrıca, geniş kitlelere ulaşma imkanı sunması, kitleler arasında ideolojik farklar gözetmemesi, görüş ve düşünce konusunda çok büyük bir küme sunması açısından da internetin bir kamusal alan olarak görülmesi fikri desteklenmektedir. Benzer biçimde Jon Katz da, “net yurttaşı” (*netizen*) ve “dijital ulus” (*digital nation*) kavramlarını ortaya atarak, internetin kendi “küresel demokrasi”sini yarattığını ileri sürmektedir.¹⁴⁷

İnterneti bir kamusal alan olarak görenlerin yanı sıra, onu sınırlı ya da sanal bir kamusal alan olarak gören veya bir takım sınırlılıklar barındırması hasebiyle kamusal alan işlevi göremeyeceğini öne süren yaklaşımlar mevcuttur. İnterneti bir kamusal alan olarak görmeyen düşüncelerin sunduğu çekinceleri biraz daha yakından incelemek faydalı olacaktır.

¹⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz. “Democracy: Introduction”, t.y., <http://www.agathe.gr/democracy/>, (27.05.2016).

¹⁴⁵ Oğuzhan Bekir Keskin, Serkan Büyükçağlar, “İnternet ve Demokratik Alan”, 17. *Türkiye'de İnternet Konferansı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012.

¹⁴⁶ Anthony Wilhelm, *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political life in Cyberspace*, akt. Jon Stratton, *Siberalan ve Kültürün Küreselleşmesi, İnternet: Üçüncü Devrim*, İstanbul: YKY yayınları, 2000, s.93.

¹⁴⁷ Jon Katz, *Media Rants: Postpolitics in the Digital Nation*, California: Hardwired, 1997.

İlk olarak, Habermas'ın kamusal alan için öne sürmüştüğü aydınlanmacı, akılcı ve eleştirel tartışma ideallerinin internet ortamında hayat bulamayacağına/bulamadığına dair eleştiriler söz konusudur. Bir diğer deyişle internet, katılımı yalnız burjuvalarla sınırlamayıp geniş bir katılım imkanı sunmaktadır fakat bu alan, eleştirel ve rasyonel aklın her daim egemen olduğu bir alan değildir. Ayrıca internet, herkesin eş zamanlı olarak tükettiği bir kitle iletişim aracı olmaktan uzaktır.

Bir başka olumsuzlama ise kamuoyu oluşturabilmenin zorluğu konusundadır. İnternetin çok sayıda site ve tartışma grubuyla, katılımı ve tartışmayı çok kolaylaştıran, fakat tartışmanın sonucunda bir sonuca ulaşmanın veya anlaşmanın aynı kolaylıkta olmadığı bir alan olduğu düşünülmektedir.

Bir diğer çekince, küresel çapta erişimin tam olarak sağlanamamış olmasıdır. Ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içindeki toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan sorunlardan ötürü internetin kullanımı gelir düzeyi, cinsiyet, dil, kültür, yaş vb. kıstaslara göre değerlendirildiğinde ortaya uçurumlar çıkabilmektedir. Erişimin herkes için eşit olmaması onun kamusallığını etkilemektedir.

Breslow'a göre ise internetin kamusallığının önündeki engel mekansızlığıdır.¹⁴⁸ Zira günümüzde sivil toplumun yeniden mekansallaştırılması söz konusudur ve internet de bunu derinleştirerek yalıtılmışlık duygusunu arttırmaktadır ve sivil toplumu oluşturan toplumsal süreçlerin parçalanmasına katkıda bulunmaktadır. Gerekli olan anlık, çabuk yüz yüze toplumsal etkileşimler kentte meydana gelmemekte, mesafeler çok fazlalaşmakta ve çok açılmaktadır. Ayrıca, internet kullanıcıda sosyalleştiği duygusu yaratsa da bu duygunun dayanışmaya ne kadar dönüştüğü tartışmalıdır.

Bilsel'e göre de internetin kamusallığının önündeki engel mekan eksikliğinden mütevellittir. Ona göre, sanal ortamda yaratılan kamusal alanın, fiziksel alandaki kamusal alanın yerini doldurabileceği liberal kuramcılar tarafından iddia edilse de sanal ortamın, bireylerin yüz yüze gelebildiği, birbirleriyle sosyalleşebildiği, birlikte paylaştıkları kent

¹⁴⁸ Harris Breslow, *Civil Society, Political Economy and the Internet*, ed. Virtual Culture, Steven Jones, London: Sage, 1997, s.254.

mekanlarının ve bu noktalarda geçen kamusal yaşamın yerini alabilmesi ütopyadan başka bir şey değildir.¹⁴⁹

Timisi'ye göre, kamusal alanın dönüşümü yalnızca teknolojik ilerlemelerle değil, toplumsal-kültürel yaşama bağlı olarak gerçekleşecektir. Bir diğer deyişle; kamusal alan salt internetin varlığıyla değil, ona içkin gelişen bir politik kültürle dönüşecektir. Çalışmamızın kilit noktalarından biri olan dönüşen politik kültür nosyonuna ilerleyen bölümlerde değinilecektir fakat, Timisi'nin işaret ettiği nokta hayli önemlidir ve çalışmamızın buraya kadar olan kısmında altını çizmek istediğimiz asıl nokta budur, yani dönüşüm süreçlerinin kültürel süreçlerden bağımsız ol(a)madığı. Ona göre, internetin toplumsal kullanımı ve giderek ticarileşmesi göz önüne alındığında kamusal bir nitelik kazanması sorunlu hale gelmektedir. Ayrıca, ülkelerde siyasetin ve demokrasinin kitle toplumunun ve popüler kültürün dinamiklerine göre şekil alması, demokrasinin eşitlik ilkesiyle çatışan toplumsal eşitsizliğin küreselleşmeyle birlikte artarak sürmesi, vatandaşın tüketiciye dönüşmesi interneti kamusal alan olarak değerlendirmemize engel teşkil etmektedir.¹⁵⁰

İnternetin ve daha genelde yeni iletişim teknolojilerinin kamusal alanının önündeki bir diğer engel ise erişim olanaklarının toplumsal dağılımlarıyla ilgili olarak hane halkı, iş dünyası veya coğrafi alanlar arasındaki eşitsizlikleri ya da farklı sosyo-ekonomik düzeyleri meydana getirmesidir. Dijital bölünme (*digital divide*) olarak ifade edilen bu kavrama ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

İnternetin kamusal alan olarak görülmesinin önündeki engeller, görece doğrudurlar. Fakat unutulmamadır ki günümüz küresel dünyasında interneti dışlayan bir kamusal alan nosyonu, başlı başına bir eksiklik olacaktır. Zira internet yukarıdaki şerhlerin bazılarını bünyesinde barındırmakla birlikte en geniş katılım ağıdır. Dolayısıyla internetin yapısı itibariyle bir agoraya dönüşmesi ve katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesi daha mümkün gözükmektedir. Daha net ifade edebilmek adına aşağıda

¹⁴⁹ Cana Bilsel, "Yeni Dünya Düzeninde Kentsel Dönüşüm: Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan", *Ankara, Mimarlık Dergisi*, S.327 (2006), <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=41&RecID=1014>, (19.07.2016).
¹⁵⁰ Nilüfer Timisi, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, 1.b., İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 2003, s.215-225.

internetin –ve genel manada bilgisayarın-, konvansiyonel anlamdaki kamusal alandan ayrılan yönleri ve katılım konusunda sunduğu “diğer imkanlar”¹⁵¹ verilmiştir.

Bilgisayar temelli iletişim, küresel altyapı sayesinde güçlü ve sürekli bir bağlantı (*interconnectivity*) olanağı sunmaktadır. Bir ölçüde denetlenebilir olsa da, diğer iletişim araçlarına nazaran daha güvenli bir yapıya sahiptir.. Örneğin; aynalama (*mirroring*), anonim sunucular gibi teknik imkanlar sayesinde bu bağlantının hükümetler tarafından tam olarak denetlenmesi oldukça güçtür. Elbette bu konuda anti-demokratik uygulamalar mevcuttur ve internetin güvenilirliğini sarsan örnekler çoktur fakat diğer kitle iletişim araçlarına oranla bu çok daha düşük seviyededir.

Yapısı itibariyle dijital ortam, çok yüksek oranda bilgi depolama ve yayma yeteneğini haizdir. Bu yetenek sayesinde bilgi, her daim erişilebilir haldedir. Bu doğrultuda bilginin hızlıca üretilmesi, hızlıca iletilmesi ve bilgiye kolayca ulaşılması katılım açısından özel bir öneme sahiptir. Zira her bilgi yurttaş açısından bir farkındalık yaratabilir ve herhangi bir siyasal eylem, örgütlenme, faaliyet için güç kaynağı olarak iş görebilir.

Dijital ortam, etkileşimli yapısı sayesinde yurttaşlar ve yönetsel süreçler arasındaki ilişkiyi daha etkin hale getirme imkanı sunmaktadır. İnternetteki sosyal iletişim grupları, forumlar, e-oymalamalar, video konferanslar, sohbet odaları, e-posta listeleri, mobil uygulamalar (aplikasyonlar) sayesinde yurttaşlar, politik konularda birbirleriyle ve kamu görevlileriyle sürekli ve anında etkileşime girebilmektedirler.

Yeni medya araçları ve özelde internet, geleneksel medyadan farklı olarak, kişisel veri girişi sağlaması ve bunun geniş kitlelere ulaştırılmasına olanak sunması bakımından son derece etkili araçlardır. Geniş katılım imkanı sunması bağlamında, “diyalojik demokrasi”¹⁵² anlayışına paralel olarak, diyalojik iletişimin (çift yönlü simetrik iletişim) mümkün olması, internet aracılığıyla kamusal alanın yeniden inşası için bir umuttur.

Kamusal alan için aslolan, bir tartışma ortamı oluşturmak ve çeşitli meseleleri görüşmek değil, akılcı yöntemlerle “ortak fayda”ya, “ortak karar”a ulaşmak ve onu

¹⁵¹ Özgür Uçkan, *E-devlet, E-demokrasi ve Türkiye*, 1.b., İstanbul: Literatür Yayınları, 2003, s.65-66.

¹⁵² Diyalojik demorasi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Yaşar Sarıbay, *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz*.

uygulamaksa¹⁵³, internetin yapısı itibariyle sonuç elde etmek güç gözükmektedir. Tartışmaların sonuca bağlanması, gündemin kalıcı olması, birden fazla gündemin aynı anda varolabilmesi gibi konularda dezavantajları olmasına rağmen internet, kamusal alan olarak tanımlanacaksa salt olarak sunduğu hizmetlerin bir toplamı olarak düşünülmemelidir. Zira internetin kamusal alan olarak işlev görebilmesi için kendi içerisinde sunduğu/sunabileceği kamusal ortamlar/platformlar değerlendirilmelidir. Örneğin; çevrimiçi (*online*) vatandaş meclisleri, *online* tartışma platformları, sanal sivil örgütlenmeler, *online* vatandaşlık hizmetleri vd. tüm imkanlar interneti bir kamusal alan olarak nitelemeye uygundur.

İlerleyen bölümlerde yukarıda bahsetmiş olduğumuz, internetin kamusal alan olarak nitelenmesine olanak sağlayan diğer imkanlarına detaylıca değinilecektir. Bu bölümde “politik katılım” kavramına, biçimine ve bunlara bağlı olarak gelişen “politik katılım kültürü” kavramına yer verilecektir.

2.4. POLİTİK KATILIM

Politik katılım veya literatürde yer alan bir başka ifade ile “siyasal katılım”, mutlak ve ortak bir tanımdan yoksundur.¹⁵⁴ Bu durum, “siyasal olan”ın muğlaklığından kaynaklı bir problemdir.

Siyaset, devlet formundan daha eskiye dayanır ve onu devlet ile özdeşleştirmek analogik bir hataya sebebiyet verir. Siyaset biliminin kurucusu olarak görülen Aristo’ya göre siyaset, insanların kendi hayatlarını iyileştirmek ve iyi bir toplum yaratmak için giriştikleri faaliyetler bütünüdür. Buradan hareketle siyasal olanın, bireysel veya toplumsal faydayı gözetme niteliğini haiz olduğu çıkarımı yapılabilir. Weber’e göre ise siyaseti, devletlerarasında veya devletin kendi içinde var olan grupların ya iktidarı

¹⁵³ Osman Çalışkan, “Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı”, *İstanbul, Maltepe Üniversitesi · İletişim Fakültesi Dergisi*, C.1., S.1. (2014), ss.41-62, s.60.

¹⁵⁴ Şüphesiz siyaset bilimi literatürü açısından siyasal ile politik olan arasında ontolojik yahut etimolojik bir fark mevcuttur fakat bu çalışma içerisinde bu fark görmezden gelinerek her iki kavram birbirinin muadili olarak kullanılacaktır. Siyasal katılım ve politik katılım ile aynı eylem kastedilmektedir.

paylaşmak ya da bu paylaşımında etkili olmak için verdikleri mücadele olarak tanımlamak mümkündür.¹⁵⁵

Liberal anlayışa göre siyaset, devlet-vatandaş ilişkisi ile sınırlı bir alandır. Liberal düşünce, devletin toplumsal yaşam üzerinde minimum düzeyde var olduğu, devletin yalnızca güvenlik, adaletin tesisi, temsil gibi konularda kendini gösterdiği, piyasanın mutlak anlamda serbest olduğu bir siyaset anlayışı benimser. Siyasal ve toplumsal hayat katı sınırlarla birbirinden ayrılır. Bu yaklaşım günümüzde de siyaset biliminde önemli bir ağırlık taşımaktadır. Sarıbay ve Ögün'ün bu yaklaşıma itirazı şöyledir:

“Bu anlayışın hakim ve yaygın olması tamamen doğru olduğu anlamına gelmez. Çünkü politik olanı devletle özdeşleştirmek, devletin olmadığı yerlerde ve zamanlarda politikanın olmadığını söylemek anlamına gelir ki, bu doğruluğu şüphe götürür bir iddiadır.”¹⁵⁶

Marksist düşüncenin de bu görüşe güçlü bir itirazı olacaktır. Marksistlere göre, ekonomi ve sınıf ilişkisi de bu sınırların içerisinde olmalıdır. Liberallerin depolitize ettiği ekonomi alanı, siyasetle ilişkilendirilmeli ve hatta belirleyici bir vasfa sahip olmalıdır.

Siyasetin ve siyasal olanın tanımlanmasına ilişkin bir diğer önemli katkı da feministlerden gelmiştir. Feministlere göre, “özel olan politiktir”. Liberal düşüncenin birbirinden izole edilmiş kamusal alan-özel alan ayrımı feministlerce reddedilmiş ve siyasetin alanı aile ilişkilerine kadar genişletilmiştir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür fakat anlaşılacağı üzere siyasetin alanı verili ve sabit değildir. Bu alan, siyasi öznelerin çabası ile sürekli yeniden belirlenmektedir ve siyasallaşacak konular irili ufaklı öznelerin mücadelelerine bağlanmaktadır. Buradan hareketle siyasal katılım veya bir diğer deyişle politik katılım, verili bir alana, sisteme veya mekanizmaya katılmanın ötesinde, siyasal olanı sürekli genişletmeye/değiştirmeye dayalı bir etkinlik olarak görülebilir.

Günümüz demokrasi teorilerinin ve pratiklerinin tamamı özünü halkın yönetime dahil olmasından almaktadır. Demokrasinin işlerlik kazanabilmesi için katılmayı bir ön

¹⁵⁵ Ünal Akyüz, “Siyaset ve Ahlak”, *İstanbul, Yasama Dergisi*, S.11 (2009), ss. 93-129, s.95.

¹⁵⁶ Ali Yaşar Sarıbay, Süleyman Seyfi Ögün, *Bir Politik Bilim Perspektifi*, 1.b., Bursa: Asa Kitabevi, 1998, s. 41.

koşul olarak ortaya koyan modern devlet, kitlelerin siyasal yaşama ilgi duyması ve katılma düzeylerinin yükselmesi arzusu taşımaktadır.

Katılım, günlük yaşamda sıkça kullanılan, ancak içeriği itibariyle muğlak bir kavramdır. Kimin, neye, nerede, ne zaman ve nasıl katılacağı sorularına verilen yanıtlara göre, katılım kavramının içeriği ve sınırları değişebilmektedir. Özel bir şirket çalışanlarının yönetsel süreçlerde yer alması, bir sendika veya dernek bünyesinde görev almak, herhangi bir sosyal, siyasal, ekonomik protestoda yer almak, yasa üretmek gibi birçok konu katılım kavramının sınırları içerisindedir.¹⁵⁷

Bu bağlamda siyasal katılım kavramı da muğlak olmaktadır. Genel olarak yöneten-yönetilen ilişkisi içerisinde değerlendirebileceğimiz siyasal katılım, Kalaycıoğlu tarafından “kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları veya bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁸

Kapani siyasal katılımı, “toplum üyesi kişilerin (vatandaşların) siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen” eylemler şeklinde tanımlamaktadır.¹⁵⁹ Ayrıca, siyasal katılımı sadece seçimde oy kullanmaktan ibaret sanmanın yanlış olduğuna vurgu yapmaktadır çünkü siyasal katılım küçük bir merakla başlayan ve yoğun eyleme kadar süregiden geniş bir alanı kapsamaktadır.

Verba ve Nie’ye göre politik katılım, “hükümet personelinin ve/veya onların yapacağı eylemlerin seçimini az ya da çok doğrudan etkilemek amacıyla özel şahıslarca yapılan etkinlikler”dir.¹⁶⁰

Özbudun ise siyasal katılımı; “vatandaşların, merkezi veya yöresel devlet organlarının personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendilerince ya da başkalarınca

¹⁵⁷ Mehmet Akif Çukurçayır, *Siyasetle Yönetim: Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, 1.b., Ankara: Yargı Yayınevi, 2000, s.28.

¹⁵⁸ Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, 1.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.

¹⁵⁹ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 8.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2010, s.144.

¹⁶⁰ Norman H. Nie, Sidney Verba, John R. Petroick, *The Changing American Voter*, Cambridge: Harvard University Press, 1976, s.3.

tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı, başarılı veya başarısız eylemlere girişmeleri” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶¹

Tüm bu kavramsallaştırmaları en kapsamlı haliyle ele alan liberal demokrasi teorisisdir. Liberal demokrasi teorisi John Stuart Mill ve Tocqueville'nin temellendirmesiyle (teoride) ideal bir katılım modeli ve katılımcı vatandaş tipi çizer. Tüm vatandaşların siyasal sürece aktif katılımı bir vatandaşlık sorumluluğu ve hakkı olarak değerlendirilir.

Yukarıda verili tüm tanımlardan da anlaşılacağı üzere siyaset bilimciler, siyasal katılımın tanımı ve muhtevası üzerinde mutlak bir anlaşmaya varamamışlardır. Kimilerine göre siyasal katılımı belirleyen, eylemin hukuka uygunluğu iken, kimilerine göre eylemin bilinçliliğidir. Kimilerine göre ise siyasal veya politik katılım; yalnızca eylemleri değil, tutumları da içermektedir. Yani, o bir eylem değil tutum meselesidir. Bu bakımdan Aristo'nun “insan siyasal bir hayvandır (*zoon politikon*)” sözünden referansla, insanın bizihi siyasal olması onun tutumlarını da politik katılım kapsamında değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede politik bir eylemde bulunmak kadar, bulunmamakta bir politik katılım biçimi olarak düşünülebilir. Çalışmamızın temel aldığı siyasal katılım tanımı, siyasal olana, siyasal alana ve tüm ilintili süreçlere katılımı –veya bir politik duruş olarak katılmamayı- içermektedir.

Politik katılımın mutlak ve bariz bir biçiminin/yönteminin olmadığına altını çizmek faydalı olacaktır. Kalaycıoğlu'na göre¹⁶², “Bir siyasi partiye oy temini için çevredekileri ikna etmeye çabalayan bir kişinin, belli bir siyasi partiye para bağışlayan, o siyasal partinin kampanya ve mitinglerinde yer alan, bir siyasal göreve adaylığını koyan, bir siyasal cinayet işleyen bireyin de siyasal katılma faaliyetinde veya eyleminde bulunmakta olduğu iddia edilebilir.” Görüldüğü üzere Kalaycıoğlu'na göre, siyasal cinayet işlemek dahi bir politik katılım eylemi olarak düşünülmüştür.

Siyasal katılım pratik olarak çok çeşitli düzeylerde gerçekleşebilir. Oy vermekten iktidar yarışına katılmaya, idari işlerde görev almaktan karar verme sürecinde yer almaya, toplumsal muhalefeti desteklemekten siyasal olayları boykot/protesto etmeye kadar çok

¹⁶¹ Ergun Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, s. 1.

¹⁶² Kalaycıoğlu, a.g.e., s.10.

çeşitli uygulamalar katılım terimi içerisinde değerlendirilebilir. Fakat kavramın çerçevesinin belirlenmesi ve anlaşılması açısından bu uygulamaların düzeylere göre sınıflandırılması siyaset bilimi açısından benimsenen bir yol olmuştur. Örneğin Milbrath, siyasal eylemleri zorluk derecelerine göre sınıflandırmış ve katılım düzeylerini ölçmeyi denemiştir.

Milbrath, eylemin kolaylığı ya da zorluğu çerçevesinde siyasal katılım eylemlerini üç kategoride toplamıştır:¹⁶³

- Gözlemci/İzleyici Eylemler: Bir siyasal partinin rozetini taşımak, oy kullanmak, başkalarını ikna etmek için çabalamak gibi eylemler gözlemci/izleyici eylemlerdir. İzleme eylemleri neredeyse yalnızca siyasal bilgilenmelerden oluşmaktadır.

- Geçiş Faaliyetleri: Bir siyasal toplantıya/mitinge katılmak, zaman zaman nakdî yardımlarda bulunmak, siyasi liderlerle iletişim kurmak geçiş eylemlerindedir. Siyasal katılma eylemi taşımaktan çok, destek niteliği taşıyan eylemler, gladyatör eylemlerinin bir önceki aşamasını oluşturur.

- Gladyatör Faaliyetler: Bir partiye üye olmak, bir siyasal organ için aday olmak ve siyasal eylemlerde etkin bir rol almak gladyatör eylemler arasında yer almaktadır. Siyasal yaşamla ilgili aktif davranışlar sergileyen yurttaşlar, bu sınıflandırmaya girmektedir.

Bu üç tür eylem biçimi, siyasal olayları izleme, onlara karşı tutum gösterme ve etkin katılım biçiminde görünür. Baykal, Milbrath'a benzer bir sınıflandırma yapmış ve oy vermenin ötesinde siyasal katılımı 3 grupta ele almıştır.¹⁶⁴

- Siyasal olayları izlemek
- Siyasal olaylar hakkında tavır takınmak
- Siyasal olayların içine karışmak

Siyasal olayları izleme faaliyetleri, dergi, gazete, radyo vb. araçlar yoluyla siyasal olayları takip etmeyi, dinleyici olarak parti kongrelerine ve mitinglere katılmayı, siyasal hayattan haberdar olmaya yönelik temel etkinlikleri kapsamaktadır. Siyasal katılımı bu

¹⁶³ Lester Milbrath, Madan Lal Goel, *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?*, Chicago: Rand McNally&Company, 1965. akt. Akif Çukurçayır, a.g.e., s.58.

¹⁶⁴ Deniz Baykal, *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970, s.33-34.

düzyeyde tutan kişiler, siyasal tercihlerini yaymak değil, siyasal olayları takip edebilmeyi amaçlamaktadırlar. Bu kişiler -bir yönüyle- siyasal sahnenin seyircileridir.

Siyasal olaylar hakkında tavır takınmak, olayları izlemekten öte ve daha yoğun siyasal faaliyetleri ifade eder. Siyasal seçeneklerin yanında ya da karşısında tutum almak, siyasal olayları izlemekle yetinmeyip olaylar üzerine tavır takınmak ve bu tavrı açıklamak, tavır almak fakat siyasal olay yaratmaya kalkışmamak gibi faaliyetleri içermektedir.

Bu gruplandırma içerisinde siyasal katılmanın en ileri şekli, siyasal olayların içine karışarak yapılandır. Siyasal olayları izlemek, gözlemlemek, kendi iradesi dışında cereyan eden olaylara ilişkin tavır takınmak gibi faaliyetlerin ötesinde, bizzat siyasal olayların içerisinde yer almayı kapsamaktadır. Siyasal kurumlarda yer almak, bu kurumlarda görev almak, gösteri, yürüyüş, miting gibi siyasal olaylarda aktif şekilde görev almak gibi faaliyetler bu kategoride değerlendirilebilir.

Baykal, bu üç kategori arasında da kümülatif bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Bir kategoride yer alan faaliyetleri uygulayan kişi, ondan önceki kategoride yer alan faaliyetlerin gerektirdiği psikolojik angajmandan daha fazlasını göstermiş ve o faaliyetleri yerine getirmiş olmalıdır. Örneğin; son kategoride yer alan siyasi parti çalışanı bir kişi, siyasal olaylar karşısında açıkça tavır alıyor ve siyasal olayları yakından izliyordur. Bir başka deyişle, siyasal katılımın ileri aşamasında bulunan kişi, önceki aşamaların içerdiği faaliyetleri de yerine getirmektedir. Böylelikle siyasal katılma, doğrusal ve kümülatif niteliğini ortaya koymaktadır.¹⁶⁵

Milbrath ve Baykal, katılım sürecini davranışsal olarak ele almakta ve hemen hemen aynı tasniflendirme ile çok yakın noktalar üzerinde durmaktadırlar. Politik katılımın, eylem odaklı sınıflandırılması söz konusu olduğu gibi, özne odaklı sınıflandırılması mevcuttur. Milbrath ve Baykal, bu sınıflandırmayı eylem odaklı yaparak politik katılım eylemlerinin niteliğini kıstas almışlardır; Nie ve Verba ise, Amerika

¹⁶⁵ Baykal, a.g.e., s.34-35.

üzerine yaptıkları bir araştırmaya¹⁶⁶ dayanarak politik katılımı özne odaklı sınıflandırmışlar ve politik katılımın 6 düzeyde gerçekleşebileceğini öne sürmüşlerdir:

- Siyasal sürece hiç katılmayanlar: Bu kişiler siyasetle hemen hemen hiç ilgilenmemekte, seçimlerde oy kullanmaktan kaçınılmaktadırlar.

- Salt oy kullananlar: Oldukça geniş bir vatandaş kitlesi için siyasal katılım, yalnızca seçimde oy vermekten ibaret kalmaktadır.

- Sınırlı katılımcılar: Bazı vatandaşlar, oy kullanmaya ek olarak daha çok kişisel sorunlarını çözmek üzere özellikle devlet memurlarıyla ilişkide bulunmaktadır.

- Topluluk düzeyinde katılımcılar: Bazı vatandaşlar, çevresel ya da toplumsal sorunların çözümü için kısmen bireysel olarak fakat genellikle örgütler, gruplar aracılığıyla siyasal süreci etkilemeye çalışmaktadırlar.

- Kampanyacılar: Bir kısım vatandaş seçim çalışmalarına faal olarak katılmaktadır.

- Aktif görev alanlar: Son bir grup vatandaş ise sıraladığımız faaliyetlere ek olarak siyasal partilerde görev almakta, her türlü siyasal faaliyette bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere bu tasniflemeye göre, bazı kişiler yoğun politik katılımında bulunurken bazıları bu süreçlerin dışında kalmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda, katılım sürecinin ilgi ve bilinç durumu ile alakalı olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır. Zira Robert Dahl, siyasal katılımı yoğunluk derecesine göre sınıflandırarak bu fikrimizi kapsamlı bir şekilde zaten ele almıştır.

Dahl'a göre siyasal katılım dört düzeyde gerçekleşmektedir. İlk olarak "ilgi", siyasal olayları izleme derecesini içerir. İkinci olarak "önemseme", siyasal olaylara verilen ehemmiyeti ifade etmektedir. Üçüncü olarak "bilgi" siyasal olaylarla ilgili sahip olunan veriler olmaktadır. Son olarak "eylem", siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabaları içermektedir.¹⁶⁷ Dahl, politik katılım bağlamında toplumu; politik olmayan tabaka, siyasal tabaka, iktidar peşinde koşanlar ve iktidar sahipleri olmak üzere dört gruba

¹⁶⁶ Nie Norman, Sidney Verba, John R. Petroick, *The Changing American Voter*, Cambridge: Harvard University Press, 1976, akt. İlder Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1977, s.74.

¹⁶⁷ Robert A. Dahl, Bruce Stinebrickner, *Modern Political Analysis*, 6.b., y.y., Pearson, 2002, s.56-57.

ayırmaktadır. Fakat belirtmek gerekiyor ki bu tabakalar arasında kesin ve keskin sınırlar mevcut değildir. Zira parametresi insan olan bu bölüştürmeler, konjonktürel olarak değişim hakkını daima bünyesinde barındırmaktadır.

Yukarıda etraflıca sunmaya çalıştığımız şekliyle politik katılım, farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Genel kabul görmüş bir diğer sınıflandırmaya göre ise politik katılım, geleneksel ve gelenek-dışı katılım olarak iki düzeyde ele alınmaktadır.¹⁶⁸

Geleneksel katılım (*conventional participation*), kamuyu/kamu görevlilerini etkilemek adına yapılan yasal faaliyetleri ifade etmektedir. Siyasilerle ve kamu görevlileriyle iletişime geçmek, siyasal parti üyeliği, siyasal partiler için çalışmak, seçim süreçleri ve kampanyaları ile ilgili yürütülen çalışmalarda görev almak, mitinglere ve siyasal tartışmalara katılmak vb. eylemler geleneksel katılım yöntemleri olarak değerlendirilebilir.

Gelenek-dışı katılım (*unconventional participation*), geleneksel katılım yöntemlerinden hariç, siyasal sistemde yapısal olarak mevcut olmayan yöntemleri ifade eder. Boykot, dilekçe kampanyaları, gösteri düzenleme, bina işgali, politik şiddet gibi yasal ve yasal olmayan eylemleri içermektedir. Fakat farklı bir bakış açısıyla ele aldığımızda, günümüz politik eylemlerini de bu başlık altında değerlendirmemiz mümkün gözükmektedir. *Online* protestolar, e-dilekçe kampanyaları, siber eylemler vd. yöntemler gelenek-dışı katılım biçimleri olarak görülebilir.

Politik katılım, kompleks ve bütüncül bir süreçtir. Bireyin politik katılım sürecini etkileyen birbiriyle ilişkili veya ilişkisiz birçok faktör bulunmaktadır. Sosyal, psikolojik, ekonomik, teknolojik ve kültürel değerler, hukuki yapı, idari ve siyasi yapı, düşünsel ortam, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kentleşme, sanayileşme, toplumsal statü ve sınıf, sosyalleşme deneyimleri, gelir düzeyi, meslek, kitle iletişim araçları, ilgi, bilgi, istek, çıkar vd. birçok farklı etken siyasal katılımı etkileyebilmektedir. Fakat bu çalışma açısından politik katılımı etkileyen en önemli faktörler ilgi, bilgi ve istektir. Çünkü bu faktörler, bireyin politik katılım sürecinde aktif ya da pasif rol almasının ön koşullarıdır. Bu üç faktör arasından bilgi, diğerlerinin belirleyicisi konumundadır.

¹⁶⁸ Rik Linssen vd., "Trends In Conventional And Unconventional Political Participation in Europe Between 1981-2008", *6th ECPR General Conference*, Reykjavik, 2011, s.4-5.

“Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla siyasal konuların büyük kitlelere kolaylıkla ve eşzamanlı ulaşma olanağına sahip olması siyasal katılımı da biçimsel olarak değiştirmiştir.”¹⁶⁹ Özellikle internet ve sosyal medya sayesinde kitleler, topraksızlaştırılmış bir kamusal alanda tartışabilme ve kendilerini özgürce ifade edebilme olanağı bulmaya başlamıştır. İnternetin sunduğu imkanlar sayesinde insanlar, *Atina agoralarında* olduğu gibi her konuyu sınırsızca ve özgürce paylaşabilecekleri bir tartışma ortamına sahip olmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi, başka ulusların siyasal sistemleri hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamakta ve propaganda işlevi ile ilgi, bilgi ve örgütsel etkinliği özendirilmektedir. Siyasal etkinlik duygusunu da arttırarak katılıma olumlu etki yapmaktadır. Ayrıca idari organlar, siyasi otoriteler, özel sektör kurumları, sivil toplum kuruluşları vb. yapılar da internet teknolojisini kullanarak katılım süreçlerini (internet üzerinden yapılan anket çalışmaları, oylamalar vd.) canlandırmaktadır.

Pierre Levy’e göre demokrasinin temel işlevi oy kullanmak değil, oyun özgürleşmesini sağlamaktır. İnternet, sağladığı özgürlük yanında yasaların hazırlanmasında ve önemli siyasal kararların alınmasında ağ üzerinde oluşturulan kolektif zekaya başvurabilme, görüşlerden yararlanabilme imkanı da sunmaktadır.¹⁷⁰ Bu da internetin politik katılımı sunduğu en önemli katkılardan şüphesiz.

Yeni iletişim teknolojilerinin politik katılım süreci ile kurduğu karşılıklı ilişki neticesinde hem bireyler, hem yapılar/kurumlar, hem de toplumlar dönüşmektedir. Örneğin; internet, sağladığı *agora* işlevi ile politik tartışmalara sahne olmakta, hükümetlerin e- demokrasi kavramına giderek daha fazla ağırlık vermesine yol açmakta ve teknoloji temelli araçların politik süreçlerde giderek yaygınlaşması sonucunu doğurmaktadır.

Bu bölümde ve önceki bölümlerde ifade etmeye çalıştığımız üzere, dönüştürücü etkileri ile birlikte düşünüldüğünde internet, bireylerin ve toplumların politik kültürünü mutlak surette değiştirmektedir/dönüştürmektedir. Yeni katılım biçimleri ve araçları, kurumsal düzenlemeler ve hizmetler, propaganda araçları, bilgi kaynakları vb. mefhumlar

¹⁶⁹ Fadime Dilber, “Seçmenlerin Kitle İletişim Araçlarından Aldığı Siyasal İçerikli Bilgilerden Etkilenme Düzeyi: Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Gümüşhane, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.1, S.4 (2012), ss.90-114, s.90.

¹⁷⁰ Pierre Levy, *Cyberdemocratie*, Paris: Odile Jacobs, 2002, s.33.

değişerek, politik kültürü amansız bir değişime zorlamaktadırlar. Politik kültür mefhumuna ve değişen muhtevasına yakından bakmak faydalı olacaktır.

2.5. POLİTİK KÜLTÜR

Politik kültür kavramının müphem bir içeriğe sahip olması birçok farklı tanımın ortaya konmasına neden olmuştur. Fakat büyük ölçüde ortaklaşan tanımların kesişim kümesi, onun kültür ile olan ilişkisi ve ondan tümüyle kopmayan yapısıdır.

Kültür dendiğinde, en saf haliyle bir toplumun duyuş, düşünüş ve davranış tarzları anlaşılmalıdır. Duverger sosyolojik açıdan kültürü, “bir insan topluluğundan beklenen davranışları belirleyen rolleri tayin eden, düzenlenmiş (koordineli) davranışlar, düşünceler ve duyuşlar bütünü” olarak belirtmiştir.¹⁷¹ Clifford Geertz ise kültürü, paylaşılan semboller ve anlamlar sistemi olarak tanımlamaktadır.¹⁷²

Yapılabilecek her tanımın eksiklik barındıracağı ve kültürü tam anlamıyla karşılayamayacağına inanarak, onu anlamamıza yarayacak bazı özelliklere değinmek daha faydalı olacaktır. Kültür bir ürün olarak insana özgüdür, nesilden nesile öğrenme ve iletişim kurma yoluyla geçer, ortak şeyleri içerir, seçicidir, sembollere dayanır, insanların davranışları ve kurumları üzerine etki bırakır.¹⁷³ Politik kültür dendiğinde ise, kültürün politik alana ve politik olana ait yönleri anlaşılmalıdır. Bir başka deyişle, “belirli bir toplumda siyasal alana yansıyan, onunla ilgili olan kanaat ve inançlar, tutumlar ve davranışlar, o toplumun siyasal kültürünü” oluşturmaktadır.¹⁷⁴

Politik kültür, bir toplumun üyelerinin politikaya ilişkin tutum, inanç, duygu ve değer yargılarının oluşturduğu bütüne denilmektedir.¹⁷⁵ Arthur Berger’in tanımına göre politik kültür, herhangi bir toplumun siyasal düzenini şekillendirmede rol oynayan

¹⁷¹ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, 5.b., İstanbul: Varlık Yayınları, 1998, s.74.

¹⁷² Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, 2.b., Londra: Fontana Press, 1993.

¹⁷³ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1987, akt. Şaban Sitembölükbaşı, “Siyasal Kültürün Kavramlaştırmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, *Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.2 (1997), ss. 249-266, s.251.

¹⁷⁴ İnan Özer, “Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler”, *Ankara, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.11, S.1, (1996), ss. 71 – 98, s.83.

¹⁷⁵ İlter Turan, “The Evolution of Political Culture in Turkey”, ed. Ahmet Evin, *Modern Turkey: Continuity and Change*, Hamburg: Deutschen Orient- Institut, 1984, ss.84-112, s.84.

inançlar, değerler ve tutumların oluşturduğu bütündür.¹⁷⁶ Larry Diamond'un tanımı ise, siyasal sistemle ilgili ve kişinin o sistem içindeki rolü hakkında insanlara egemen olan inançlar, tutumlar, idealler, duygular ve değerlendirmeleri içermektedir.¹⁷⁷ Almond ve Verba'nın tanımı da yukarıdaki tanımlara oldukça yakın olmakla birlikte "siyasal yönelimler ve sisteme yönelik tutumlar" şeklinde kendini göstermiştir.¹⁷⁸ Tüm bu tanımlardan hareketle politik kültürü, kültürün "siyasal olan" mefhumlarına ilişkin genel kodlar olarak görebiliriz.

Kültürün sabit ve verili olmamasından hareketle, politik kültür de sabit ve verili değildir, değişkendir. Topluma/topluluğa, ülkeye, siyasal sisteme, konjonktüre, ekonomik ve teknolojik duruma/gelişmelere ve daha birçok parametreye göre değişkenlik arz etmektedir. Bizim çalışmamız açısından, küreselleşme süreci ve yeni iletişim teknolojileri alanında –özellikle de internet- yaşanan gelişmeler neticesinde politik kültür mefhumunun içeriği değişmiştir ve amansız bir değişim süreci yaşanmaya devam etmektedir. Özellikle bir önceki başlıkta detaylıca değindiğimiz politik katılım, politik kültürün bir parçası olması hasebiyle bu değişimden nasibini almıştır/almaktadır. Politik katılım kültürü olarak ifade edeceğimiz bu mefhum, teknolojik gelişmelere paralel olarak genişlemekte ve konvansiyonel yapıdan uzaklaşmaktadır.

2.6. POLİTİK KATILIM KÜLTÜRÜ

Geçtiğimiz bölümlerde politik katılıma ve politik katılımın biçimlerine değinmiştik. Politik katılımı, kültür nosyonu çerçevesinde ele aldığımız bu bölümde ise onun yapısına vurgu yapıyor ve bu nedenle farklı bir pencere açmayı gerekli görüyoruz.

Politik katılım kültürü ile kastımız, bir topluluğun/toplumun politik kültürü bünyesindeki katılım yöntemleri, tutumları, araçları, biçimleridir. Örneğin; İsviçre'de Anayasanın tümünü ya da bir kısmını değiştirmeye yönelik olarak yüz bin vatandaş tarafından imza toplanması ve öneri olarak sunulması, bir yöntem olarak

¹⁷⁶ Arthur Asa Berger, *Political Culture and Public Opinion*, New Jersey: Transaction Publishers, 1989, s.2.

¹⁷⁷ Larry Diamond, *Political Culture and Democracy in Developing Countries*, London: Lynne Rienner Publishers, 1994, s.7.

¹⁷⁸ Gabriel Almond, Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press, 1963, s.13.

halkoylamalarına başvurulması sıkça uygulanan bir politik katılım kültürü iken Türkiye’de benzer uygulamalar söz konusu değildir.

Oy kullanmak, aday olmak, yürüyüşlere katılmak, eylemlere katılmak, protesto etmek, boykot etmek, mitinge katılmak, siyasal partilere üye olmak, güncel siyaseti takip etmek gibi yöntemler, politik katılım kültürünün en bilindik parçalarıdır. Radyo, televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçlarını takip etmek ya da bilinçli olarak takip etmemek de bu doğrultuda örnek gösterilebilir.

Yeni iletişim teknolojilerinin ve özellikle internetin gelişmesiyle birlikte, politik katılım kültürümüz de değişmektedir. Politik katılım araçlarının teknolojik tabanlı araçlara entegre olması, katılım kültürünü etkileyerek dönüşüm sağlamaktadır.

İnternet, politik katılım kültürüne, sanal tartışma zeminlerinin oluşturulması, sanal oylamaların yapılması, propagandaların ve kampanyaların internet üzerinden yürütülmesi, bilgi paylaşımının çok boyutlu ve interaktif hale gelmesi, erişilebilirliğin ve farkındalığın artması, hizmete erişimin kolaylaşması, çoğulcu mekanizmaların ve siyasal iletişimin genişlemesi, konvansiyonel yöntemlerin tedrici olarak terkedilmesi gibi imkanlar sunmaktadır. Politik katılım kültürümüzü ve araçlarımızı çevrimiçi (*online*) hale getirerek bizleri “e-katılım” (*e-participation*) kavramı ile karşı karşıya getirmektedir.¹⁷⁹

E-katılım, politik katılım mefhumunun Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) yaşadığı dönüşümden nasibini alarak elektronikleşmesi ve muhtevasının dijital bir görünüme kavuşmasını ifade eder. Bir belediye sınırları içerisinde yapılacak hizmetin içeriğinin elektronik araçlar ile vatandaşlara sorulması, belediye meclisi toplantılarına internet üzerinden katılım sağlanabilmesi, yerel ve ulusal kamu otoritelerine internet üzerinden erişerek fikir beyan edilebilmesi, elektronik dilekçeler ile kamusal hakların takip edilebilmesi, yerel veya ulusal seçimlerde internet üzerinden oylama işleminin yapılabilmesi gibi birçok örnek sayılabilir.

Yukarıdaki örnekten çıkartılabilecek en kapsamlı yorum; yeni iletişim teknolojilerinin katılım süreçlerini ve demokrasiyi dönüştürmesiyle birlikte katılım

¹⁷⁹ Dijitalleşme çağının temel doğası, kavramları içerikleriyle birlikte dönüştürme gücüne sahip olması ve onları dijitalleştirirken başlarına birer “e” getirmesi üzerine kuruludur. İngilizce’deki “electronic” kelimesine atıf yapan bu “e”, bilgi iletişim teknolojilerinin günlük yaşamımızda kapladığı alanı görmemize fayda sağlayacaktır. Örneğin; e-posta, e-devlet, e-okul, e-imza, e-ticaret, e-reklam, e-demokrasi, e-katılım vs...

kültürü dönüşüme uğramakta, bireylerin siyasal yaşamla ilgili bilgi ve ilgi oranları artmakta, özellikle de internet teknolojilerine hakim olanlar için politik hayata katılım daha fazla mümkün olmaktadır. İçine doğduğu dünya itibariyle günümüz gençliği, internet teknolojilerine sürekli olarak maruz kalmakta ve onu hayatlarının temel araçlarından biri haline getirmektedirler. Bu bağlamda, gençlerin politize olma oranı artmakta ve internetin bu yöndeki işlevi sayesinde siyasal süreçlerde gençlerin rolü giderek artmaktadır.

2016 yılı itibariyle Türkiye’de internet kullanım oranı %61,2’dir.¹⁸⁰ Bu oran dünya genelinde ise %46 dolaylarında seyretmektedir.¹⁸¹ İnternetin “yeni medya” adıyla bilgisayarlar dışında mobil ortamlarda da kullanılması, özellikle gençlerin yaşam alışkanlıklarında köklü değişikliklere neden olmaktadır. Sosyal çevre içinde yapılan paylaşımlar, artık yeni medyada oluşturulan “sosyal ağlar” yoluyla gerçekleştirilmektedir.¹⁸² Bu durumun özellikle gençler üzerine yüklediği anlamları ilerleyen kısımlarda detaylıca değinilecektir.

İnternetin ve mobil teknolojilerin küresel dünyadaki başat konumu, siyasal ve diğer süreçlerdeki hakimiyeti, toplumu dönüştürücü etkisi, katılımı arttırıcı etkisi, politik kültürü dönüştüren yapısı ve politik katılım için sunduğu olanaklar topyekûn bir şekilde düşünüldüğünde, demokrasinin içinde bulunduğu dönüşüm süreci daha anlaşılır olacaktır. Yeni bir demokrasi modeli olarak açıklanmaya çalışılan bu süreç, dijitalleşmenin dünyaya hakim olmasından mülahem “e-demokrasi” veya “dijital demokrasi” adıyla kavramsallaştırılmaktadır.¹⁸³

Dijital demokrasiyi, vatandaşların katılım düzeyini arttırmak ve genişletmek için yeni iletişim teknolojilerinin demokratik süreçlerde kullanılması şeklinde tanımlayabiliriz.¹⁸⁴ Burada ifade edilmek istenen, demokrasi ve onunla ilintili tüm süreçlerin dijital hale gelmesi değildir elbet –ki günümüz dünyasında bu durum, şu an

¹⁸⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*, 18.08.2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>, (22.01.17).

¹⁸¹ We Are Social, a.g.e., s.226.

¹⁸² Ayşe Aslı Sezgin, “Yeni Medyada Gençliğin Temsili: Türkiye’de Gençlerin Sanal Ağ Günlüklerine Eleştirel Bir Bakış”, *Ankara, Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.3, 2014, ss.140-149, s.140.

¹⁸³ Her iki kavram da aynı yapıyı işaret etmekte ve aynı anlama gelmektedir ancak bu çalışmada dijital demokrasi kavramı tercih edilecektir.

¹⁸⁴ Mehmet Ali Zengin, “Bilgi İletişim Teknolojilerinin Demokrasi İçerisinde Kullanımı ve Dijital Demokrasiye Geçiş”, *Ankara, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, S.4 (2013), ss.271-304, s.274.

için mümkün gözükmemektedir-, fakat büyük ölçüde demokratik süreçlerin dijital araçlardan etkilenmesini ve internetin bu sistemin (itici güç anlamında) pistonu haline gelmesini ifade etmektedir.

Geçtiğimiz bölümlerde vermeye çalıştığımız tüm bilgiler, dijital demokrasi olarak ifade ettiğimiz kuramın içeriğini oluşturan spot bilgilerdi. Bu noktada dijital demokrasi kuramına biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

2.7. DİJİTAL DEMOKRASİ TEORİSİ

Dijital araçlar, özellikle de internet ve sosyal medya, başlı başına demokrasiyi daha iyi veya kötü hale getirecek bir güç değildir. Fakat toplumsal, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıyı dönüştürerek demokrasiyi etkileme gücüne fazlasıyla sahiptir. Buradan hareketle, demokrasinin dijitalleşmesi, arka planda yatan diğer dönüşümler olmadan anlaşılabilir. Bu bağlamda dijital demokrasi:

“...bazı yeni enformasyon teknolojileri kullanımı ile örneğin; e-devlet uygulamaları, web siteler aracılığı ile hükümet politikaları hakkında bilgi vermek, çevrimiçi politik hareketliliği sağlamak ve internet oylaması gibi vatandaşın, devlet ve demokrasinin aygıtları ile bütünleşmesine atıfta bulunur”.¹⁸⁵

Dijital demokrasi, klasik demokrasi teorilerinden farklı olarak, demokratik sistemi çift yönlü (karşılıklı) hale getirme imkanı sunmaktadır. Tek yönlü usulde vatandaşlara yönelik bilgi paylaşımı söz konusu iken, çift yönlü usulde vatandaşların da sürece dahil olması ve görüş belirtmesi söz konusudur. Temsili demokrasinin “temsiliyet problemi”ni, katılımcı demokrasinin “katılım nasıl olmalıdır” problemini kendi içerisinde aşan dijital demokrasi, her iki demokrasi teorisini de kapsamaktadır.

Politik katılımın ön şartı olarak bilgi edinme, bilgiye erişim imkanları son derece gelişmiş hale gelmektedir. Bu nedenle de teknolojinin kullanımı bilgilenmeyi ve politik katılım olanaklarını, ayrıca katılanların niteliğini arttırmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Frederic Solop, “Digital Democracy Comes of Age: Internet Voting and the 2000 Arizona Democratic Primary Elections”, *Washington, American Political Science Association*, C.34, S.2 (2001), ss.289-293.

¹⁸⁶ Zengin, a.g.e., s.276.

Dijital demokrasinin anavatanı ABD olarak görülebilir. Dijital demokrasi uygulamalarının ilk kez görüldüğü ülkelerdendir. 1994’te hayata geçirilen “Minnesota E-Demokrasi Projesi” (*Minnesota E-Democracy Project*), e-posta aracılığıyla dijital ortamda, seçim kampanyaları süresince, bir tartışma zemini oluşturmuştur. Adaylar hakkında bilgilerin sunulduğu, adaylardan gelen bilgilerin de seçmenler ile paylaşıldığı bir ortam olmuştur. Bu vb. platformlar, vali seçimi ve senato üye seçiminde aktif olarak kullanılmıştır. Söz konusu platformdaki görüşler herkesin erişimine açık tutulmuştur.¹⁸⁷ Bu örnek, kapsamlı ve erken bir örnek olması açısından önemlidir.

Dijital demokrasinin en çok uygulanma örneği sunduğu alanların başında seçimler gelmektedir. Seçimlerin bölgesel ya da ulusal olarak elektronik hale getirilmesi yaygınlaştırılmaktadır. Ülke çapında uygulanan ilk “elektronikleştirilmiş” seçim örneği 2005 yılında Estonya’da gerçekleştirilmiştir. Seçmenlerin %2’si bu şekilde oy kullanmıştır.¹⁸⁸ Estonya’nın gerek elektronik seçim, gerek diğer dijital demokrasi uygulamalarında öncü ülkeler arasında yer almasının elbette bazı sebepleri vardır. Ülkedeki evlerin yarısından fazlasında bilgisayar, bilgisayar bulunan evlerin de hemen hemen tamamında internet bulunmaktadır. 2017 yılı itibariyle internet kullanım oranı %92’dir.¹⁸⁹ Ek olarak, uzaktan kimlik doğrulama için kimlik kartı ve dijital imza zorunluluğunu hayata geçiren ilk ülkedir.¹⁹⁰

Estonya aynı zamanda bir başka dijital demokrasi uygulaması örneği olarak “e-ikamet (*e-residency*)” hizmetini dünyada ilk ve tek olmak üzere 2015 yılında uygulamaya sokmuştur. Bu uygulama, isminden de anlaşılacağı üzere, ikamet kavramını topraktan bağımsız hale getirerek elektronik bir ortama taşımaktadır. Geleneksel anlamdaki vatandaşlıktan farklı bir içeriğe sahip olan bu uygulama, hak kazananlara resmi *online* işlemlerde kullanabilmek üzere bir “dijital kimlik kartı (*digital identity card*)” tahsis etmektedir. Bu kartı alabilenler, fiziksel bir adresten yoksun olarak Estonya’da şirket kurmaya, bankacılık işlemleri ve ticaret yapabilmeye hak kazanmış olmaktadır. Uzaktan bir şirket yönetebilme hakkı sunan bu uygulama ile AB bölgesi içerisinde serbest ticaret

¹⁸⁷ Jan van Dijk, “Digital Democracy: Vision and Reality”, *Public Administration in the Information Age: Revisited*, Vol.19 (2013), akt. Zengin, a.g.e., s.277.

¹⁸⁸ Ülle Madise, Martens Tarvi, “E-voting in Estonia 2005: The First Practice Of Country-Wide Binding Internet Voting in the World”, ed., Robert Krimmer *Electronic Voting*, Bregenz, 2006, akt. Zengin, a.g.e., s.279.

¹⁸⁹ We are Social, a.g.e., s.73.

¹⁹⁰ Zengin, a.g.e., s.280.

yapma olanağı kazanılmaktadır. Vize almak ya da oturum hakkı almak konularında herhangi bir faydası olmayan bu uygulama, ekonomik canlandırmayı temel almakta ve topraktan bağımsız ticareti teşvik etmektedir. Özellikle sanal girişimcilerin çok fazla dikkatini çekmiştir.¹⁹¹

Dijital demokrasi teorisinin kompakt bir özeti mahiyetinde; küreselleşmenin bir sonucu olarak toplumsal yapı, değişim ve dönüşüme maruz kalarak dijitalleşmektedir diyebiliriz. Bilgi toplumu olarak adlandırdığımız bu yeni dönem, bilginin baş döndürücü bir hızla dolaşımını ve her yerdeliğini vurgulamakta, bilginin ve yeni iletişim teknolojilerinin hakim olduğu yapıda demokrasinin buna bağlı olarak dönüşümünü ifade etmektedir. Dijital demokrasi veya e-demokrasi olarak adlandırdığımız bu yeni demokrasi teorisi, bilgiye anlık olarak ulaşımı ve ona *online* araçlar ile hükmedebilmeyi esas almaktadır. Dijital demokrasi, politik katılımı arttırmakta ve politik kültürü bir dönüşüm süreci ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Fakat gözden kaçırılmamalıdır ki, bu dönüşüm süreci tek taraflı bir süreç değildir. Bir yanda bilgiye hakim olmanın/olabilmenin verdiği imkanlar ile politik katılım sürecini kendi lehine genişleten vatandaşlar, diğer yanda ise yeni iletişim araçlarını demokratik süreçlere uygulayarak vatandaş katılımına imkan sunan kamusal otoriteler bulunmaktadır.

Örneğin; vatandaşların yeni iletişim araçlarını yöneterek kamusal alanı manipüle etmesi, sosyal medyanın doğru kullanımı ile toplumsal hareketlerin mobilize edilmesi, internet üzerinden kamuoyu oluşturarak politikalara yön verilmesi gibi örnekler vatandaş inisiyatifleri bağlamında değerlendirilebilir. Bir devlet kurumunun vatandaşa katılım olanağı sunan anket-oylama gibi hizmetleri hayata geçirmesi, bürokratik süreçlerin online sisteme taşınması, hizmetlerin “e” hale getirilmesi gibi örnekler ise, kamu otoritelerince sunulan dijital demokrasi pratikleri olarak değerlendirilebilir.

¹⁹¹ İrem Koca, “Bir tıkla Estonya Vatandaşlığı”, 30.05.2016, <https://www.cnnturk.com/bilim-teknoloji/internet/bir-tikla-estonya-vatandasligi>, (05.05.2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KATILIMA OLANAK VEREN KAMU İNSİYATİFLERİ

Demokrasinin ve bağlı süreçlerin dijital bir hale dönüşmesi, konvansiyonel katılım yöntemlerinin ve siyasal iletişim araçlarının da güncellenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu güncelleme sürecinin muhatabı olarak kamusal otoriteler, internetin pozitif özelliklerini mevcut hizmetlere uyarlayarak günümüzde kullandığımız birçok hizmeti hayata geçirmişlerdir. Şüphesiz, bu süreç tahmin edilemez bir yönde devam edecektir.

Kamusal hizmetlerin dijital ortama entegre edilmesi süreci, vatandaşların katılım olanaklarını arttırmak, hizmetlere erişilebilirlik sağlamak, bürokratik hantallığı ortadan kaldırmak, nakit ve vakit israfını önlemek, çağın gerekliliklerine ayak uydurmak, hesap verebilirliği ve saydamlığı tesis etmek, devlet kurumlarının iş yükünü hafifletmek gibi bir çok temel amacı barındırmaktadır.

Bilgi iletişim teknolojilerinin iktidar ve kamu yönetimi üzerindeki etkisi devrimcidir ve iktidarın kalbini etkilemektedir.¹⁹² Devletin genelde yalnızca altyapı sağlamak olarak düşünülen görevi, özellikle bilgi iletişim teknolojilerinin yaygın olduğu ülkelerde kamu hizmetlerinin de aynı teknolojilerle entegre bir yapı içinde sunulmasını, böylece maliyet indirimi ve verimlilik artışıyla kaliteli hizmet sağlanmasına doğru evrilmiştir.¹⁹³ Değişen kamu yönetimi anlayışı, “e-yönetişim (*e-governance*)” olarak isimlendirilmiştir.

E-yönetişimin temelinde, yurttaşların “müşteri”, kamu yönetimi faaliyetlerinin de “hizmet” olarak görüldüğü, en az maliyet ve emek karşılığında en kaliteli hizmetin üretilmesini hedefleyen bir bakış açısı vardır. Yönetişim, işteş bir kelimedir ve ontolojik olarak “karşılıklı yönetim”e vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle, yönetim kavramından ayrılmaktadır. Önüne aldığı e- eki ise bu karşılıklılığın elektronik ortam üzerinden devamına atıftır.

“Kamu yönetiminde bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, yönetim açısından daha düşük bir maliyet ve yurttaşlara yönelik daha kaliteli hizmet ile sürdürülebilir bir kaynak yönetimini sağlarken, yurttaşlar açısından da daha az

¹⁹² Uçkan, a.g.e., s.84.

¹⁹³ Uçkan, a.g.e., s.86.

‘yurttaşlık maliyeti’ (zaman, emek, para), daha yüksek memnuniyet, daha etkin katılım ve daha fazla güven anlamına gelmektedir.”¹⁹⁴

E-yönetişim, kamu politikalarının oluşturulmasında ve hayata geçirilmesinde, kaliteyi ve katılımı arttırmak için yeni iletişim teknolojilerinin kullanılmasını esas alır. Bu doğrultuda e-yönetişim, devlet dışındaki aktörlerin de politik katılımında bulunarak kamu hizmetlerinin belirlenmesi ve sunumunda edilgen konumdan etken konuma geçmesini ifade etmektedir.¹⁹⁵

“E-yönetişim, vatandaşlar, hizmet alıcıları ve devletin diğer birimleri ile olan ilişkileri dönüştürmek için sahip olunan olanakları, vatandaşlara kamu hizmetlerini dağıtmak için bilgi ve iletişim teknolojileri, geniş alana yayılmış ağ tipi yapıları, mobil telefon gibi araçların kullanılması ile gerçekleştirmeye çalışmaktadır.”¹⁹⁶

E-yönetişim, bilginin zaman ve mekan gibi kısıtlamalardan uzak bir şekilde tedavülde olmasına imkan sağlamakta ve demokrasinin katılımcı işlevine katkı sunmaktadır. Yönetişim, bilgiyi ortak değer haline getirerek herkesin ona erişimini gaye edinmektedir. E-yönetişim, hem bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanmaktadır, hem de devletin vatandaşlara hizmet sunumunda en iyi fonksiyonları ve süreçleri devlet bünyesine entegre etmektedir. Bu şekilde bir kültür ve zihniyet yaratmaktadır.¹⁹⁷

Dönüşen kamu yönetimi anlayışı, bilgi iletişim teknolojilerini en verimli yöntemle kullanacak şekilde sürekli kendini güncellemektedir. Ülkeden ülkeye, kültürden kültüre değişmekle birlikte, dönüşüm sürecinin her ülkede yerleşmesi farklı zamanlarda ve farklı sürelerde olmaktadır. E-demokrasi ve e-yönetişim sürecini dört aşamada ele alabiliriz.¹⁹⁸

- Bilgi Aşaması: Bu aşama, tek yönlü bilgi akışının sağlandığı, etkileşimden uzak ve kamu hizmeti sağlayıcılarının yurttaşlara yönelik hizmetlerinin neler olduğunun

¹⁹⁴ Uçkan, a.g.e., s.87-88.

¹⁹⁵ Kadir Can Doğan, Fuat Ustakara, “Kamuda Bir Yapılanma Dönüşümü Olarak e-devlet ve e-yönetişim İlişkisi Üzerine”, *Gümüşhane, Global Journal of Economics and Business Studies*, S.2 (2013), ss. 01-12, s.6.

¹⁹⁶ Sanjay Tejasvee vd., “E-Governance and Effective Deliverance of Information and Services to Citizens Architecture”, *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, C.1, S.4 (2010), ss.298-302, s.298.

¹⁹⁷ Maheswararao Veraanki, “eGovernance Is Good Governance: A Case of India”, *The Proceedings of International Conference on eGovernment Sharing Experiences*, ed. Turksel Kaya Bensghir, Antalya, 2009, ss.280-291, s.285.

¹⁹⁸ Uçkan, a.g.e., s.91.

bilinmesini içerir. Bilgi birikiminin yüklü olduğu bir web sayfası ve internet bağlantısını gerekli kılar.

- Etkileşim Aşaması: Yurttaşların da sürece dahil olarak etkileşimin olanaklı kılındığı bu aşama, resmi işlemler için gerekli dökümanlara ulaşabilme, muhataplar ile (e-posta yoluyla) iletişim kurabilme, sitelerin arama motorlarından istenen bilgilere ulaşabilme, gerektiğinde destek alabilmeye olanak sağlar.

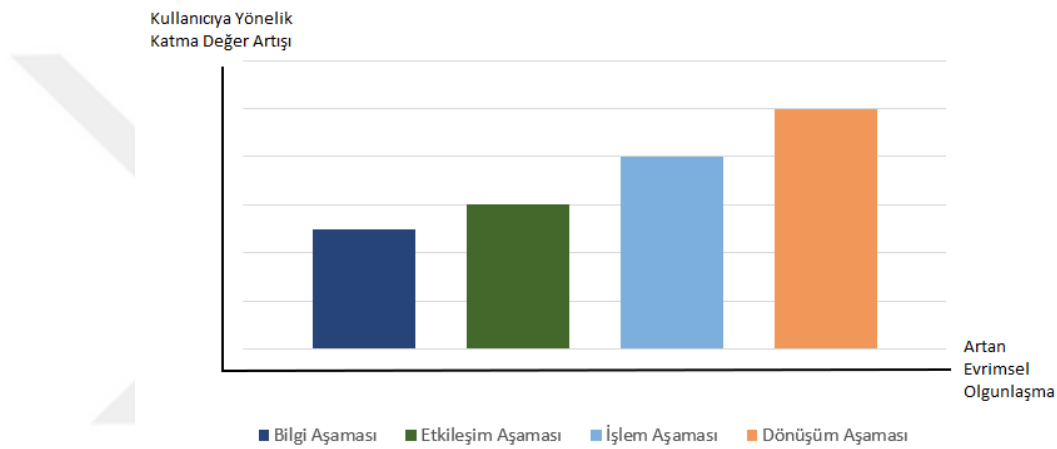
- İşlem Aşaması: Bu aşama, yönetim biriminin web sayfasının etkileşim düzeyinin arttığı, işlevsel hale geldiği, kullanıcıların işlemlerini *online* olarak kolayca gerçekleştirebildiği (vergi ödeme, pasaport başvurusu yapma, borç sorgulama vb.) aşamayı ifade eder.

- Dönüşüm Aşaması: Tüm kamu yönetimi birimlerinin genel bir ağ üzerinden birbirine bağlandığı, bütüncül, entegre ve kesintisiz hizmet sunumuna olanak veren bir yapının oluşturulması ve yurttaşların tek bir adres (portal) üzerinden tüm hizmetlere kolayca ulaşabildikleri aşamayı ifade eder. Ayrıca bu yapı, yönetim birimlerini ulusal, bölgesel ve yerel ölçeklerde birbirine bağlaması bakımından sunduğu yatay koordinasyon imkanlarıyla gayri merkezi yönetsel süreçlerin işleyişini sağlamaktadır. Bu aşamada, gelişmiş katılım platformları sayesinde kamu yönetimi daha katılımcı bir seviyeye geçmektedir.

Şüphesiz bu olgunlaşma süreci her ülkede aynı hızda ve aynı anda ilerlememektedir. Hatta ülke içerisindeki kamu kurumlarının da bu aşamaları aynı hızda takip etmediklerini söyleyebiliriz. Bazı kurumlar ilk aşamada iken, bazı kurumlar üçüncü aşamada olabilir. Bu bölümün sonunda ele alacağımız bazı örnekler, durumu daha net göz önüne serecektir.

Dönüşüm aşaması, tüm kamu hizmetlerinin tek bir portal üzerinden birbirine uyumlu hale getirildiği, altyapısal düzenin kurulduğu, hukuksal normlarla desteklenen sistemin yurttaş hizmetlerini çok büyük ölçüde karşıladığı nihai aşamadır. Fakat bu aşama, ismiyle müsemma olacak şekilde, bizim de vurgu yaptığımız haliyle, politik kültürün dönüşmesini de içermektedir. Yurttaşların/kullanıcıların sisteme uyum sağlaması ve kamuda bu zihniyetin dönüşmesi bağlamında bu aşama nihai ve sonu olmayan bir aşamadır.

Küreselleşme sürecinin dayatması ile hızlıca dijitalleşme yarışına giren ülkeler, kamu hizmetlerini teknolojik araçlarla sunarak temelde “çağı yakalama” ve maliyetleri düşürme amacı gütmektedirler. Teknolojik altyapıya kaynak ayıran, bu konuda uzman kişiler yetiştiren, toplumsal bilinci oluşturmak için çaba gösteren ülkeler e-yönetişim sürecinde olgunlaşmışken, bazı ülkeler bu sürece yeni adım atmaktadırlar. Aynı coğrafyada yer alan iki ülkeden biri yukarıda verdiğimiz tabloda (Tablo 6) dördüncü aşamada yer alırken, diğeri birinci aşamada yer alabilmektedir. Aşağıda, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde e-yönetişim uygulamalarının durumu 3 örnek üzerinden sunulacaktır.

Tablo 6. E-Yönetişim Olgunlaşma Modeli¹⁹⁹

3.1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (ABD)

ABD, bilgi iletişim teknolojilerinde lider ülke olmasının avantajıyla, e-devlet uygulamalarını en erken geliştiren ülkedir.²⁰⁰ Amerika Birleşik Devletleri, internetin devlet ve toplum arasındaki ilişkide önemli bir rol oynayacağını 1990’ların başında fark ederek bu doğrultuda adım atan ilk ülkedir. Henüz 1993’te başkan adayı Bill Clinton ve Al Gore, “Bilgi Ağı” adı ile seçim kampanyalarında e-devletin sinyallerini vermişlerdir. Seçim sonrasında vatandaşların devlet hizmetlerine daha kolay ve hızlı erişimini

¹⁹⁹ Uçkan, a.g.e., s.93.

²⁰⁰ Uçkan, a.g.e., s.129.

sağlamak amacıyla devlet altyapısının bilgi teknolojileri ile yeniden yapılandırılması konusunda adımlar atılmıştır.

Bu doğrultuda yapılan düzenlemelerin bir kısmı şu şekildedir:

- Ülke genelinde entegre bir elektronik bilgi transfer sistemi kurmak,
- Bilgi ağları güvenliği konusunda ulusal yasalar çıkarmak,
- Ulusal veri tabanı oluşturmak,
- Devlet bilgi ve hizmetlerine elektronik ortamda erişimi sağlamak,
- Eyaletler arası vergi ödeme, rapor gönderme gibi işlemleri gerçekleştirmek,
- Uluslararası ticaret veri sistemi oluşturmak,
- Ülke çapında elektronik posta ağı kurmak.

1993'te hayata geçirilen ve tüm kamu hizmetlerini tek bir çevrimiçi elde toplama amacı taşıyan "Access America" programı, 2003'e kadar tüm bağımsız kamu hizmetlerini tek bir portalda birleştirmeyi amaçlamıştır. Bu program doğrultusunda "firstgov" isimli internet portalı tasarlanmış ve 2001'de hizmete sokulmuştur.²⁰¹

Kamu hizmetlerinin tek elden sunulabilmesinden önce, federal ya da eyalet düzeyinde birçok farklı uygulamalar erken sayılabilecek bir dönemde hayata geçirilmiştir. Örneğin; henüz 1985 yılında ABD Vergi İdareleri Federasyonu (*Federation of Tax Administrators-FTA*) ve Federal Gelirler İdaresi (*Internal Revenue Services-IRS*), "elektronik veri değişimi"²⁰² teknolojisi ve "elektronik fon transferi" yöntemiyle tahsilat ve beyanname doldurma işlemlerini kurumsal kullanıcıların hizmetine sokmuştur²⁰³. İnternet teknolojisi ile birlikte bu hizmetler internete taşınmış ve mükellef kaydı, hesap denetimi, beyanname doldurma, faturalandırma, kayıt tutma gibi hizmetler çevrimiçi olarak verilmeye başlanmıştır.

2001'de hizmete giren ABD kamu hizmet portalı *firstgov.gov*, 2007'de *usa.gov*²⁰⁴ olarak isim ve içerik değiştirmiştir.²⁰⁵ Kamu hizmetlerini ve bilgiye erişim imkanlarını

²⁰¹ Uçkan, a.g.e., s.130.

²⁰² Elektronik veri değişimi sistemi, internetten farklı olarak, oldukça maliyetli özel kiralık hatlar (*private leased lines*) üzerinden özel vergi yazılımlarıyla verilen hizmetleri kapsamaktadır ve bazı büyük kurumsal kullanıcılar tarafından güvenlik gerekçesiyle halen tercih edilmektedir.

²⁰³ Uçkan, a.g.e.,129.

²⁰⁴ ABD e-devlet portalı hakkında daha fazla bilgi için bkz. "https://www.usa.gov/", (10.02.2017).

²⁰⁵ "FirstGov.gov Renamed to USA.gov with New Features", 18.01.2007, https://www.gsa.gov/node/76692, (01.02.2018).

tek platformda bir araya getiren portal, resmi işlemlerin yürütülmesinde önemli kolaylıklar sunmaktadır.

Halk nezdinde, yeni iletişim teknolojileri araçlarıyla hizmet sunulması olumlu görülmüş ve ABD idari organları tarafından bu doğrultuda hukuksal ve idari adımlar atılmıştır. 2002 yılında kabul edilen *E-Government Act of 2002* yasası ile federal hükümetin bilgi iletişim teknolojilerini daha etkin kullanarak yurttaşlarla olan ilişkisine daha çok etkileşim kazandırmak amaçlanmıştır. Bu yasayla, Beyaz Saray'ın Yönetim ve Bütçe Ofisi (*Office of Management and Budget*) bünyesinde bir E-Devlet Ofisi (*Office of E-Government*) kurulması öngörülmüştür.²⁰⁶ E-devlet uygulamalarını geliştirmek, federal düzeyde e-yönetişim çalışmalarını koordine etmek ve bütçe yönetimini üstlenmek üzere kurulmuştur.

ABD'nin e-yönetişim politikaları 7 temel prensibe dayanmaktadır:

- Kolay erişim
- Otomatikleştirilmiş ve Yeniden yapılandırılmış sistemler
- Tek duraklı hizmet
- Müşteri odaklı hizmet
- Gizliliğin korunması
- Fiziksel olarak zorlananların erişimi²⁰⁷

ABD, yukarıda verdiğimiz prensiplere bağlı olarak bilgi iletişim teknolojilerini kamusal hizmetlere entegre etme konusunda başarılı örnekler sergilemiştir. Halk, bu konuda hükümetin attığı adımları kabullenmekte zorlanmamış ve politik kültürün bu doğrultuda şekillenmesine imkan vermiştir. Aşağıda bazı istatistiklerle halkın politik katılım kültüründe bilgi iletişim teknolojilerinin etkisi gösterilmeye çalışılmıştır:

Amerika Birleşik Devletleri, yoğun nüfusu ve çok kültürlü yapısı nedeniyle bilgi iletişim teknolojilerinin kamuya erişim aracı olarak kullanılmasında ilk sıraları elde edememiştir. Tablo 7'de görüleceği üzere, tüm ülkelerin devlet alanında dijitalleşme

²⁰⁶ Uçkan, a.g.e., s.132.

²⁰⁷ Zhiyuan Fang, "E-Government in Digital Era: Concept, Practice, and Developments", *International Journal of The Computer, The Internet and Management*, C.10, S.2 (2002), ss.1-22, s.14.

endeksi sıralandığında ABD, 2016 yılı itibariyle 12. sırada kendisine yer bulabilmiştir. 2014 yılında yapılan bir çalışmada 7. sırada²⁰⁸, bir başka çalışmada ise 6. sırada yer almıştır.²⁰⁹ Çevrimiçi hizmet endeksine göre yapılan ülke sıralamasında ise ABD 10. sırada yer almıştır.

Ülke	Çevrimiçi Hizmet
Büyük Britanya ve Kuzey	1
Avustralya	0.9783
Singapur	0.9710
Kanada	0.9565
Kore Cumhuriyeti	0.9420
Finlandiya	0.9420
Yeni Zelanda	0.9420
Fransa	0.9420
Hollanda	0.9275
Amerika Birleşik Devletleri	0.9275
Avusturya	0.9130
İspanya	0.9130
Estonya	0.8913
Birleşik Arap Emirlikleri	0.8913
İsveç	0.8768
Japonya	0.8768
İtalya	0.8696
İsrail	0.8623

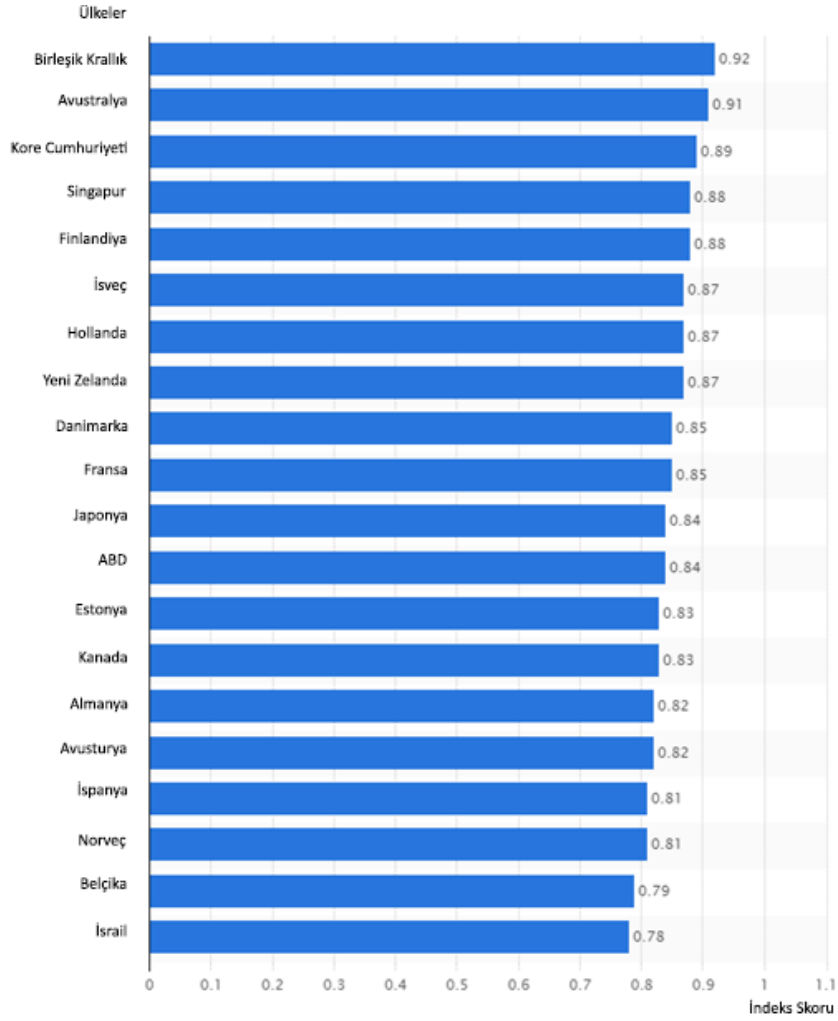
Tablo 7. Çevrimiçi Hizmet Endeksi²¹⁰

Kamu hizmetlerinin *online* olarak sunulması için oluşturulan e-devlet servislerinin gelişimleri sıralandığında ise ABD, 2016 yılı itibariyle 10.sırada yer almaktadır (Tablo 8).

²⁰⁸ United Nations, *E-Government Survey 2014: E-Government For The Future We Want*, 2014, <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>, (12.02.2017), s.223.

²⁰⁹ Accenture *Digital Government Pathways to Delivering Public Services for the Future, A comparative Study of Digital Government Performance Across 10 Countries*, 2014, <https://www.accenture.com/us-en/insight-digital-government-pathways-delivering-public-services-future>, (12.02.2017).

²¹⁰ United Nations, *E-Government Survey 2016*, <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016>, (13.02.2017), s.83

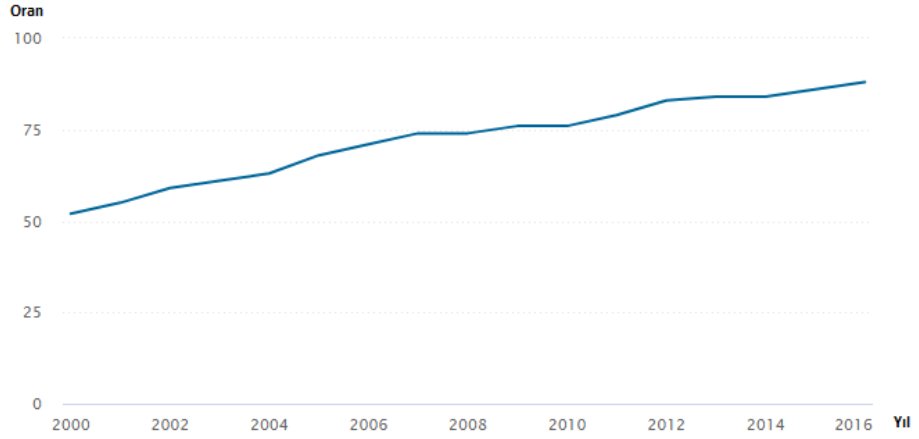
Tablo 8. E-devlet Gelişim İndeksi Bakımından Dünya Sıralaması²¹¹

ABD halkı, küreselleşme sürecinin bir neticesi olarak bilgisayar ve interneti hayatının önemli bir köşesine oturtmakta ve ABD hükümetlerinin bu yöndeki e-devlet politikalarına destek olmaktadır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 9), 2000 yılından 2016 yılına ABD’de hanehalkı internet kullanımının oransal dağılımı verilmiştir.²¹² Bilgisayar ve internet kullanım oranının yıllar içerisinde artan bir ivme kazandığı görülmektedir. Daha güncel bir çalışmada ise, ABD’de toplam nüfusun %88’nin (yaklaşık 279 milyon) internet kullanıcısı olduğu belirtilmektedir.²¹³

²¹¹ United Nations, a.g.e., s.111’de Tablo 5.2.’de yer alan verilere dayanılarak hazırlanmıştır.

²¹² United States Census Bureau, *Current Population Survey*, 2016, <https://www.census.gov/programs-surveys/cps/data-detail.html>, (19.11.2017).

²¹³ We Are Social, a.g.e., s.234.

Tablo 9. ABD Hanehalkı Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranı²¹⁴

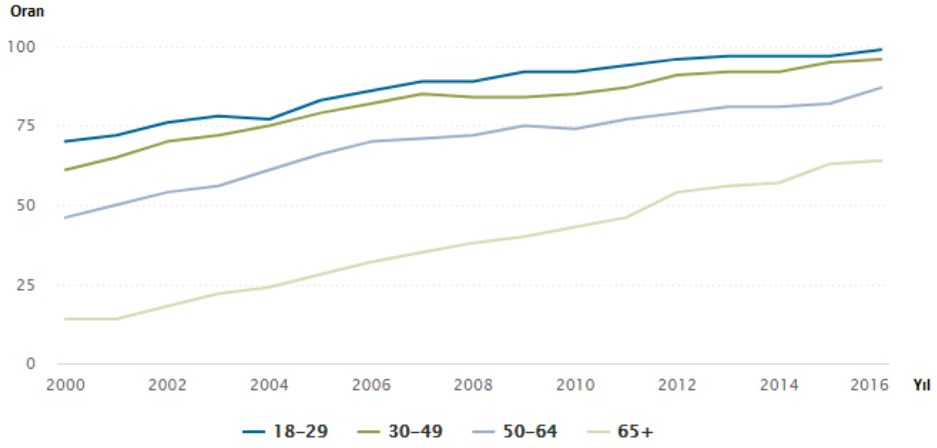
Nüfusun büyük çoğunluğunun internet erişimine sahip olduğu Amerika’da kamu hizmetlerine *online* olarak erişim oranı da hayli yüksektir. Yapılan bir çalışmada, ABD’de kamu hizmetlerine en az bir kez *online* olarak erişim sağlayanların oranı %76 olarak yer almıştır²¹⁵. Yine nüfusun %76’sı gelecekte daha fazla kamu hizmetinin internet üzerinden sunulmasını önemli bulmaktadır.²¹⁶

ABD’de yaş gruplarına göre internet kullanımına baktığımızda ise (Tablo 10), 18-29 yaş arası kuşağın %99 oranda internet kullanıcısı olduğunu görmekteyiz.

²¹⁴ Pew Research Center, *Internet/Broadband Fact Sheet*, 12.01.2017, <http://www.pewinternet.org/fact-sheet/internet-broadband/>, (20.11.2017).

²¹⁵ Accenture Digital, a.g.e., s.18.

²¹⁶ Accenture Digital, a.g.e., s.19.

Tablo 10. ABD’nde Yaş Gruplarının Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranı²¹⁷

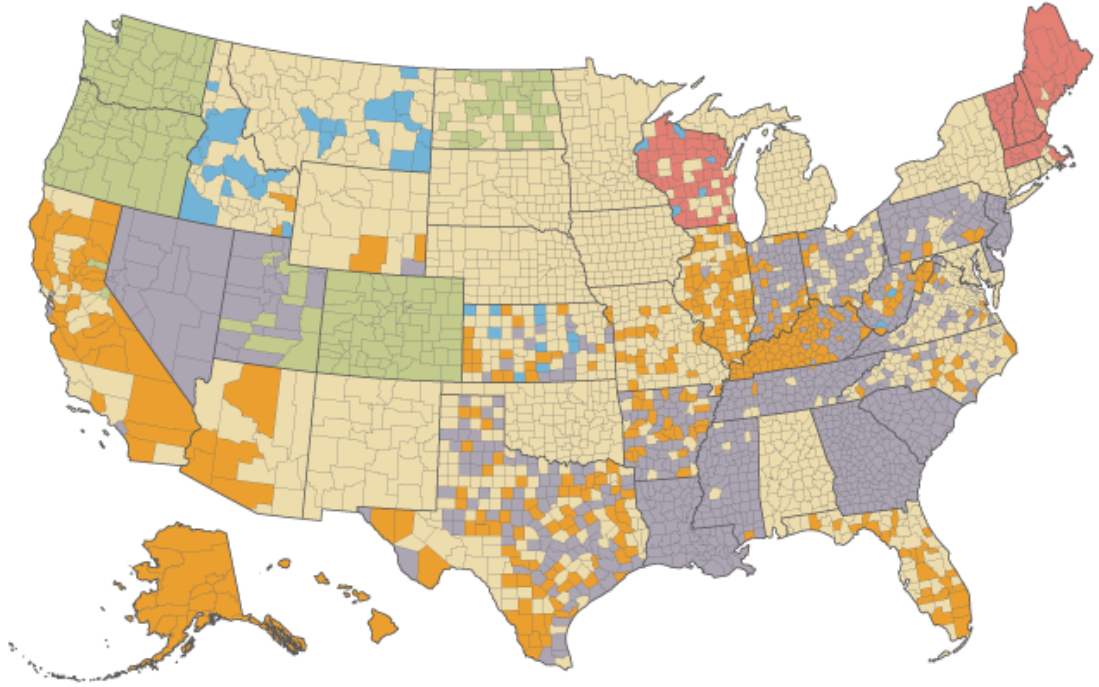
Ayrıca, nüfusun %75’ten fazlası kamu hizmetlerinin tasarlanması ve sunulmasında daha fazla söz sahibi olmak istemektedir²¹⁸. Bu da gösteriyor ki; küreselleşme sürecinin yeni iletişim teknolojilerini politik hayata daha fazla entegre etmesiyle birlikte ABD halkı, kamu hizmetlerine daha kolay erişebilir hale gelmiş ve politik katılım kültürlerini bu doğrultuda genişletmişlerdir.

ABD, özellikle seçim sistemini bilgi iletişim teknolojileri ile uyumlu hale getirme konusunda en başarılı ülkedir. Kaynak israfını önlemek, seçim güvenliğini sağlamak, katılımı en üst seviyeye çıkartmak, seçim sürecini hızlandırmak gibi amaçlarla vatandaşlarına farklı oylama seçenekleri sunan ABD, başarılı ve örnek teşkil edecek uygulamalar hayata geçirmiştir. Politik katılım kültürünün de bu doğrultuda şekillendiği ABD’de 2016 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde eyaletlere göre farklı biçimlerde gerçekleştirilen oylama işlemlerini aşağıdaki harita üzerinden görebiliriz:

²¹⁷ Pew Research Center, a.g.e.

²¹⁸ Accenture Digital, a.g.e., s.22.

● Optik Tarama ● Doğrudan Elektronik Kayıt ● Karışık (Optik Tarama / Doğrudan E-Kayıt) ● Tamamen Mail Yoluyla ● Karışık (Optik Tarama / Elle Sayım) ● Elle Sayım

Tablo 11. ABD Genelinde 2016 Başkanlık Seçimlerinde Oy Kullanma Yöntemleri²¹⁹

3.2. BİRLEŞİK KRALLIK (İNGİLTERE)

İngiltere’de kamu hizmetlerinin yeni iletişim teknolojileri araçlarıyla sunulması fikri ve uygulamaları, 1990’ların ortalarına denk düşmektedir. ABD’nde olduğu gibi ilk etapta yerel yönetimler ve sivil platformların bu doğrultuda girişimleri olmuş ve takip eden süreçte bir gereklilik olarak görülerek hükümet nezdinde adımlar atılmıştır.

1994 yılında, Merkezi Bilgisayar ve Telekomünikasyon Ajansı (*Central Computer & Telecommunications Agency – CCTA*) tarafından Bakanlar Kurulu sorumluluğunda bir web sitesi kurulmuştur (*open.gov.uk*). Kullanıcılara bazı hizmetlerin sunulmasını ve internet hizmetlerine yeni başlayan bölümlerin koordine edilmesi hedeflenmiştir. 1996 yılında ise hükümet “Doğrudan Yönetim” (*Government Direct*) adıyla kamu hizmetlerinin nasıl sunulacağını açıklayan bir yol haritası yayınlamıştır.

²¹⁹ Verified Voting, *Current Status of Internet Voting in the United States*, 2016 <https://www.verifiedvoting.org/resources/internet-voting/>, (05.05.2017).

1997 yılında başbakan, 2002 yılına dek tüm kamu hizmetlerinin %25'ine elektronik olarak ulaşılmasını hedeflediklerini belirtmiştir.²²⁰

1997 seçimleri öncesinde sivil inisiyatiflerin girişimi ile spesifik konular üzerine tartışma ortamı yaratacak bir hareket başlatılmış ve tüm partilerin katılımına açık bir tartışma platformu hazırlanmıştır. BBC'nin²²¹ internet sayfası, *online* tartışma kanalları oluşturarak, tanımlanmamış konulara ve sorulara yanıt bulma imkanı sunmuştur. 1997'de katılımcılardan gelen geri bildirimlere dayanarak *You say!* isimli bir yayın çıkarmıştır.²²² Bu seçimlerde ve takip eden tüm seçimlerde BBC aktif rol oynayarak politik katılım sürecinde bir köprü olarak vazife görmüş ve 2001 seçimlerinde *Talking Point*, 2005 ve 2010 seçimlerinde *Have your say!* kampanyaları ile seçim süreçlerinde katılımı artırıcı rol oynamıştır.

1997 seçimleri esnasında İşçi Partisi'nin (*Labour Party*) vaatlerinden biri, daha sonra çıkartılacak olan "Bilgi Özgürlüğü Yasası 2000" (*Freedom of Information Act 2000*)²²³ yasasına ilişkin olmuştur. Bu doğrultuda, 1998 yılında "Bilmek Hakkınız" (*Your Right to Know*) başlıklı bir *white paper*²²⁴ yayınlamış, halkın bilgiye erişim kanalları açılmaya başlamıştır. Bilgi toplumu olmanın gereği olarak erişebilirlik kanallarını açan bu politik girişimler, dönemin şartları açısından önemli örneklerdir.

Blair hükümeti (1997-2007), bağımsız çalışmaları koordine edebilmek ve atılacak adımları planlayabilmek için hükümet bünyesinde "Elektronik Temsilcilik Dairesi" (*Office of e-Envoy - OeE*) adıyla bir yapı kurulmasına karar vermiştir. Bu yapı, dijital/elektronik alanda stratejilerin üretimi, koordinasyonu ve ilgili projelerin

²²⁰ European Commission, *E-Government in the UK: E-Practises*, 2014, <https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2014-06/eGov%20in%20UK%20May%202014%20v.16.0.pdf>, (10.04.2018), s.10.

²²¹ Britanya Yayın Kuruluşu ya da BBC (*British Broadcasting Corporation*), Birleşik Krallık'ta kraliyet berati altında ve devletin parasal desteğiyle çalışan yayın kuruluşudur.

²²² Richard Scullion vd., *The Media, Political Participation and Empowerment*, London: Routledge, 2013, s.121.

²²³ Bu yasanın çıkartılması ve ülkede bilgi özgürlüğünün sağlanması amacıyla savunuculuk yapan, "*Campaign for Freedom of Information*" adlı bir kampanya/hareket mevcuttur. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.cfoi.org.uk/>, (03.03.2017).

²²⁴ *White paper* kavramı, sektöre göre farklı anlamları ifade etmektedir. Teknoloji alanında bir bilgilendirme kaynağını ifade etmek için kullanılırken, pazarlama alanında bir konu hakkındaki kapsamlı bir raporu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bizim burada işaret ettiğimiz siyasi/idari anlamda ise, belirli bir politik çözümü açıklayan ve destekleyen yasal bir doküman anlamına gelmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.investopedia.com/terms/w/whitepaper.asp>, (10.12.2017).

yürütülmesi gibi konularda yetkili kılınmıştır.²²⁵ 2004'te ise yerini “Elektronik Devlet Birliği” (*E-Government Unit*) ne bırakmıştır.

2003 yılında Birleşik Krallık bünyesinde, ticari kullanım için özel e-devlet portalı hizmete girmiştir. *Businesslink.gov* adıyla ticaret yapanlara, yöneticilere ve ilgili kişilere sunulmuş bir hizmet olan portal, ileride (2007) asıl portal ile birleştirilecektir.

2004 yılında, hükümetin e-devlet portalının ilk aşaması olan *direct.gov.uk* yayına girmiş ve vatandaşlar için birçok kamu hizmetini bir araya getirmiştir. 2006 yılında bu hizmetlere cep telefonları üzerinden de erişim imkanı sunulmuş, 2012 yılında ise bu portal diğer ilgili hizmetlerin dahil olmasıyla *www.gov.uk* olarak son halini almıştır.

Takip eden yıllarda Birleşik Krallık bünyesinde farklı ve bütünsel uygulamalar hayata geçirilerek, kamu hizmetlerinin elektronik ortama taşınması ve politik kültürün bu taşınma sürecine adapte edilmesi sağlanmaya çalışılacaktır.

2010 yılında *data.gov.uk* adlı veritabanı yayına girdiğinde, Birleşik Krallık, 2500'den fazla veri kümesini içeren, devlet verilerine (kişisel veriler hariç) ulaşım imkanı sunan bir hizmeti uygulamaya sokmuştur. Günümüzde bu portal üzerinden, düzenli ekonomik verilere, suç oranlarına ve ilgili istatistiklere, savunma/güvenlik harcamalarına, eğitim harcamalarına, kamu çalışanları ile ilgili istatistiklere, kamu harcamalarına ve personel maaşlarına, tüm hükümet harcamalarına, adres defterlerine, şehir planlarına, ulaşım ağlarına, hastane, okul vd. kurum bilgilerine ulaşmak mümkündür.²²⁶

Takip eden yıllarda hükümet strateji belgeleri yayımlayarak bilgi iletişim teknolojilerini dönemsel olarak belirlemiştir. Bu stratejiler ile, tasarruf edilecek kamu harcamaları hesaplanmış, politik kültürün oluşması için izlenecek yollar belirlenmiş, entegre edilecek kamu hizmetleri için hangi alt yapı çalışmalarının gerektiği ve nasıl uygulanacağı belirtilmiştir. Örneğin; 2013 yılında, tüm sağlık sistemini 2018 yılına kadar “kağıtsız” hale getirecek *online* sistem üzerine çalışmalar başlatılmış ve ciddi yatırımlar yapılmıştır.²²⁷

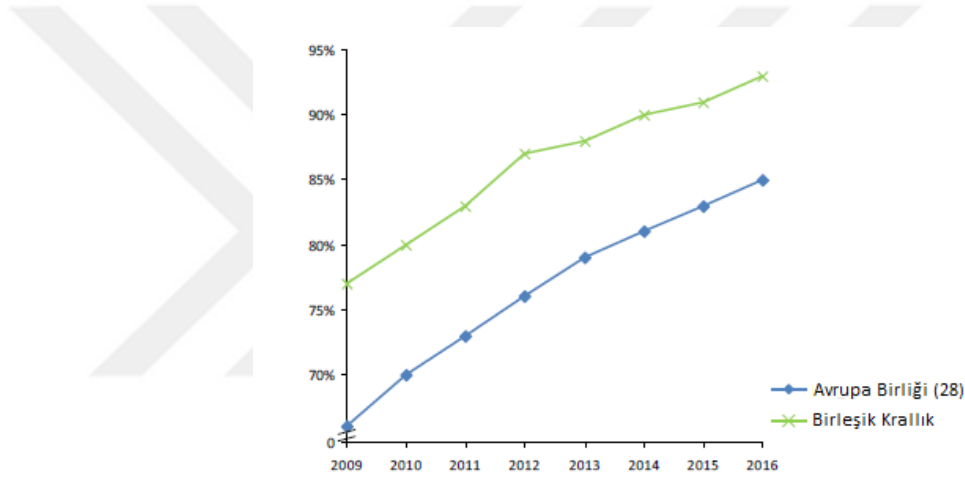
²²⁵ Uçkan, a.g.e., s.41.

²²⁶ Birleşik Krallık e-devlet portalı hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://data.gov.uk/>, (12.03.2017).

²²⁷ Birleşik Krallık'ta hedeflenen elektronik gelişmeler hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20150402110949/http://digitalchallenge.dh.gov.uk/2013/01/16/paperless/>, (16.03.2017).

Kamu hizmetlerinin şeffaf, kapsayıcı ve katılımcı bir şekilde sunulması amacıyla Birleşik Krallık hükümet ortaklığı olarak kurulan “Birleşik Krallık Açık Devlet Sivil Toplum Ağı” (*UK Open Government Civil Society Network*), 2015 yılında “Birleşik Krallık Açık Devlet Manifestosu” (*UK Open Government Manifesto*) adıyla bir manifesto yayımlamıştır. Bu manifesto, yolsuzluk karşıtı, vatandaş katılımı odaklı, açık bütçe, şeffaf sözleşme, açık bilgi, şeffaf yerel yönetimler, şeffaf parlamento, yargı ve gizlilik gibi ilkeleri esas almıştır.²²⁸

Birleşik Krallık bilgi toplumuna geçiş ve adaptasyon sürecinde diğer AB ülkelerine nazaran daha hızlı sonuçlar elde etmiştir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 12), hanehalkının internete erişim oranları AB ile mukayeseli olarak sunulmuştur:

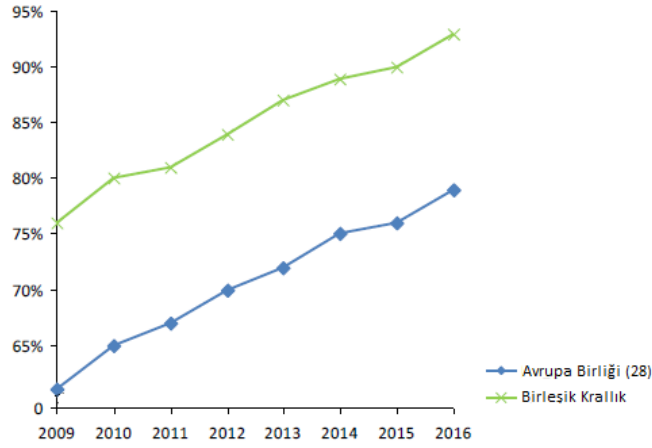

Tablo 12. Birleşik Krallık ve AB Hanehalkı İnternet Erişim Oranları²²⁹

Toplumsal ve bireysel ölçekte internet kullanımını arttırmaya yönelik politikalar izleyen Birleşik Krallık, bu anlamda başarılı olmuş ve özellikle son 10 yılda yeni medya araçlarını toplumsal yaşamın bir parçası haline getirmiştir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 13) bireysel ölçekte haftalık internet erişim oranı (en az bir kez olmak üzere) AB ile mukayeseli olarak verilmiştir. Bu tablodan anlaşılacağı üzere, Birleşik Krallık bünyesinde yaşayan bireyler için internet erişimi önemli bir ihtiyaç arz etmektedir.

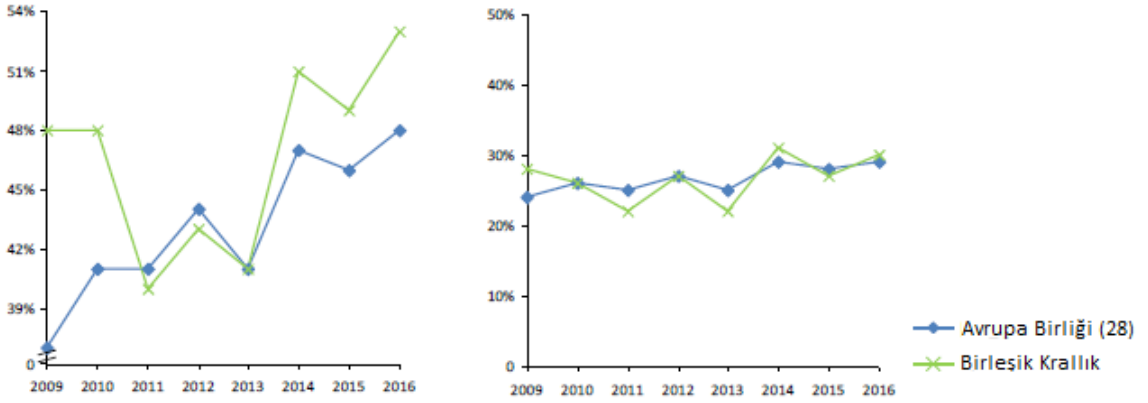
²²⁸ European Commission, *eGovernment in United Kingdom*, 2016, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/ckeditor_files/files/eGovernment%20Factsheet%20in%20United%20Kingdom%20-%20February%202016_Edition%2018_00%20-%20v6_00.pdf, (17.03.2017).

²²⁹ European Commission, *eGovernment in the United Kingdom*, 2017, s.4. https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment_in_United_Kingdom_March_2017_v3_00.pdf, (18.11.2017).

Tablo 13. Haftada En Az Bir Kez İnternete Erişim Oranı (bireysel olarak)²³⁰

Fakat internetin toplumsal hayatın önemli bir parçası haline gelmesi, internetin mutlak ölçüde bir politik katılım aracı olarak kullanıldığını göstermemektedir şüphesiz. Zira %95'lere varan hane internet erişim oranı, internetin aynı oranda politik katılım aracı olarak kullanılmadığını bize teorik ve pratik olarak sunmaktadır. Bu bilgi aşağıdaki tablolardan –pratik anlamda- elde edilebilir:

Tablo 14. Kamu Otoritelerine/Hizmetlerine İnternet Aracılığıyla Erişmiş Olan Birey Oranı (sol)²³¹

Tablo 15. Kamu Otoritelerinden İnternet Aracılığıyla Bilgi Edinmiş Olanların Oranı (sağ)²³²

Bireysel olarak kamu otoritelerine internet aracılığıyla ulaşılmış olanların oranı (Tablo 14) ve kamu otoritelerinden bilgi almak için interneti kullananların oranı (Tablo 15) sergilenmektedir. Bu tablolardan da anlaşılacağı üzere İngiltere, diğer AB ülkelerine

²³⁰ European Commission, 2017, a.g.e., s.4.

²³¹ European Commission, 2017, a.g.e., s.6.

²³² European Commission, 2017, a.g.e., s.6.

kıyasla bilgi iletişim teknolojilerini günlük hayata daha fazla entegre edebilmiş ve politik katılım hususunda verimli bir ağ kurmuştur. Günümüzde birçok kamu hizmeti çevrimiçi araçlar üzerinden sunulabilmekte ve vatandaşlar –özellikle genç kuşaklar- bu hizmetlerden yararlanabilmektedir.

Accenture Dijital Danışmanlık Şirketi tarafından 2014 yılında yapılmış bir çalışmada²³³, Birleşik Krallık halkına ülkelerindeki internet üzerinden sunulan kamu hizmetlerinin kalitesinden memnun olup olmadıkları sorulmuş ve katılımcıların %37'si memnun veya çok memnun cevabını işaretlerken, %34'ü memnun olmadığını belirten seçenekleri işaretlemişlerdir. Kalan %29 ise fikir belirtmemiştir. Yine aynı çalışma içerisinde, katılımcıların %53'ü kamu hizmetlerine erişimde dijital araçları kullandıklarını belirtmiştir. Gelecekte kamu hizmetlerinin daha fazla dijitalleşmesini savunanların oranı ise %76 olmuştur.

Birleşik Krallık, Birleşmiş Milletler (*United Nations – UN*) tarafından 2016 yılında yayımlanan e-yönetişim raporuna²³⁴ göre, Çevrimiçi Hizmet İndeksi (*Online Service Index*) sıralamasında dünya genelinde ilk sırada yer almaktadır. Rapor, hükümet tarafından sunulan kamu hizmetlerinin dijitalleşme oranlarını ve bu hizmetlere erişilebilirliği baz alarak ölçümleme yapmaktadır.

Birleşik Krallık, 65 milyon nüfusa ve yaklaşık 60 milyon aktif internet kullanıcılarına (%92) sahiptir.²³⁵ Ayrıca yaklaşık 40 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı (%59) mevcuttur. Sosyal medya platformları arasında bir sosyalleşme ve katılım aracı olarak en fazla katılımcısı olan platform ise Facebook'tur (38 milyon). Facebook kullanıcılarının %39'unu 13-29 yaş aralığındaki kuşak oluşturmaktadır. Ek olarak, ülkede yaşayan 16-34 yaş aralığındaki bireylerin %99'u internet kullanıcısıdır.²³⁶

Özellikle İngiltere'de, seçim süreçlerinde sosyal medya üzerinden yürütülen kampanyalar, tartışma platformları, soru-cevap oturumları vd. düşünüldüğünde sosyal medyanın gençliğin politik katılımı açısından önemli bir mihenk taşı olduğu anlaşılabilir.

²³³ Accenture, *Digital Government Pathways to Delivering Public Services for the Future*, a.g.e.

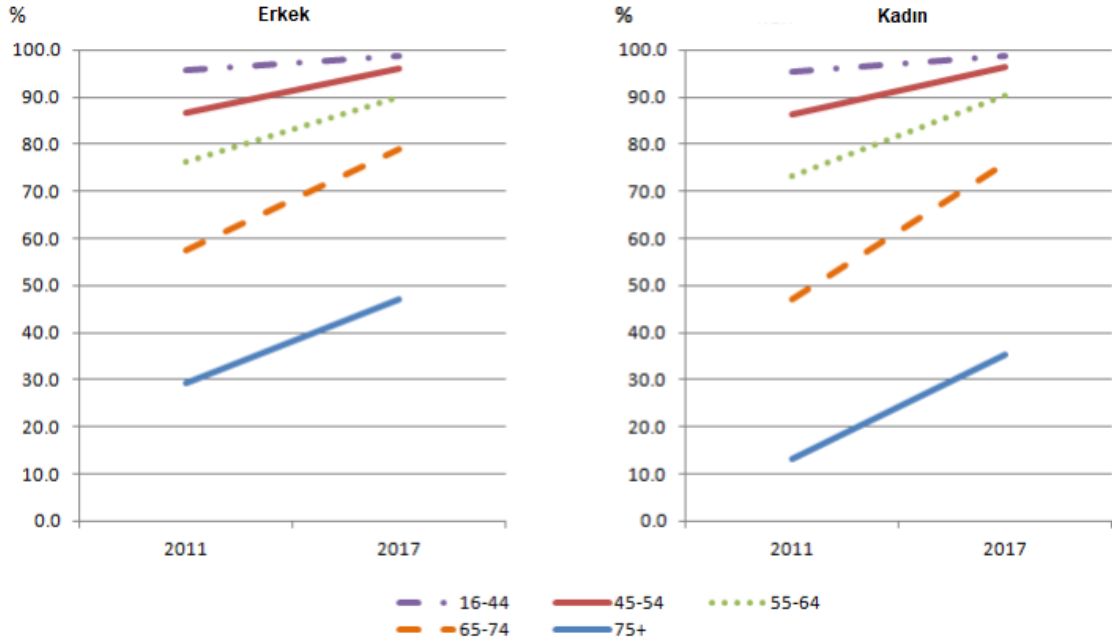
²³⁴ United Nations, *e-Government Survey 2016*, a.g.e., s.83.

²³⁵ We Are Social, a.g.e., s.482.

²³⁶ Office for National Statistics, *Internet users in the UK: 2017*, 2017, s.2.

<https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/itandinternetindustry/bulletins/internetusers/2017>, (25.11.2017).

Son olarak, aşağıdaki tabloda (Tablo 16) 2011-2017 yılları arasındaki internet kullanım oranının yaş aralığına ve cinsiyete göre dağılımı görülebilir:

Tablo 16. Birleşik Krallık'ta Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranının Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı²³⁷

3.3. TÜRKİYE

Türkiye’de bilgi iletişim teknolojilerinin kamu hizmetlerini sunmada bir araç olarak görülmesi fikri 1993 yılında, Dünya Bankası işbirliği ile hazırlanan “Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu” kapsamında ilk kez ortaya konmuştur.²³⁸ Raporla eylem planına yer verilmiş fakat gereken adımların atılması için üzerinden hayli zaman geçmesi gerekmiştir.

1996’da Başbakanlık tarafından görevlendirilen Ulaştırma Bakanlığı, “Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı”nın hazırlanması için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmaların neticesinde, 1999’da, “Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı Sonuç Raporu” yayımlanmıştır. 1998’de Başbakanlık genelgesiyle kamu bilgisayar ağının hayata geçirilmesi için “KamuNet Teknik Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurul

²³⁷ Office for National Statistics, a.g.e., s.5.

²³⁸ Türkiye e-devlet portalı hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.edevlet.gov.tr/e-devlet-hakkinda/>, (16.06.17).

tarafından 2002’de, e-Avrupa ve e-Türkiye çalışmaları çerçevesinde, “e-Devlet’e Geçiş Eylem Planı” hazırlanmıştır.²³⁹ Bu doğrultuda bazı adımlar atılmış olsa da, eylem planlarını hayata geçirmek mümkün olmamıştır.

2006 yılına gelindiğinde “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” kapsamında bilgi toplumuna yönelik olarak “2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı” üretilmiş ve uygulamaya konmuştur. Eylem planında “Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü” ve “Kamu Yönetiminde Modernizasyon” eksenleri doğrultusunda e-devlet uygulamalarına yönelik çalışmalara yer verilmiştir.²⁴⁰

2011’de e-devlet politikalarının üretilmesi ve uygulanmasına dair görev ve sorumluluğu, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı üzerine almıştır. Bakanlık bünyesinde yer alan bir kurum olan “Haberleşme Genel Müdürlüğü” çatısı altında, e-Devlet çalışmalarından sorumlu olacak “e-Devlet Hizmetleri Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur. Bu başkanlığın görevi,

“Bilgi toplumu politika, hedef ve stratejileri çerçevesinde; ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla gerekli işbirliği ve koordinasyonu sağlayarak e-Devlet hizmetlerinin kapsamı ve yürütülmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek, bu hizmetlere ilişkin eylem planları yapmak, koordinasyon ve izleme faaliyetlerini yürütmek, gerekli düzenlemeleri yapmak ve bu kapsamda ilgili faaliyetleri koordine etmek”²⁴¹ şeklinde tanımlanmıştır.

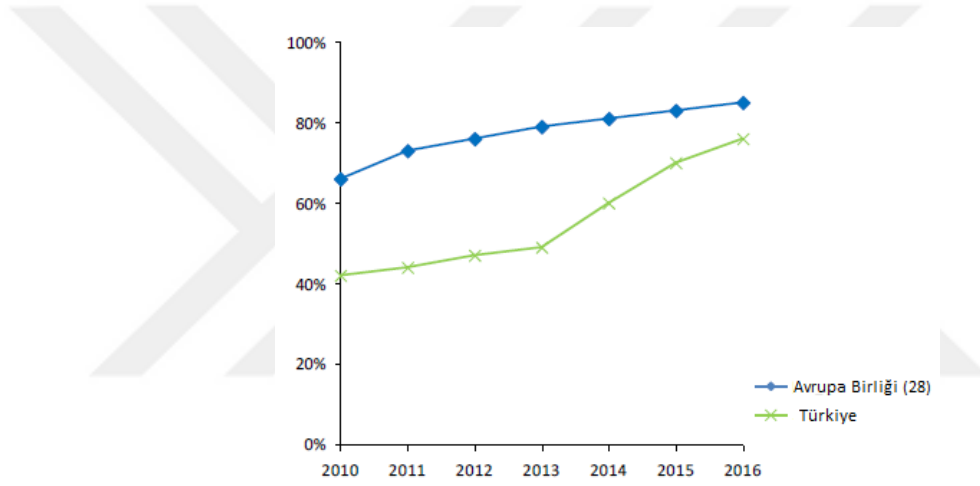
2006-2010 ve 2015-2018 yıllarını kapsayan iki farklı “Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı” ile e-devlet hizmetlerinin, kamu yönetiminde şeffaflık, güvenilirlik, hesap verebilirlik ve katılımcılık gibi önemli ilkelerin hayata geçirilmesi için bir araç olarak kullanılması vurgulanmıştır. Ayrıca; Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, bilgi toplumu politikası kapsamında Türkiye’nin e-Devlet politikasının bütüncül bir bakış açısıyla üretilmesi için “2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı”nı hazırlamıştır.

²⁴⁰ “Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı Nihai Değerlendirme Raporu” (2006-2010)’na göre “Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümü” eksenindeki eylemlerde başarı oranı %65,6, “Kamu Yönetiminde Modernizasyon” eksenindeki eylemlerde başarı oranı ise %50 olarak gerçekleşmiştir. Rapor için bkz. T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010) Nihai Değerlendirme Raporu*, http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Diger/BTS_VE_EYLEM_PLANI_NIHAI_DEGERLENDIRME_RAPORU.pdf, (10.12.2017).

²⁴¹ Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, “Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, 28102 Sayılı Resmî Gazete, 2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111101M1-1.htm>, (10.12.2017).

Yapılan tüm hazırlıklar ve çalışmalar doğrultusunda, 2008 yılında kamu hizmetlerinin dijital platforma taşındığı “www.turkiye.gov.tr” portalı hayata geçirilmiş ve günümüze dek genişleyerek varlığını devam ettirmiştir. Bu portalın yanı sıra, farklı kamu kurumlarının hizmet sunmak amacıyla oluşturmuş olduğu farklı siteler de mevcuttur.

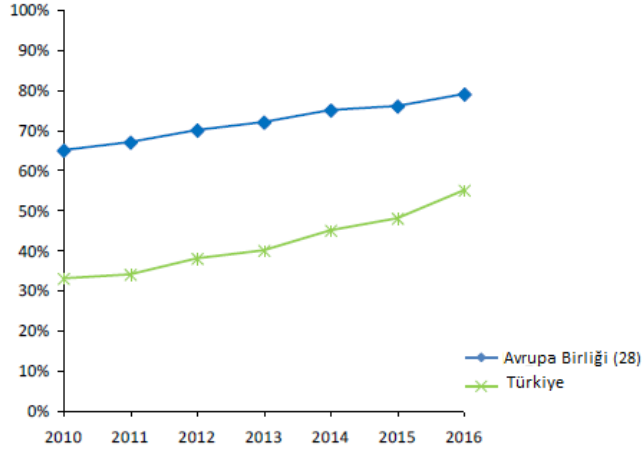
Türkiye, bilgi toplumuna geçiş ve adaptasyon sürecinde diğer AB ülkelerine nazaran hızlı bir gelişim gösterememiştir. İnternet erişimi ve kullanımı oranlarında AB ortalamasının gerisinde kalan Türkiye, son 4 yılda bu konuda bir atılım göstermiştir. Aşağıdaki tabloda, hanehalkı bazında Türkiye ile AB internete erişim oranları mukayeseli olarak sunulmuştur:

Tablo 17. Türkiye Hanehalkı İnternet Erişim Oranı²⁴²

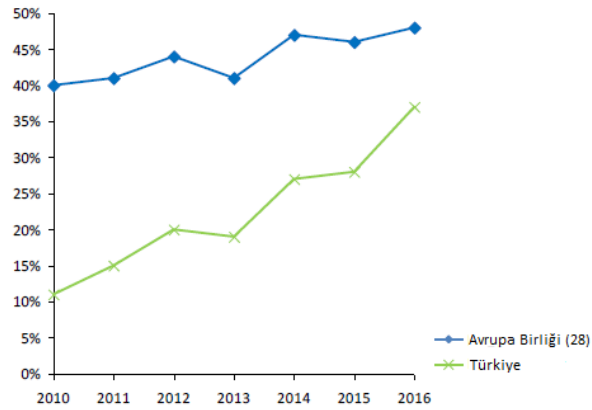
Toplumsal ve bireysel ölçekte internet kullanımını arttırmaya yönelik politikalar izleyen Türkiye yukarıda belirttiğimiz üzere, son 4-5 yılda bu anlamda önemli adımlar atmış ve internet kullanımını toplumsal ve bireysel ölçekte arttırmıştır. Aşağıdaki tabloda bireysel ölçekte haftalık internet erişim oranı (en az bir kez olmak üzere) AB ile mukayeseli olarak verilmiştir:

²⁴² European Comission, eGovernment in Turkey, 2017, s.4
https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment_in_Turkey_March_2017_v3_00.pdf, (01.12.2017).

Tablo 18. Haftada En Az Bir Kez İnternete Erişim Oranı (bireysel olarak)²⁴³

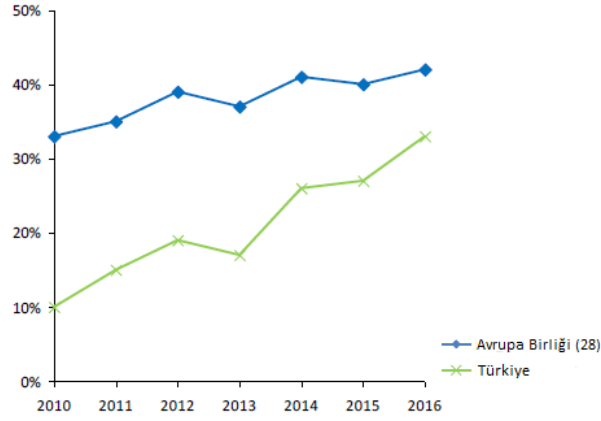
Türkiye açısından internet erişiminin ve kullanımının çok uzun bir geçmişe dayanmaması, internetin politik kültürün bir parçası haline gelmesi sürecini de yavaşlatmaktadır. Zira Türkiye’de kamu otoritelerinin interneti kamusal hizmetleri sunmada bir araç olarak görmesi son 10 yılı kapsayan bir yeniliktir. Bu yeniliklerin toplumsal yaşamda karşılık bulması ve yerleşik hale gelmesi ise daha uzun vakit alacaktır. Aşağıdaki tabloda, bireysel olarak kamu otoritelerine internet aracılığıyla ulaşılmış olanların oranı (Tablo 19) ve kamu otoritelerinden bilgi almak için interneti kullananların oranı (Tablo 20) son 5 yılı kapsayacak şekilde sergilenmektedir:

Tablo 19. Türkiye’de Kamu Otoritelerine İnternet Aracılığıyla Erişmiş Olan Birey Oranı²⁴⁴

²⁴³ European Commission, 2017, a.g.e., s.4.

²⁴⁴ European Commission, 2017, a.g.e., s.5

Tablo 20. Türkiye’de Kamu Otoritelerinden İnternet Aracılığıyla Bilgi Edinmiş Olanların Oranı (sağ)²⁴⁵

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere Türkiye, diğer AB ülkelerine kıyasla bilgi iletişim teknolojilerini günlük hayata entegre etme konusunda daha ağır adımlar atmaktadır. Fakat kamusal otoritelerin bu konudaki girişimleri ve genç kuşakların bu hizmetleri benimsemeleri sayesinde tüm göstergeler artan bir ivme sergilemektedir.

2016 yılı Aralık ayı verilerine göre Türkiye’de, 290 farklı kamu kurumuna ait 1.735 e-hizmeti bünyesinde barındıran e-devlet portalına (*turkiye.gov.tr*) kayıtlı kullanıcı sayısı 31 milyondan fazladır.²⁴⁶ Aynı yılın Şubat ayı ile karşılaştırıldığında, 216 farklı kamu kurumuna ait 1.411 e-hizmet sunulmaktaydı ve portala kayıtlı kullanıcı sayısı 26 milyon civarındaydı.²⁴⁷ Bu veriden hareketle, Türkiye’de internet üzerinden sunulan kamusal hizmetlere rağbet olduğu ve politik kültürün bu yönde şekillendiği söylenebilir.

Türkiye, 81,33 milyon nüfusa ve yaklaşık 55 milyon aktif internet kullanıcıasına (%67) sahiptir. Ayrıca yaklaşık 48 milyon aktif sosyal medya kullanıcıası (%60) mevcuttur.²⁴⁸ Sosyal medya platformları arasında bir sosyalleşme ve katılım aracı olarak en fazla katılımcısı olan platform ise Facebook’tur (yaklaşık 14 milyon). Facebook kullanıcılarının %55’ini 13-29 yaş aralığındaki kuşak oluşturmaktadır. TUIK verilerine

²⁴⁵ European Commission, 2017, a.yer.

²⁴⁶ European Commission, 2017, a.g.e., s.7

²⁴⁷ European Commission, eGovernment in Turkey, 2016, s.7.

https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment%20in%20Turkey%20-%20February%202016%20-%20Edition%2013_00_v3_02.pdf, (28.01.2017).

²⁴⁸ We Are Social, *Digital in 2018 in Western Asia*, 2018, <https://www.slideshare.net/wearesocial/digital-in-2018-in-western-asia-part-1-northwest-86865983>, (20.06.2018).

göre; 16-24 yaş arasındaki gençlerin İnternet kullanım oranı 2014 yılında %73 iken, 2015 yılında bu oran %77'ye yükselmiştir.²⁴⁹

Yukarıdaki verilerden hareketle Türkiye’de internet ve sosyal medya kullanımının arttığını ve gittikçe yaygınlaştığını söyleyebiliriz. İnternet toplumsal yaşamın bir parçası haline gelirken kamu otoriteleri de kamusal hizmetleri internet platformlarına taşıyarak bu temayülü desteklemektedir. Ayrıca, yerel düzeyde atılan adımlarla internetin politik katılım aracı olarak kullanılmasının yolu açılmaktadır. Örneğin; 2011 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından İstanbul’da toplu ulaşım hizmeti verecek yeni otobüslerin renklerinin belirlenmesi için internet üzerinden “İstanbul Halkı Otobüsünün Rengini Seçiyor” adıyla bir anket başlatılmış ve toplam 40 bin 166 İstanbul sakini oy kullanarak kendi tercihlerini beyan etmiştir. Bu doğrultuda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi anket sonuçlarına uyarak, yeni otobüsleri halkın tercih ettiği renklere göre hizmete sokmuştur.²⁵⁰

Bir başka örnek olarak; Batman Belediyesi’nin 2018 yılında şehrin farklı güzergahlarına inşa edeceği üst geçitlerin tasarımlarını internet üzerinden, “Kendi Üst Geçidini Kendin Seç” başlığıyla oluşturduğu anket ile halka sorması ve kararlarını çıkacak sonuçlara göre almasını gösterebiliriz.²⁵¹

Türkiye, bilgi iletişim teknolojilerini politik katılım kültürünü dönüştürecek şekilde kullanma konusunda ağır fakat sağlam adımlar atmaktadır. Özellikle genç kuşağın bu yöndeki temayülü neticesinde politik katılım biçimleri zaman içerisinde dönüşmektedir/dönüşecektir.

Bu bölümde 3 farklı ülkenin, bilgi iletişim teknolojilerini kamusal yaşama entegre etme serüvenini, bu anlamdaki başarılarını, bu ülkelerde yaşayan kişilerin yeni hizmet sunma biçimlerine karşı tepkilerini ve politik katılım kültürünün ne ölçüde değiştiği ele alınmıştır. Özellikle gençliğin politik katılım kültürünün ne ölçüde dönüştüğü tablolar aracılığı ile gösterilmiştir. Bundan sonraki bölümde ise, bilgi iletişim teknolojilerinin

²⁴⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiklerle Gençlik 2015*, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21517>, (25.06.2017).

²⁵⁰ “İstanbullular İETT otobüsünün yeni rengini seçti!”, t.y., <http://www.iETT.istanbul/tr/main/news/istanbullular-iETT-otobusunun-yeni-rengini-se/919>, (25.06.2017).

²⁵¹ “Belediyeden Kendi Üst Geçidini Kendin Seç Anketi”, t.y., <http://www.batman.bel.tr/icerik/25/3338/belediyeden-kendi-ust-gecidini-kendin-sec-anketi.aspx>, (01.07.2017).

politik katılım kültürüne yapmış olduğu doğrudan etki, literatürde mevcut olan alan çalışmaları aracılığı ile detaylandırılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. VATANDAŞ İNİSİYATİFLERİ ve DİJİTAL GENÇLİK

Görüldüğü gibi e-yönetişim sürecini iki parçalı olarak ele aldığımızda, bir tarafta yeni iletişim teknolojilerini kamusal hizmetleri sunmada önemli bir araç olarak gören kamusal otoriteler, diğer yanda ise interneti kamusal haklara erişimde önemli bir araç olarak gören vatandaşlar bulunmaktadır. Bu bölümde, bir ülkede yaşayan kişiler/vatandaşlar açısından internetin kamusal haklara/hizmetlere erişimde nasıl bir rol oynadığı yapılmış bazı çalışmalar üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

Yukarıdaki bölümlerde internetin yeni bir kamusal alan olarak görüldüğüne ve vatandaşlara bir varoluş mekanı sağladığına değinmiştik. Yeni iletişim teknolojileri aracılığı ile vatandaşlar bu yeni varoluş mekanına iki farklı şekilde dahil olmaktadır: Kamusal otoritelerin çizdiği sınırlar dahilinde ve bu sınırların dışında. Daha açıklayıcı olmak gerekirse internet aracılığı ile politik katılımında bulunmak, ya devletlerin sunduğu kanallar aracılığı ile politik bir etkileşimde bulunmayı ifade eder ya da devletlerin belirlemiş olduğu alanlar dışında interneti bir (politik) “aktivizm”²⁵² aracı olarak kullanmayı ifade eder.

Bir önceki bölümde devletlerin kamu hizmetlerini yeni iletişim teknolojileri aracılığı ile sunma yönündeki temayüllerini ele almıştık. Bu yeniliklere karşı, hemen hemen tüm ülkelerde yaşayan halklar da –politik kültüre bağlı olarak farklı seviyelerde direnç gösterebilirler- küreselleşmenin kaçınılmazlığından mühlhem uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu dönüşümü içselleştirenler, devletlere bu alanda baskı oluşturarak yeni katılım mekanizmalarının yolunu açmaktadırlar. Örneğin; birçok şehirde/belediyede –ve hatta TBMM’de- vatandaşların isteği üzerinde dilekçe verme süreçleri “e” hale getirilmiş ve internet üzerinden doğrudan ilgili makama iletilecek şekilde belediye internet sitelerine entegre edilmiştir.²⁵³

Yeni iletişim teknolojilerinin aktivizm aracı olarak kullanılması ise küreselleşmenin bir başka yeniliği olarak görülebilir. Özellikle 2000’li yılların

²⁵² Aktivizm, toplumsal yaşamda değişim yaratmayı amaçlayan her türlü bireysel, toplumsal, kamusal, gayri resmi, legal veya illegal etkinliği ifade etmektedir.

²⁵³ E-dilekçe hizmetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://edilekce.tbmm.gov.tr/> veya <https://ebelediye.bagcilar.bel.tr/ebelediye>, (15.06.2017).

beraberinde getirdiği yeni toplumsal/kitlese hareketlerin temel özelliği bilgi iletişim teknolojilerini güçlü bir şekilde kullanıyor oluşudur. Castells'in işaret ettiği üzere; küreselleşme sürecinde “iktidarın her yerde ve hiçbir yerde oluşu”²⁵⁴ toplumsal hareketlere yeni politik katılım biçimleri sunmaktadır.

Muhalefet kavramının mahiyeti de internetin toplumsal yaşamda yer edinmesiyle birlikte dönüşüme uğramıştır. İnternet, muhalefet için bir çıkış valfi görevi görmeye başlamış ve hak arayışları sanal ortamda da filizlenir hale gelmiştir. Paul Mason'a göre, insanlar daha fazla bilgiye sahip oldukça, daha fazla muhalefet göstermektedir. Bilgi artışının en önemli kaynaklarından biri ise, teknolojik dönüşümün getirdiği sosyal medya olmaktadır.²⁵⁵ 2011'de Arap coğrafyasında yaşanan kitlese muhalif olaylar, medyadaki isimlendirme ile “Arap Baharı”, internet ile muhalefet/toplumsal hareketlilikler arasındaki ilişkiyi örneklemesi açısından önemlidir.

İnternetin yeni toplumsal hareketleri şekillendirdiği düşüncesinin yanı sıra, internetin bir dijital bölünmeye (*digital divide*) yol açtığı düşüncesi de günümüzde sıkça rağbet görmektedir. Dijital bölünme, ekonomik ve ulusal anlamda geri kalmışlıklar nedeniyle bilgi teknolojilerine erişimde yaşanan dengesizlikleri vurgulamaktadır. Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bireylerin dijital araçlara erişimde yaşadığı güçlük, bu araçlara erişmek konusunda güçlük çekmeyen bireylere karşı bir bölünmeye sebebiyet verecektir. Ulusal ölçekte ise gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde yaşayan bireyler dijital araçlara erişmek konusunda güçlük yaşayacak ve bu durum bir bölünmeye yol açacaktır. Özetle; dijital bölünme, “bireysel sosyo-ekonomik farklılıklar ve coğrafi bölgeler arasındaki eşitsizliklere vurgu yaparken, internet ve benzeri yeni enformasyon ve iletişim kaynaklarını, etkin biçimde kullananlar ile kullanamayanlar arasındaki farklara dikkat çekmektedir.”²⁵⁶

²⁵⁴ İktidar, tüm ilişkiler ağının içerisinde bulunması hasebiyle her yerdedir. Foucault tarafından Bentham'dan referansla kullanılan “Panoptikon” metaforu ile iktidar, toplumu sürekli gözetim altında tutmaktadır. Fakat gelinen noktada, yeni iletişim araçları iktidarın “göz”ünden kaçabilme imkanı da sunabilmektedir. Özellikle internetin bazı katmanlarında iktidarın gözünden uzak boşluklar vardır. Bu anlamıyla iktidar, hiçbir yerdedir. Detaylı bilgi için bkz. Manuel Castells, a.g.e., s.309; “Panoptikon” için detaylı bilgi için bkz. J. Bentham, C. Pease Watkin, S. Werret, *Gözün İktidarı*, çev. Zeynep Özarslan, Barış Çoban, İstanbul: Su Yayınları, 2008; “Gözetim toplumu” için bkz. Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi, 2001.

²⁵⁵ Paul Mason, *Why It's Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions*, y.y., Verso Books, 2012.

²⁵⁶ Nimet Ömür, “Dijital Bölünme ve Gençlik: Bilgi Toplununun Sınırlarında Erişilen Toplumsallık”, y.y., *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı* (2007), ss.195-233, s.201.

4.1. POLİTİK KATILIM ARAÇLARI

Bilgi iletişim teknolojilerinin politik yaşamı etkileme/dönüştürme süreci genellikle hükümetlerin kontrolünde gelişmekteyse de bu sürecin tek belirleyicisi kamusal otoriteler olmamaktadır. Küreselleşme süreci ve onun neticesi olarak bilgi toplumuna geçişle birlikte bilginin kaynağının açık ve erişilebilir hale gelmesi, kamuoyunu etkileme ve gündem oluşturma süreçlerine vatandaşların da etkin bir şekilde dahil olabilmesiyle sonuçlanmıştır. Öyle ki, bu gündemler kimi zaman –hatta çoğunlukla- kamu otoritelerini rahatsız edecek ve onları harekete geçmeye teşvik edecek şekilde cereyan etmektedirler.

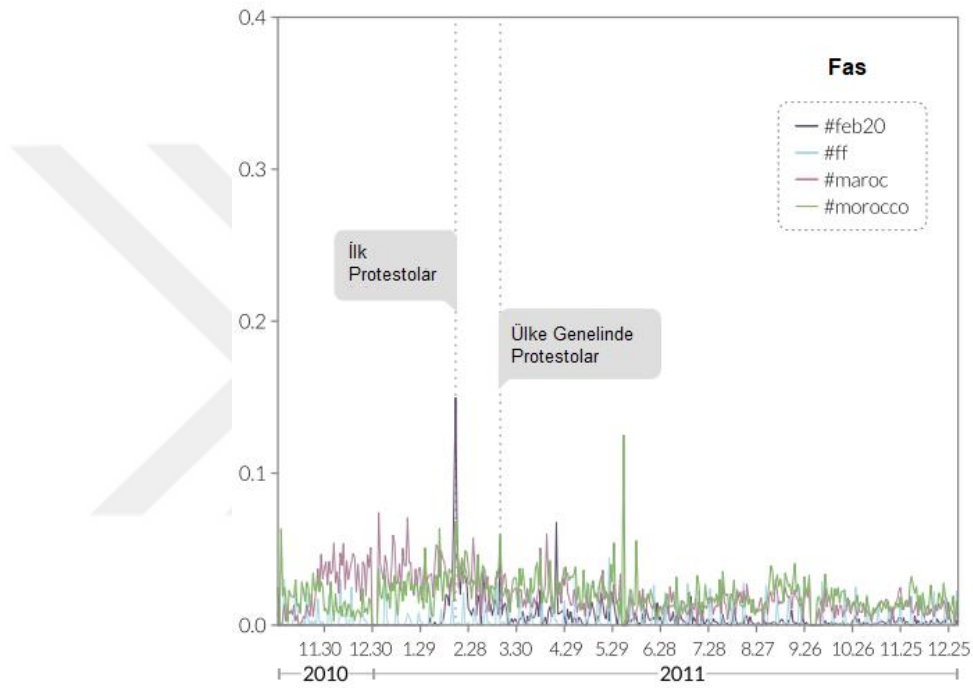
2000’li yıllarda filizlenen hemen hemen tüm toplumsal/politik hareketlerde, bilgi iletişim teknolojilerinin, özellikle de internetin, kullanıldığını görebiliriz. Zira internet, yeni politik katılım ve organizasyon biçimlerinin temelinde yer almaktadır. Burada varlıklarını ve sonuçlarını tartışmayacağımız bazı örneklere yer vermek, vatandaş inisiyatiflerinin politik katılım sürecine yaptığı doğrudan etkiyi göstermek açısından önemli olacağı kanaatindeyiz.

2010 yılı Aralık ayında Tunus’ta bir seyyar satıcının (aslında bilgisayar mühendisi olan Muhammed Buazizi) kendi bedenini ateşe vermesiyle başlayan ve devamında bir “domino etkisi” ile diğer Arap ülkelerine yayılan, bu nedenle Arap Baharı olarak adlandırılan kitlesel hareket, bilgi iletişim teknolojilerinin toplumsal hayata etkilerini göstermesi açısından devrimizin en etkili hareketlerinden birisi olmuştur. Arap Baharı (*Arab Spring*) olarak isimlendirilen, önce protesto, ardından ayaklanma, ardından iç çatışma -belki de iç savaş- ve nihayetinde lider ve rejimi devirme gibi etaplardan geçen²⁵⁷ bu hareket, 21.yüzyılda görülen en büyük toplumsal muhalefet hareketine dönüşmüştür. Arap Baharı, internetin –sosyal medyanın- her aşamada kullanıldığı ve gücünü buradan alan bir hareket olmuştur. Özellikle Facebook ve Twitter, iletişim ve organizasyon aracı olarak²⁵⁸ çok önemli bir görev ifa etmiştir.

²⁵⁷ Murat Tekek, “Arap Baharı ve Nedenleri”, t.y., <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/>, (30.06.2017).

²⁵⁸ Sertaç Serdar, “From Arab Spring to Chinese Winter: Political Communication”, *International Journal of Social Inquiry* C.6, S.1 (2013), ss.113-125, s.119.

Aslında sosyal medya kullanımının çok fazla olmadığı ülkelerde gelişen Arap Baharı, karşılıklı bir etki ile hem sosyal medya kullanan kişi sayısını arttırmış hem de sosyal medya üzerinden hareketin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Facebook, Twitter, YouTube, bloglar vd. platformlar aracılığı ile muhalefet örgütlenmiş ve sonuçları bugün dahi tartışılabilen bir hareketin gelişmesine yol açmıştır. Sokakta doğan Arap Baharı, gelişmek için uygun zemini internet aracılığıyla yakalamıştır. 3 milyondan fazla *tweet*, yüz binlerce YouTube videosu ve binlerce blog yazısı²⁵⁹ bu iddiaları kanıtlar niteliktedir.

Tablo 21. Arap Baharı Sürecinde Fas'ta Hashtag İçeren Tweetlerin Dağılımı²⁶⁰

Arap Baharı süresince en çok kullanılan sosyal medya araçlarının başında gelen Twitter'ın ve Twitter'ı etkin kullanma mekanizmalarından biri olarak *hashtag*'in²⁶¹, Arap Baharı sürecinde örgütleyici fonksiyonunu örnek ülkeler üzerinden ortaya koyan bir çalışmada, Arap Baharı sürecini görece daha yumuşak atlatan bir ülke olarak Fas'ta protestolar süresince Twitter'ın örgütleyici olarak nasıl kullanıldığı göz önüne

²⁵⁹ Catherine O'Donnell, "New Study Quantifies Use of Social Media in Arab Spring", 2011, <http://www.washington.edu/news/2011/09/12/new-study-quantifies-use-of-social-media-in-arab-spring/>, (30.06.2017).

²⁶⁰ Zachary C Steinert-Threlkeld vd., "Online Social Networks and Offline Protest", *EPJ Data Science*, C.4, S.19 (2015), s.4.

²⁶¹ Hashtag, sosyal ağlarda anahtar sözcükleri kategorize etmek adına, sözcüğün/ifadenin başına # konularak yapılan içerik havuzu oluşturma işlemidir. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.thebalance.com/what-does-hashtag-mean-and-how-do-you-use-one-892814>, (06.12.2017).

serilmiştir.²⁶² Yukarıdaki tabloda (Tablo 21), Arap Baharı sürecini görece yumuşak atlatan Fas'ta protestoların başladığı ve yayıldığı dönemde, Twitter aracılığıyla örgütlenmek isteyen protestocuların *hashtag* kullanım yoğunluğu verilmiştir.

Bir başka örnek ise, 2013 yılının Mayıs ayında İstanbul/Taksim'de bulunan Gezi Parkı'nın yerine Topçu Kışlası ve alışveriş merkezi yapılması kararına karşı başlayan ve kısa sürede Türkiye geneline yayılan, “mekansal bir problem olarak ortaya çıkmış ve daha sonra toplumsal siyasal talepleri içeren bir kentsel toplumsal harekete dönüşmüş”²⁶³ Gezi Parkı Eylemleri'dir.

Gündemi uzunca bir süre meşgul eden bu eylemler, Türkiye'de sosyal medyanın organizasyonel anlamda en işlevsel kullanıldığı kitlesel hareket olmuştur. Özellikle genç kuşağın motor güç olarak rol aldığı eylemlerde, sosyal medya araçları iletişim, örgütlenme, bilgi alışverişi, haber kaynağı vs.fonksiyonları ile önemli bir yer tutmuştur. Eylemler boyunca yaklaşık 98 milyon Türkçe *tweet* atıldığı kaydedilmiştir ve eylemlerin yoğunlaştığı bir günde (1 Haziran) günlük 18 milyon *tweet* atıldığı belirlenmiştir²⁶⁴. Sosyal medya platformlarının çok aktif bir şekilde kullanıldığı Gezi Parkı Eylemleri, Türkiye'de gençliğin politik katılım kültüründe yaşanan değişimi göz önüne sermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Son olarak, İspanya'da 2011-2012 yıllarında düzenlenen yolsuzluk eylemlerinde bir araya gelen kitleden hareketle 2014 yılında siyasi parti çatısı altında örgütlenen PODEMOS²⁶⁵, girdiği ilk seçimlerde %8 oy elde ederek tüm Avrupa'da dikkat çekmiştir. 2015 yılında yapılan seçimlerde ise %21 oy alarak, “dipten gelen dalga” olarak adlandırılmıştır.²⁶⁶ Bu politik yapıyı farklı kılan şey, büyük ölçüde gençlerden müteşekkil yapısı ve organizasyonel anlamda bilgi iletişim teknolojilerini çok üst seviyede kullanmış olmasıdır. İnternet temelli örgütlenme ve karar mekanizmaları bulunan PODEMOS, bilgi

²⁶² Zachary C Steinert-Threlkeld , a.g.e.

²⁶³ Savaş Zafer Şahin, “Kentli ve Mekansal Bir Protesto Hareketi: Taksim Gezi Parkı Olayları”, *Konya, Yerel Politikalar Dergisi*, S.4 (2013), ss.71-81, s.75.

²⁶⁴ “Gezi'de Sosyal Medya İstatistikleri”, 01.08.13, <http://www.insanhaber.com/guncel/gezi-de-sosyal-medya-istatistikleri-h5142.html>, (01.07.2017).

²⁶⁵ Podemos bir siyasi partidir. Türkçe “yapabiliriz!” anlamını taşımaktadır. Parti hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://podemos.info>, (01.12.17).

²⁶⁶ “İspanya'nın 7 Haziranı Podemos: 2015 Seçimlerinin Düşündürdükleri”, 22.12.2015, <http://www.toplumcudusunceenstitusu.org/makale-detay/201/ispunya-nin-7-hazirani-podemos-2015-secimlerinin-dusundurduklari>, (29.01.2018).

iletişim teknolojilerinin politik katılım aracı olarak nasıl kullanılacağına dair en iyi örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu örneklerden hareketle, genel olarak yeni iletişim teknolojilerinin, özelde ise internetin, bilgi toplumu içerisinde önemli bir politik katılım aracı olarak işlev gördüğünü söyleyebiliriz. Küreselleşme ile birlikte politik katılımın mahiyeti değişerek dijital bir özellik kazanmış ve bu dili iyi bilen gençler için bir fırsat penceresi açılmıştır. Yukarıda örneklediğimiz üç politik hareketin motor gücünü de gençler oluşturmaktadır. Yeni toplumsal hareketler için bu durumu genellemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki, küreselleşme ve teknolojik dönüşüm ile birlikte “gençlik katılımı” kavramı doğmuştur. Buradaki kavramsallaştırmaya yakından bakmak faydalı olacaktır.

4.2. GENÇLERİN “POLİTİK” KATILIMI

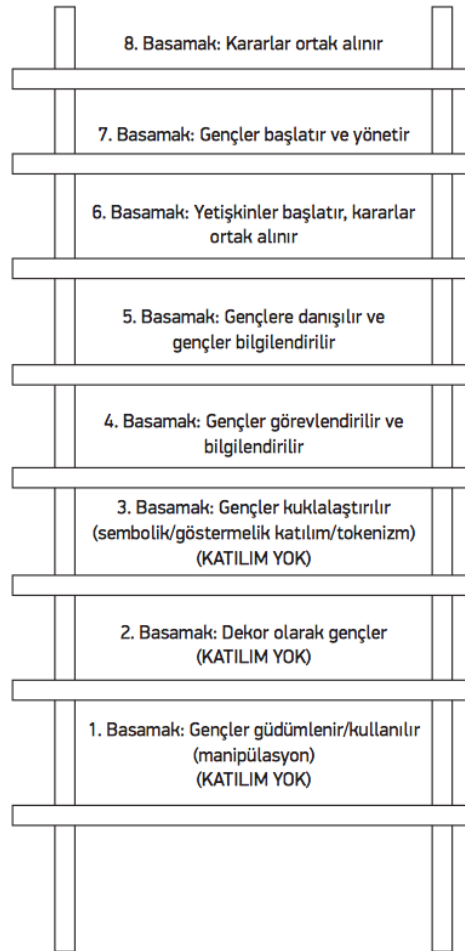
Çalışmamızın başından itibaren asıl odaklandığımız kitleyi vurgulamak amacıyla “gençlik” kavramına yer verilmiş, ancak bir tanımlama yapma ihtiyacı hissedilmemiştir. Lakin çalışmamızın bu aşamasında, ortak dili yakalamak adına gençlik ile ne anlatılmak istendiğine kısaca değinilecektir.

Gençlik, “kişinin biyolojik temelli varoluş durumu yadsınmadan, kültürel ve tarihsel açıdan değişimler geçiren ve sosyal açıdan sürekli var olan bir dönem olarak değerlendirilmektedir.”²⁶⁷ Bu çalışma özelinde her ne kadar bir yaş dönemi vurgulanmaya çalışılsa da, gençlik kavramının yalnızca bir yaş dönemini değil, yaşam pratiklerini vurguladığı düşüncesi göz önünde tutularak keskin bir yaş aralığı verilmekten kaçınılmıştır. İşaret edilmeye çalışılan “gençlik”, küreselleşme süreci ile gelen bilgi toplumunun kucağına doğmuş, bilgi toplumu olmanın beraberinde getirdiği araç-gereçleri kullanan/kullanabilen, bu araç-gereçleri toplumsal ve bireysel yaşamına entegre eden, toplumsal yaşamı yeni iletişim teknolojileri aracılığı ile okuyabilen, bu doğrultuda katılım olanaklarını genişleten bireyleri ifade etmektedir.

Gençlik katılımı kavramı, katılım kavramının kendisinden mülhem gençlerin kendilerini ilgilendiren süreçlere dahil olmasını ifade etmektedir. Amerikalı psikolog

²⁶⁷ Ömer Miraç Yaman, *Apaçi Gençlik, Gençlerin Toplumsal Davranış Yönelimleri: İstanbul'da “Apaçi” Alt kültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma*, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti, 2013, s.35-36.

Roger Hart tarafından 1997’de UNICEF (BM Çocuklara Yardım Fonu - *United Nations International Children's Emergency Fund*) için yazılan “Çocukların Katılımı: Genç Yurttaşları Toplumsal Kalkınma ve Çevrenin Korunmasına Dahil Etmenin Teorisi ve Pratiği” isimli eserde²⁶⁸ çocukların ve gençlerin katılımlarının değişik derecelerini ve farklı aşamalarını ölçmek için önemli bilgiler yer almaktadır. Bu kitapta gençlik katılımı bir merdiven ile sembolize edilmekte ve bu merdiven sekiz basamaktan oluşmaktadır.²⁶⁹ Hart’a göre ideal olan ise, mutlak anlamda katılımı içeren sekizinci basamaktır. Bu basamakta gençlerin yetişkinlerle ortak karar alarak süreçlere dahil olması öngörülmüştür.

Tablo 22. Roger Hart’ın Katılım Merdiveni²⁷⁰

²⁶⁸ Roger A.Hart, *Children's Participation*, UNICEF, London: earthscan, 1977.

²⁶⁹ Finn Yrjar, *Ulusal Gençlik Stratejisi Nasıl Geliştirilir? Gençlik Politikaları Kılavuzu*. çev. Hale Akay, 1.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.52-53.

²⁷⁰ “Katılım Merdiveni”, t.y., <https://www.egitimpedia.com/katilim-merdiveni/>, (04.07.2017).

Bilgi iletişim teknolojilerinin gündelik yaşama daha fazla hakim olması ile birlikte, katılım imkanları üst basamaklara (mutlak katılıma doğru) ilerlemektedir. Ülkemizde yaşayan gençler ve yetişkinler açısından bu imkanın fazlalığı, aşağıdaki iki tablodan anlaşılabilir (Tablo 23 ve Tablo 24):

İnternet Kullanım Sıklığı	Toplam						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Düzenli internet kullanıcısı	89,5	88,5	91,6	92,5	94,2	94,9	93,8
Hemen her gün	63,2	62,5	68,9	71,2	78,1	83,5	87,9
Haftada en az bir defa	26,3	26,0	22,7	21,3	16,1	11,5	5,9
Haftada bir defadan az	-	-	-	-	-	5,1	6,2
Ayda en az bir defa	9,1	8,9	7,1	6,3	4,7	-	-

Tablo 23. Türkiye Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Oranı²⁷¹

Yukarıdaki tabloda, ülkemizde yaşayan 16-74 yaş arası bireylerin yıllara göre artan internet kullanımını sunulmuştur. Düzenli olarak internet kullanan bireylerin oranı 2011 yılında %89,5 iken 2017 yılında %93,8 olmuştur. Her gün internete girenlerin oranı ise %63,2'den %87,9'a yükselmiştir. Bu bilgilerden hareketle, Türkiye'de yaşayanlar için internet kullanımının çok önemli bir konum elde ettiğini söyleyebiliriz.

Medya okuryazarlığı daha yüksek olan ve dijitalleşme sürecine daha hızlı uyum sağlayan kuşak olan gençlerin internet kullanım oranlarına baktığımızda, 2004'ten 2017'ye %60,6 gibi yüksek bir artış gözlemlenmektedir (Tablo 24).

²⁷¹ Türkiye İstatistik Kurumu, a.g.e.

		16 - 24 yaş aralığı		
		Toplam	Erkek	Kadın
İnternet Kullanım	2004	26,6	38,3	15,9
	2005	27,8	37,4	18,8
	2007	50,4	63,5	36,2
	2008	54,8	67,1	43,4
	2009	59,4	74,1	46,0
	2010	62,9	76,6	49,9
	2011	65,8	76,5	55,9
	2012	67,7	80,6	55,4
	2013	68,7	80,1	57,5
	2014	73,0	82,8	63,2
	2015	77,0	85,1	68,9
	2016	84,3	92,0	76,5
	2017	87,2	91,5	82,9

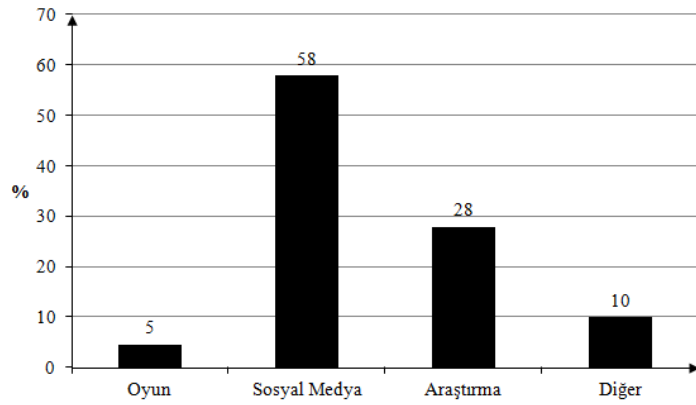
Tablo 24. Türkiye’de 16-24 Yaş Aralığının Yıllara Göre İnternet Kullanım Oranları²⁷²

İnternet, toplumsal yaşama bu denli dahil olmuşken, elbette toplumsal amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle toplumsal amaçlar etrafında bir araya gelmiş kişilerce internetin bir araç olarak kullanılması, dijital/çevrimiçi (*online*) aktivizm olarak ifade edilmektedir. Günlük yaşamlarında interneti (bilgi iletişim teknolojilerini) önemli bir kaynak olarak kullanan bireyler/gruplar, insan hakları, doğa ve hayvan hakları, vatandaşlık hakları vd. birçok konuda interneti bir eylem alanı olarak kullanmakta ve dijital aktivizm üretmektedir. Özellikle sosyal medyanın bilgi alışverişini kolaylaştırmasıyla birlikte, herkesin bu konularda duyarlı olmasını teşvik etmektedirler. Sosyal medyanın açık ve kullanıcı merkezli yapısı sayesinde çoğunluğun dijital aktivist eylemlerde bulunması da kolaylaşmaktadır.

Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde (KTÜ) tamamı üniversite öğrencisi olan 930 kişilik örneklem ile uygulanan bir saha çalışmasına göre, gençlerin internet kullanımının temel yoğunluğunu %58 ile sosyal medya teşkil etmektedir.²⁷³

²⁷² Türkiye İstatistik Kurumu, a.g.e.

²⁷³ Selçuk Çebi, Murat Durucu, Behice M. Kayhan, “Gençlerin İnternet Kullanım Alışkanlıkları ve Kullanılabilirlik Üzerine Bir Çalışma: Kütüphane Web Sayfalarının Kullanılabilirliği”, 19. Ulusal Ergonomi Kongresi, Balıkesir, 2013.

Tablo 25. KTÜ Öğrencilerinin İnternet Kullanım Amaçları ²⁷⁴

Türkiye geneline baktığımızda ise 2017 yılında sosyal medya kullanım oranı %60 olarak yer almaktadır.²⁷⁵ Sosyal medyanın (internetin) gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesiyle birlikte sosyal ve siyasal meseleler bu mecralarda daha fazla alan bulmakta ve dijital aktivizm için zemin oluşturmaktadır. Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrenci olan 1050 kişi ile uygulanan anket çalışmasında, sosyal medya kullanımı ile siyasal katılım ilişkisine dair bir veri ortaya çıkmıştır.²⁷⁶ Buna göre, “siyasal ve ideolojik içerikli mesajların sosyal medya üzerinden paylaşılmasını doğru buluyorum” ifadesine kesinlikle katılmıyorum diyenlerin sayısı 135 kişi (%12,9), katılmıyorum diyenlerin sayısı 224 kişi (%21,3), biraz katılıyorum biraz katılmıyorum/ ortadayım diyenlerin sayısı 277 kişi (% 26,4), katılıyorum diyenlerin sayısı 266 kişi (% 25,3), kesinlikle katılıyorum diyenlerin sayısı ise 148 kişi (%14,1) dir. Toplamda 691 kişi (%65,8) sosyal medya aracılığıyla siyasal/ideolojik paylaşımların yapılmasını kısmen veya tamamen doğru bulmaktadır.²⁷⁷

²⁷⁴ Çebi vd., a.g.e., s.529.

²⁷⁵ We are Social, a.g.e., s.226.

²⁷⁶ Hamza Bahadır Eser, Ömer Güler, “İnternet ve Sosyal Ağların Siyasal Katılım Üzerine Etkisi-SDÜ Örnek Olayı”, *Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7, S.12 (2015), ss.196-219.

²⁷⁷ Eser ve Güler, a.g.e., s.209.

Yaş grupları	13-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 + *	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%	%
Çevrimiçi pratikler								
Siyasi ya da toplumsal sorunlara ilişkin gönderiler paylaşıyorum.	12.12	25.33	38.76	42.64	37.36	60.98	33.33	36.15
Siyasi ya da toplumsal sorunlarla ilgili sayfaları, blogları veya grupları takip ediyorum.	22.73	32	49.15	43.85	42.86	65.85	66.67	56.59
Siyasi ya da toplumsal sorunlara ilişkin haberleri paylaşıyorum.	12.12	25.33	38.42	42.64	37.36	60.98	33.33	36.04
Siyasi ya da toplumsal sorunlarla ilgili gönderilere yorum yapıyorum.	18.18	31.51	38.86	35.66	38.20	56.10	50	36.24
Siyasi ya da toplumsal sorunlarla ilgili gönderileri beğeniyorum.	30.30	48.65	46.29	58.27	59.34	69.05	83.33	51.79
Siyasi ya da toplumsal sorunlara ilişkin İnternet kampanyalarına imza atıyorum ve paylaşıyorum.	7.58	5.48	16	13.39	23.60	26.19	16.67	15.07

Tablo 26. Yaş Gruplarına Göre Çevrimiçi Pratikler²⁷⁸

Yukarıdaki tabloda, 13 yaş ve üzeri 600 katılımcı ile uygulanan anket çalışmasına göre, bireylerin sosyal medya kapsamındaki çevrimiçi pratikleri yaş gruplarına göre verilmiştir (Tablo 26). Bu tabloya göre, 13-17 ve 18-24 yaş arası bireylerin sosyal medya üzerinden siyasal gönderiler paylaşma oranı, ilgili sayfaları/grupları takip etme oranı, siyasal gönderilerle etkileşime girme oranı toplamda yüksektir. Bu durum gençlerin sosyal medya üzerinden politik meselelere dair katılımında bulduklarını göstermektedir fakat bu katılım, yukarıda tablo olarak verdiğimiz Roger Hart'ın katılım merdiveninde mutlak katılıma denk düşen basamaktan hayli uzaktır. Tablonun son kısmında yer alan “siyasi ya da toplumsal sorunlara ilişkin internet kampanyalarına imza atıyorum ve paylaşıyorum” önermesi, en düşük olumlu yanıtları almıştır. Zira elektronik imza kampanyaları her ne kadar dijital bir aktivizm biçimi olarak görülse de gerçek hayatta bir

²⁷⁸ Gülüm Şener, Perrin Ögün Emre, Fatih Akyıldız, “Türkiye’de Sosyal Medyanın Siyasal Katılıma Etkileri”, *folklor/edebiyat*, C.21, S.83 (2015), ss.75-98, s.86.

karşılığı vardır. Bu nedenle internet kullanıcıları, sosyal medya üzerinden sanal aktivizmde bulunmaktan –görece- çekinmezken, bunun bir basamak ötesine, -çevrimdışı (*offline*)- aktivizme²⁷⁹ geçme konusunda tedirgin bir tavır göstermektedir.

Türkiye'nin 11 farklı ilinde 13 yaş ve üzeri 600 katılımcı ile uygulanan bir araştırmada, bireylerin çevrimiçi siyasi pratikleri ölçülmeye çalışılmıştır. Buna göre, bireylerin pratiklerinde pasif eylem (takip etme, beğenme), aktif eylem (paylaşma, yorum yapma, imza kampanyasına katılma, iletişim kurma) göre daha ağır basmaktadır.

“Sosyal medyada “siyasi ya da toplumsal sorunlara ilişkin gönderi paylaşıyorum” diyenlerin oranı yalnızca % 36, “siyasi ya da toplumsal sorunlara ilişkin haberleri paylaşıyorum” diyenlerin oranı % 37 ve “siyasi ya da toplumsal sorunlarla ilgili gönderilere yorum yapıyorum” diyenlerin oranı % 36 iken “siyasi ya da toplumsal sorunlarla ilgili sayfaları, blogları veya grupları takip ediyorum” diyenlerin oranı % 43’e, “siyasi ya da toplumsal sorunlarla ilgili gönderileri beğeniyorum” diyenlerin oranı % 52’ye yükselmektedir. “Siyasi ya da toplumsal sorunlara ilişkin internet kampanyalarına imza atıyorum ve bunları sosyal medyada paylaşıyorum” diyenlerin oranı ise yalnızca % 15’tir. Benzer şekilde bireyler sosyal medya üzerinde siyasi partileri ve siyasetçileri takip etmekte ama onlarla yeterince etkileşime geçmemektedirler. “Sosyal medya üzerinden siyasi partilerden ve siyasetçilerden haberdar oluyorum” diyenlerin oranı % 57 iken “Siyasetçilerin ve siyasi partilerin gönderilerini paylaşıyorum” diyenlerin oranı % 20’ye gerilemektedir. “Sosyal medya üzerinden siyasetçilerle iletişim kuruyorum” diyenlerin oranı yalnızca % 12’dir. Buradan çıkarılabilecek ilk sonuç, ankete katılanların siyasi haberlerin üreticisi ya da dağıtıcısı olmaktan ziyade tüketicisi, izleyicisi konumunda olmalarıdır. Yorum yapmak yerine beğenmeyi tercih etmekte, siyasi gündemi sosyal medyadan takip etmekle birlikte siyasetin aktörleriyle pek az temasa geçmektedirler.”²⁸⁰

Dijital aktivizmi, aktivizmden ayıran en önemli nokta onun sanal mahiyetidir. Politik katılım temelinde baktığımızda, her iki aktivizm biçimi de farklı düzeylerde katılım içermekte ve birbirlerini tamamlayıcı özellikler taşımaktadırlar. Örneğin, internet üzerinden bir e-imza kampanyasının başlatılması ve bu kampanyanın başarıya ulaşması için ilgili kurumlara yönelik aktivist eylemler düzenlenmesi... Fakat dijital aktivizmin, aktivizme dönüşemediği ve dijital/sanal kaldığı durumlar bazı problemlere yol açmaktadır. Uçkan bu durumu “dijital fanus etkisi” olarak betimlemektedir:

“Dijital aktivizmin en önemli sorunu, ‘dijital fanus etkisi’ diye adlandırdığımız bir dezavantajdan kaynaklanıyor: İnternetle sosyalleşen insanlar, bir *banner*’a²⁸¹

²⁷⁹ Burada *offline* vurgusu, aktivizmi dijital aktivizmden ayırmak için bir sıfat olarak kullanılmıştır. Offline, çevrimdışı anlamına gelmekte ve sanal uzamın dışını kast etmektedir.

²⁸⁰ Gülüm Şener vd., a.g.e., s.83.

²⁸¹ Banner, reklam ve tanıtım amaçlı hazırlanan tasarlanmış kurumsal iletişim öğesidir.

tıklayarak Afrika'daki açları doyurduğunu, yağmur ormanlarını kurtardığını veya ozon deliğini kapattığını düşünmeye başlıyor! Üçüncü gruptakiler ağlarla gerçekliği birleştirerek bu fanus etkisini kırabiliyorlar. Dijital aktivizm, dijital olmayan hedeflere yönelik olarak ancak 'hibrid' yapılarda işe yarıyor: Yani sokakla bulunduğu zaman...Elbette öncelikle dijital hedeflere yönelik dijital aktivizm türleri de var: İnternet sansürüyle mücadele, çevrimiçi mahremiyetin korunması, net yansızlığının savunulması gibi alanlar, dijital aktivizmi baskın hale getiriyor. Ama örgütlenmelerini özellikle ağlar üzerinde gerçekleştirmelerine rağmen, bu tür eylemler bile bir şekilde sokağa, salonlara, meclislere, alanlara çıktıklarında daha etkili olabiliyorlar.”²⁸²

Literatürde, Uçkan'ın dijital fanus etkisi olarak ortaya koyduğu durumu *slactivism*, *clicktivism* gibi farklı kavramsallaştırmalarla görmekteyiz. Bu kavramlar, dijital dünyanın aktivizmi sanal bir dünyaya hapsedmesini, insanların internet üzerinden paylaşımlarda bulunarak ve bir şeylere tıklayarak dünyayı değiştirdiği hissine kapılmasını, bireylerin salt olarak internet aktivistine dönüşme tehlikesine karşı bir uyarı/eleştiriyi ifade etmektedir.

Slactivism kavramı, İngilizce'deki *slacker* (tembel, uyuşuk) ve *activism* (aktivizm) kelimelerinin birleşimini ifade etmektedir. Bireylerin yalnızca interneti aktivizm alanı olarak görmesini ve bu aktivizmi reel pratiklere indirme konusunda “tembel” davranmasını ifade eden bu kavram, Fred Clark tarafından 1995 yılında düzenlenen bir seminerde, gençlerin dipten yukarıya doğru toplumu etkileyen küçük ölçekli kişisel alışkanlıklarını vurgulamak için pozitif bir anlamda kullanılmıştır.²⁸³ Fakat bugün bu kavram, tam anlamıyla bir politik katılımı ve aktivizmi ifade etmeyen faaliyetleri ifade etmek için olumsuz bir anlamda kullanılmaktadır.

Benzer bir anlama sahip olan *Clicktivism* kavramı ise, İngilizce'deki *click* (tıklama) ve *activism* (aktivizm) kelimelerinin birleşimini ifade etmektedir. Bu iki kavram, insanların dijital platformlarda bir şey yapmış olmak için pasif eylemlerde bulunmalarını ve vicdanlarını rahatlatmalarını ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁸⁴ Sosyal medya üzerinden üretilen eylem biçimlerinin büyük çoğunluğu bu kapsamda değerlendirilebilir. Sosyal medya üzerinden propaganda yapmak, farklı konularda politik

²⁸² Özgür Uçkan, “Dijital Aktivizm Ne Kadar Etkili?”, *Gennaration*, , S.5 (2010), s.6 <http://www.gennaration.com.tr/sayi05/files/assets/basic-html/page6.html>, (29.11.2017).

²⁸³ Henrik Serup Christensen, “Political Activities on the Internet: Slactivism or Political Participation by Other Means?”, *First Monday*, S.16 (2011), ss.2-7, s.3.

²⁸⁴ Durmuş Gökhan Turhan, “Dijital Aktivizm”, *Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.26 (2017), ss.26-44, s.31.

içerikli gönderiler paylaşmak, gruplara katılmak, *hashtag* yoluyla gündem oluşturmak, gündemle ilişkili olarak sosyal medya profil resmini değiştirmek (terör eylemi sonrası profil resmine siyah kurdele koymak vs.) gibi eylemler yaygın *slacktivism/clicktivism* örneklerindedir.

Bu örneklerin insanları aktivizme değil pasifizme ittiğine dair yaygın bir kanı vardır. Zira bireyler vicdanlarını rahatlatmak adına sosyal medya üzerinden tepkilerini kolay yoldan dile getirmekte fakat sosyal değişim için ekstra bir çaba göstermemekte ve sonrasında ilgili eylemlerini dahi unutmaktadır. Örneğin, ülkemizde 13.05.2014 tarihinde Manisa'nın Soma ilçesinde meydana gelen "Soma Faciası"²⁸⁵ nin akabinde sosyal medyada büyük bir infial oluşmuş ve istisnasız olarak toplumun her kesiminden tepkiler yükselmiştir. Facianın gerçekleştiği gün, Twitter üzerinden Türkiye çapında toplam 14 milyon 100 bin *tweet* atılmış, *#soma hashtag*'i kullanılarak ise 1 milyon 700 bin *tweet* atılmıştır. Sosyal medya üzerinden gerçekleşen bu dijital aktivist eylemler, mutlak oranda aktivizme evrilmemiş ve –gelenen noktada- kamuoyu üzerindeki baskı giderek etkisini yitirmiştir. Bugün facianın üzerinden 3 yıl geçmiş ve yargılama süreci devam ederken, facia sonrası sosyal medya üzerinden olaya dair paylaşımlarda bulunan bireylerin bu süreci ne ölçüde takip ettikleri veya bu sürece dair güncel bilgilerinin ne olduğu büyük bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır.

Slacktivism/clicktivism yaklaşımlarına göre, internet üzerinden tepkisini gösteren insanlar, vicdanlarını rahatlatarak deşarj olmuş ve harekete geçme hislerini -büyük ölçüde- kaybetmişlerdir. Fakat bir diğer açıdan, farkındalık oluşturması ve kitleleri mobilize etme/örgütlenme konusunda kolaylık sağlaması açısından dijital aktivizm bir politik katılımı içermektedir. Gerçek manada politik katılımı içermesi için dijital aktivizmin bazı temeller üzerine oturması gerekmektedir:

Dijital aktivizm, teknolojik altyapının varlığını gerektirir. Salt olarak altyapının varlığı değil, altyapının her yere ve herkese ulaşacak şekilde dağılımı gerekir. Zira dijital aktivizm, mutlak anlamda iletişim ve etkileşimi gerektirir. Bu bağlamda internet bağlantısının bağımsızlığı da önemli bir koşuldur.

²⁸⁵ Manisa'nın Soma ilçesinde 2014 yılında kömür madeninde çıkan yangın nedeniyle 301 madencinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan elim olay. Detaylı bilgi için bkz. t.y., https://www.wikizero.com/tr/Soma_faciası, (06.12.2017).

Dijital aktivizm için bir diğer temel ise mevcut siyasal ve sosyal yapıdır. Ülkedeki siyasal ve sosyal yapının dijital aktivizme ne ölçüde imkan verdiği ile ilişkili olarak pratikler üretilmektedir. Örneğin, kapalı ve demokratik sistemden uzak siyasal yapılar içerisinde dijital aktivizmin gelişmesi ve politik katılıma yol açması çok mümkün olmamaktadır. Bir başka temel ise ekonomik şartlardır. Dijital aktivizmde bulunacak bireylerin, dijital altyapıya erişebilir olması bu bağlamda çok önemli bir nokta olarak görülmektedir. Zira çok sayıda aktif internet kullanıcısının olduğu bir ülkede dijital aktivist hareketlerin gelişmesi çok daha mümkün olmaktadır.

Bu temellere oturmuş haliyle dijital aktivizm, politik katılım noktasında çok önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda, dijital aktivizm toplumsal karşılığını bulması ve katılım imkanı sunması önemlidir. Zira aktivizm niteliği gereği sosyal bir pratiktir ve dijital aktivizmin de sosyal bir pratiğe dönüşme gücünü barındırıyor olması gerekmektedir. Örneğin, ülkemizde 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi gecesinde başta Twitter olmak üzere sosyal medya araçları çok önemli bir görev ifa etmiştir. Twitter kullanıcılarının darbe girişimi ile ilgili paylaşımları, normal bir güne göre o gece yarısı 35 kat artarken, 00.00-04.00 saatleri arasında toplam 495 bin *tweet* atılmıştır²⁸⁶. Sosyal medya üzerinden örgütlenen kitleler toplumsal bir refleks ortaya koyarak dijital aktivizmden aktivizme geçiş noktasında önemli bir pratik ortaya koymuşlardır.

Güney Asya'da yer alan ve dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi konumunda bulunan Hindistan, yaklaşık 121 milyon 15-24 yaş arası genç bireye ev sahipliği yapmaktadır.²⁸⁷ Hindistan ekonomik hızla büyüyen bir ivme yakalamasına rağmen toplam nüfusun ancak %35'i (yaklaşık 462 milyon) internet kullanıcısı ve %14'ü (yaklaşık 191 milyon) aktif sosyal medya kullanıcısı konumundadır.²⁸⁸ Hindistan'da yaşayan 18-30 (%69.3'ü 18-25 yaş arası) yaş arası 400 genç ile yüz yüze yapılan bir çalışmada çevrimiçi (*online*) politik katılım düzeyleri sorulmuş, katılımcıların %60.3'ü (241 kişi) düşük cevabını verirken, %39.8 (159 kişi) yüksek cevabını vermiştir. Bu doğrultuda, Twitter kullandığını belirtenlerin oranı %39 (156 kişi), Twitter'ı politik bir

²⁸⁶ Ahmet Can, "Darbe gecesi 35 kat tweet attık!", 28.07.2016 <http://www.hurriyet.com.tr/darbe-gecesi-35-kat-tweet-40172748>, (09.12.2017).

²⁸⁷ India Demographics Profile 2017, https://www.indexmundi.com/india/demographics_profile.html, (09.12.2017).

²⁸⁸ We are Social, a.g.e., s.103.

amaç doğrultusunda da kullananların oranı %59.6 (106 kişi) olmuştur.²⁸⁹ Bu verilerden hareketle, Hindistan için bilgi iletişim teknolojilerinin politik katılım aracı olarak büyük bir rol oynamadığını görebiliriz. Zira dijital aktivizm ve politik katılım için temel unsurların bazılarını Hindistan örneğinde görememekteyiz: Toplam nüfus ile kıyaslandığında düşük internet kullanıcı sayısı, -genele dair bir çıkarım yapıldığında- düşük çevrimiçi politik katılım oranı ve Hindistan’da yaşanan toplumsal olaylarda internetin rolü...

Bir başka Asya ülkesi olan Hong Kong’da ise farklı bir durum gözlemlenmiştir. 15-29 yaş aralığında 829 kişi ile uygulanan anket çalışmasında bireylerin politik katılım düzeyleri (çevrimiçi/*online* ve çevrimdışı/*offline*) tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu verilerden hareketle, katılımcıların bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla politik katılımında bulunma düzeylerinin (çevrimiçi/*online* politik katılım) yüksek olduğu, günlük yaşamda politik katılım düzeylerinin ise (çevrimdışı/*offline* politik katılım) hemen hemen aynı oranda yüksek olduğu –hatta bazı durumlarda *online* katılımdan daha yüksek olduğu- gözlemlenmiştir.²⁹⁰ Hong Kong nüfusunun %85’i (6.26 milyon) internet kullanıcısı, %75’i (5.50 milyon) aktif sosyal medya kullanıcısıdır²⁹¹ ve toplam nüfusun %16.4’ü (1.29 milyon) gençtir.²⁹² Fakat Hong Kong’ta yaşayan bireyler –özellikle gençler- bilgi iletişim teknolojilerini politik katılımında önemli bir araç olarak kullanarak hem *online* hem de *offline* politik katılım düzeylerini yükseltmişlerdir. Diğer örneklerde ortaya çıkan dijital aktivizmin aktivizme ve politik katılıma dönüşmemesi sorunsalı, Hong Kong örneğinde büyük ölçüde görülmemektedir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 27) görüleceği üzere Hong Kong’da yaşayan gençler, internetin sunmuş olduğu doğrudan politik katılım imkanını (*online* ve *offline* olarak) fazlasıyla kullanmaktadırlar.

²⁸⁹ Vidushi Pandey, “Social Media and Online Political Participation of Citizens”, *Computers and People Research Conference*, Bangalore, 2017.

²⁹⁰ The Chinese University of Hong Kong Centre for Youth Studies, *Youth Political Participation and Social Media Use in Hong Kong*, 2017, s.23., http://youthstudies.com.cuhk.edu.hk/?page_id=303, (15.12.2017).

²⁹¹ We are Social, a.g.e., s.100.

²⁹² 15-29 yaş arası nüfus hesaplanmıştır. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region Census and Statistics Department, *Demographic Characteristics: Mid-Year Population by Age Group and Sex, 2017*, t.y., <https://www.censtatd.gov.hk/hkstat/sub/gender/demographic/index.jsp>, (15.12.2017).

<i>Online Politik Katılım</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Politik ya da kamusal konularda bilgi paylaşımı veya yorum yapma</i>	<i>%40.6</i>
<i>Herhangi bir politik grubu "beğenme" ya da gruba katılma</i>	<i>% 51.8</i>
<i>Bir online gösteri sayfasını beğenerek gösteriye destek olmak</i>	<i>% 60.6</i>
<i>Politik ya da kamusal konularda online dilekçe yazmak</i>	<i>% 64.3</i>
<i>Gösteri, seçim gibi offline politik aktivitelere katılım için çağrıda bulunmak</i>	<i>% 69.2</i>
<i>Politik, etik veya çevresel nedenlerden ötürü online bir boykota destek vermek ya da desteklenen ürünü satın almak</i>	<i>% 77.9</i>
<i>Politik ya da kamusal konular için online bağışta bulunmak</i>	<i>% 91.1</i>
<i>İnternet üzerinden hükümet yetkilileriyle veya yasa koyucular ile iletişime geçmek</i>	<i>% 95.2</i>
<i>Politik ya da kamusal konular için online grup oluşturmak</i>	<i>%96.1</i>
<i>Offline Politik Katılım</i>	
<i>Yürüyüş ya da gösterilerde yer alma</i>	<i>% 71.6</i>
<i>Herhangi bir sosyal hareket için sembol taşımak ya da giymek (seçimlerde, gösterilerde vs.)</i>	<i>% 75.0</i>
<i>Politik, etik veya çevresel nedenlerden ötürü offline bir boykota destek vermek ya da desteklenen ürünü satın almak</i>	<i>% 77.8</i>
<i>Çevre veya insan hakları örgütleri tarafından düzenlenen etkinliklerde yer almak</i>	<i>% 78.4</i>
<i>Politik ya da kamusal konular için offline bağışta bulunmak</i>	<i>% 82.3</i>
<i>Dilekçe vermek</i>	<i>% 84.9</i>
<i>Siyasal partilerin veya organizasyonların etkinliklerine katılmak</i>	<i>% 85.6</i>
<i>Telefon aracılığıyla veya yüz yüze hükümet yetkilileriyle ya da yasa koyucular ile iletişime geçmek</i>	<i>% 93.6</i>

Tablo 27. Hong Kong'da *Online* ve *Offline* Katılım Düzeyleri²⁹³

Bilgi iletişim teknolojilerinin sunmuş olduğu doğrudan politik katılım imkanını verimli bir şekilde kullanan bir diğer ülke ise Arnavutluk'tur. Toplam 2,91 milyon nüfusa sahip Arnavutluk'ta internet kullanım oranı %63 (1.84 milyon) ve aktif sosyal medya kullanım oranı %52'dir (1.50 milyon).²⁹⁴ Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı ve yaygınlığı az olmasına rağmen dijitalleşmenin sunmuş olduğu imkanların kullanımı - kurulan korelasyon bağlamında- son derece yüksektir. Politik katılım kültürü açısından katılımı önemseyen yurttaşlara sahip olan Arnavutluk, interneti bu doğrultuda bir katılım aracı olarak günlük yaşamına dahil etmektedir. 2017 yılında gençlerle yapılan bir anket çalışmasında, offline ve online politik katılım pratikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı sorular sorulmuş ve katılımcılardan alınan cevaplardan bazıları şunlar olmuştur: "yorum yapmak, gönderi paylaşmak, bir adayın videosunu paylaşmak, online politik tartışmalara katılmak" gibi online politik katılım faaliyetlerinde bulunan kişilerin oranı % 74; seçim

²⁹³ The Chinese University of Hong Kong Centre for Youth Studies, a.g.e., s.19.

²⁹⁴ We are Social, a.g.e., s.9.

kampanyaları, oy verme, oy vermeyi teşvik etme, gösterilere/protestolara katılma, dilekçe verme gibi offline politik katılım faaliyetlerinde bulunan kişilerin oranı ise %66'dır.²⁹⁵

Yeni iletişim teknolojileri, politik katılım kültüründe büyük bir dönüşüme yol açmıştır ve politik katılım kanallarını genişleterek, vatandaşların katılım biçimlerini dönüştürmüştür. Küreselleşme ile birlikte toplumsal olayların büyük ölçüde internet ve sosyal medya üzerinden başladığı, örgütlendiği ve yayıldığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin büyük ölçüde dijital aktivizme imkan verdiği düşüncesinin yanı sıra, onun bireyleri deşarj ederek pasifizme yol açtığı fikirleri son dönemde tartışılır olmuştur. Yukarıda verdiğimiz örneklerde de bu durum açıklanmaya çalışılmıştır.

Yeni iletişim teknolojileri, aktivist hareketlerin doğması ve gelişmesi noktasında önemli bir fırsat olarak karşımızda durmaktadır. Bireyleri sanal platformlar aracılığıyla deşarj ederek sokaklardan sanal bir düzleme çektiği eleştirileri bir ölçüde haklılık payı taşımaktadır, fakat yeni iletişim teknolojilerinin bireyleri güncel politik/sosyal meselelere dahil ettiği ve bireylere bir aktivizm alanı/imkanı sunduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu alanı ve imkanı sunuyor olması hasebiyle internet, politik katılım kültüründe önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Bu alanı ve imkanı kullanma noktasında ise, yine yeni iletişim teknolojileri önemli bir rol oynayarak –geçtiğimiz bölümlerde değindiğimiz üzere- politik katılımın temel faktörlerini –ilgi, bilgi, istek- üretmektedir.

Sosyal medyanın dönüşümün baş aktörü olduğu süreç, yavaş ve tedrici olarak devam etmektedir. Bu dönüşüm süreci devam ederken, ortaklaşan politik kültür üzerinden bir “dijital gençlik” kavramsallaştırması yapmak, yeni iletişim teknolojilerinin küresel etkilerini göstermek açısından faydalı olacaktır.

4.3. DİJİTAL GENÇLİK

Dijital gençlik, literatürde tanımı olmayan fakat yeni bir niteleme olarak duyan her kişide bir anlam uyandıran, bilgi toplumuna ait bir kavramsallaştırmadır. Çalışmamızın temel çıktısını oluşturan bu kavramsallaştırma, bir grubu tanımlamaktan

²⁹⁵ Erjonilda Hasrama, Azeta Tartaraj, Elez Osmani, “Social Media and Political Participation in Albania”, *Social and Economic Challenges in Europe 2016-2020, 13th International Conference of ASECU*, Tiran, 2017, ss.76-83, s.80.

çok küreselleşme ile ortaya çıkmış toplumsal yapı içerisindeki ortak bir niteliği vurgulamak için üretilmiştir. Bu bağlamda, kavrama yönelik bir tanım yapmaktan ziyade onun niteliklerine vurgu yapmak çalışmamız açısından daha faydalı bir çerçeve çizecektir.

Z kuşağı, milenyum kuşağı, internet kuşağı vs. gibi farklı tanımlamalarla da ifade edilmeye çalışılan, özellikle 2000 yılı sonrası doğan kitleye işaret eden, fakat yaş grubundan ziyade belirli ortak özellikler üzerinden kristalize olan bir kitle mevcuttur. Kitle ile kastedilen; küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği bilgi toplumunun içine doğmuş ve bu toplumun temel araçlarını kullanabilen, bu araçları toplumsal ve bireysel yaşamının bir parçası haline getirmiş, yeni iletişim teknolojilerinin beraberinde getirdiği dijitalleşme halinden etkilenmiş ve dijital aktivizm üretebilen, kesin bir yaş aralığı olmaksızın tüm gençlerdir.

Dijital gençlik, bilgi toplumuna geçişle birlikte yeni iletişim teknolojilerinin politik kültürü etkilemesi ve politik katılım kültürünü dönüştürmesi sürecinin başat aktörüdür. Bu kuşağa özgü en net özellik, yeni iletişim teknolojilerini iyi derecede kullanıyor olmaları ve katılım pratiklerini dijital araçlar aracılığıyla ürettiyor olmalarıdır. Kitlenin internet ve sosyal medya kullanım oranı hayli yüksektir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde 18-29 yaş arasındaki gençlerde internet kullanım oranı²⁹⁶ %99, Türkiye'de ise %87,5'dir.²⁹⁷

Bir başka özellik ise bu kuşağın sivil toplum kuruluşları aracılığı ile katılımında bulunuyor olmalarıdır. Özellikle politik katılım süreçlerinde sivil toplum kuruluşlarının daha etkin rol oynamasında bu kuşağın etkisi vardır. Siyasal partiler içerisinde yer almak istemeyen, fakat katılımında bulunarak kendisini ilgilendiren süreçlerde söz sahibi olmak isteyen bu yeni gençlik formu, katılım ihtiyacını internet ve/veya sivil toplum kuruluşları aracılığıyla karşılamaktadır. KONDA tarafından 2014 yılında yayımlanan "Türkiye'de Gençlerin Katılımı" adlı çalışmada, gençlerin %76.5'i herhangi bir siyasi partiye üye

²⁹⁶ ABD'nde İnternet Kullanımının Yaşlara Göre Dağılımı, 2016, t.y., <https://www.statista.com/statistics/266587/percentage-of-internet-users-by-age-groups-in-the-us/>, (08.07.2017).

²⁹⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiklerle Gençlik 2016*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24648>, (09.07.2017).

olmadığını ve olmak istemediğini belirtmiştir.²⁹⁸ Buradan hareketle sivil toplum kuruluşlarının yeni bir katılım mecrası olarak görüldüğünü ifade edebiliriz.

Örneğin; Ulusal Gençlik Parlamentosu (UGP), 180’den fazla gençlik yapılanmasını bünyesinde barındıran bir gençlik ağıdır.²⁹⁹ Gençlerin sesi olma yolunda UGP tarafından 2015 yılında başlatılan “+18 Seçilmek İstiyorum” kampanyası ile seçilme yaşının 18’e düşürülmesi konusunda lobi faaliyetleri başlatılmıştır. Gençlerin karar alma mekanizmalarına aktif ve etkin katılımını desteklemek, oy kullanma çağında olan 13 milyon gencin seçme hakkının yanı sıra seçilme hakkını ve temsiliyette adalet ilkesini savunmak, demokrasiyi desteklemek ve bütüncül bir gençlik politikasını oluşturmak³⁰⁰ gibi gerekçeler ile meclis üzerinde bir baskı oluşturulmuştur. İnternet üzerinden videolar yayımlanması, ünlü isimlerin kampanyaya dahil edilmesi, gençlerin sosyal medya üzerinden örgütlenmesi ile çalışmalar genişletilmiştir. Bu baskı sonuç vermiş ve 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen referandumun sonucuna göre seçilme yaşı 18’e düşürülmüştür. Bu örnek, politik katılım ve karar alma mekanizmalarında gençlerin sosyal medya araçları ve sivil toplum kuruluşlarını ne kadar etkin kullandığını göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye’de dijital gençlik öncülüğünde internet üzerinden başlatılan kampanyalar olumlu sonuçlar vermektedir. Politik katılım kültüründe önemli bir merhaleyi ifade eden e-kampanyalar, yeni bir katılım biçimi oluşturması açısından önemli örneklerdir. Bu alanda en geniş internet platformu olarak görebileceğimiz “Change.org” üzerinden dünya genelinde sayısız kampanya başlatılmış ve sonuç almak için çalışmalar yürütülmüştür/yürütülmektedir. Verilere göre; 196 ülkede 22.040 başarılı kampanya yürütülmüş³⁰¹ ve politik katılım kültüründe dijital gençlik öncülüğünde ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır.

Yeni toplumsal hareketlerin aktörü olması bağlamında dijital gençlik; politik katılımını internet üzerinden gerçekleştirebilen, bilgi iletişim teknolojilerinin sunmuş

²⁹⁸ KONDA Araştırma ve Danışmanlık, *Türkiye’de Gençlerin Katılımı*, 2014, <http://www.sebeke.org.tr/wp-content/uploads/2014/02/turkiyedegenclerinkatilimi.pdf>, (10.07.2017), s.43.

²⁹⁹ Ulusal Gençlik Parlamentosu hakkında bkz. <http://ulusalgenclikparlamentosu.net/hakkimizda/>, (18.07.2017).

³⁰⁰ “Ulusal Gençlik Parlamentosu, Seçilmek İstiyorum – 2015”, <http://ulusalgenclikparlamentosu.net/secilmekistiyorum/>, (18.07.2017).

³⁰¹ “Change.org Etkisi”, <https://www.change.org/impact>, (18.07.2017).

olduğu imkanlar çerçevesinde politik katılımı çeşitlendiren, sanal ve gerçek toplumsal eylemlere destek veren, hükümetler üzerinde baskı oluşturarak aktif katılımında bulunan genç kitledir. Dijital gençliğin kapasitesinin farkına varan ülkeler, bu kitleyi kendi kontrolleri dahilinde politik süreçlere katmak için çeşitli araçlar geliştirmişlerdir. Örneğin; Almanya’da dijital gençliğin politik sürece katılımı için açık ve toplum-merkezli bir diyalog platformu³⁰² olan *youthpart* hayata geçirilmiştir. Gençlik katılımını daha üst seviyeye çıkartmak için kurulmuş olan bu online platform, çeşitli kamu kurumları ile desteklenerek dijital gençliğin sesini duyurmaktadır.

Bir başka örnek olarak Letonya’da hayata geçirilen *manabalss.lv* isimli platformu ele alabiliriz. 16 yaşından büyük herkesin katılımına açık olan bu online platform, vatandaşların ilgi duydukları her konuda meclise öneri sunabilmelerine olanak taşıyacak niteliktedir. Kimlik bilgileri ile kayıt olunan bu sitede çeşitli kampanyalar oluşturulmakta ve eğer bu kampanyaya destek verenlerin sayısı 10.000’e ulaşırsa, bu öneri meclis gündemine doğrudan taşınmaktadır.³⁰³

Debate.org ise dijital gençlere politik konularda tartışma ortamı sunan, kendi görüşlerini özgürce dile getirme imkanı veren, çeşitli konularda online anketler düzenleyerek kamuoyu oluşturma fırsatı yaratan sanal bir platformdur.³⁰⁴

Dijital gençliğin katılımına olanak veren araçlara dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu örnekler, küreselleşen dünyada gençliğin politik katılım için ürettiği sanal mekanları ve onların *agora* işlevini göz önüne sermektedir. Dijital gençler, bir yandan sanal platformlar aracılığı ile kamuoyu oluşturup politik katılımında bulunurken, diğer yandan interneti (yeni iletişim teknolojilerini) bir insan hakkı olarak görerek onun varlığı için her türlü kısıtlamayla mücadele etmektedir. Özellikle son dönemde hayli yayılan “Korsan Parti” hareketleri bu doğrultuda önemli bir örnektir.

Bilginin serbest paylaşımı, bilgiye erişim özgürlüğü ve şeffaflığı gibi temel ilkelerle İskandinav ülkelerinde ortaya çıkan ve İsveç, İzlanda gibi ülkelerde ciddi bir politik güç olarak var olan “Korsan Parti” hareketi, küreselleşmenin ve dönüşen politik katılım kültürünün bir nüvesi olarak görülebilir.³⁰⁵ Türkiye’de de kitlesi olan bu hareket,

³⁰² Almanya’da e-katılım platformu örneği için bkz. <https://www.ijab.de/en/youthpart/>, (19.07.2017).

³⁰³ Letonya’da e-katılım platformu örneği için bkz. <https://manabalss.lv/>, (19.07.2017).

³⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.debate.org/>, (12.12.2017).

³⁰⁵ Korsan Partiler Hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://pirate-parties.net/>, (20.12.2017).

yeni politik mücadele biçimlerinden birisi olarak düşünülebilir. Temel söylemleri şu şekildedir:

“İnterneti, temel insan haklarından biri olarak görüyoruz. Teknolojinin gerisinde kalmış anlayışlar ve yasalar yüzünden zaman zaman ‘yasadışı’ sayılan bu temel insan hakkının özgürleştirilmesi için çalışıyoruz. Şeffaflığın, bilgi özgürlüğünün, kişisel verilerin korunmasının, özgür yazılımın ve açık toplumun vazgeçilmez olduğunu düşünüyor, gözetim ve sansüre karşı durmadan mücadele ediyoruz.”³⁰⁶

Özetle, dijital vatandaşlık kavramından mülhem dijital gençlik olarak adlandırılan kuşak, bilgi toplumunun araçları üzerinde hakimiyeti olan ve politik katılımında bulunan gençleri tasvir etmek için kullandığımız yeni bir kavramsallaştırma. Ülkeden ülkeye değişmeyen bazı ortak özellikler üzerinden kristalize olan bu kuşak, yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla politik katılım seviyelerini arttırmakta ve yeni bir politik katılım kültürünü sürekli olarak yeniden üretmektedir.

³⁰⁶ Türkiye’de Korsan Parti Hareketi hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://korsanparti.com>, (20.12.2017).

SONUÇ

1980’li yıllardan itibaren, özellikle de totaliter rejimlerin yıkılmasından sonra sosyal bilim literatüründe önemli bir yer edinen küreselleşme kavramı, -özellikle- son yirmi yılda yaşanan baş döndürücü gelişmeleri işaret etmesi açısından önemlidir. Kavramın ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutları vardır. Bundan dolayı, küreselleşmenin anlam ve tanımı bakılan pencereye göre değişen bir karakterdedir. Fakat küreselleşmenin temel dinamiğinin teknolojik argümanlar olması hasebiyle, teknolojik boyutunun diğer boyutları etkilediğini söyleyebiliriz.

Küreselleşme son çeyrek yüz yılda yaşanan gelişmeleri vurgulamak için kullandığımız bir kavram olsa da tarihsel seyri çok daha eskilere dayanmaktadır. Tarih, birbirinden tamamen bağımsız ve kopuk dönüm noktalarından oluşmadığı gibi aksine, iç içe geçmiş tedrici ilerleme safhalarından meydana gelmektedir. Bu doğrultuda, küreselleşmenin tarihi seyrini başlatan gelişmeler eskilerdedir diyebiliriz.

Onu ortaya çıkartan sebeplerden çok sonuçlarına odaklandığımız küreselleşme, devam eden bir süreci ifade etmektedir. “Yenilik” kavramı etrafında şekillenen ve sürekli bir dönüşümü bünyesinde barındıran bu süreç, toplumsal hayatta birçok etkiye sebep olmuştur. Ekonomik, politik, teknolojik, demografik, kültürel vd. birçok alanda etkisi olan küreselleşmenin en “radikal” etkilerini politik-kültürel anlamda ortaya koyduğunu görmekteyiz. Burada radikal ile vurgulanmak istenen; köklü bir değişim imkanı getirmiş olmasıdır.

İnsan olmanın getirdiği en temel ihtiyaçlardan biri olan iletişim ihtiyacının, küreselleşme süreci ile birlikte çok farklı bir noktaya evrildiğini görmekteyiz. Özellikle teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ile birlikte iletişim “yeni” bir form kazanmıştır. Dijitalleşme kavramı ile kendisini belli eden bu süreç, iletişim araçlarının yeni sıfatı ile vurgulanır hale gelmesini ve geleneksel iletişim araçlarının giderek etkisini kaybetmesini içermektedir.

Küreselleşme süreci ve iletişim araçlarında yaşanan değişimin bir neticesi olarak toplumsal yapı dönüşerek bilgi toplumu haline gelmiştir. Bilgi toplumu, bilginin hakimiyetini açık hale getiren bir özellik taşımaktadır. Temel dinamiği internet olan bu toplumsal yapı, politik anlamda birçok yeniliği beraberinde getirmiştir.

İnternetin bir kamusal alan olarak ortaya çıkması, bilgi toplumunun bir neticesidir. Geniş kitlelere ulaşma imkanı sunması, kitleler arasında ideolojik farklar gözetmemesi, görüş ve düşünce konusunda çok büyük bir küme sunması açısıyla internetin kamusal alan olarak görülmesi fikri desteklenmektedir. Bazı kısıtlılıkları bünyesinde barındırsa da internet politik anlamda birçok yeniliği beraberinde getirmiş ve vatandaşlara yeni bir “agora” sunmuştur.

İnternetin sunmuş olduğu “agora” işlevi ile katılım imkanları genişlemiştir. Politik katılımı yeni olanaklar doğmuş ve politik kültür bu doğrultuda dönüşüme uğramıştır. Vatandaşların kendilerini ilgilendiren her türlü sürece dahil olmasının önündeki engeller azalırken, katılım araçlarının artması süreci paralel olarak devam etmiştir. Bu doğrultuda politik katılım kültürü, özellikle yeni katılım araçlarını kullanan kitle açısından dönüşüme uğramıştır. Politik katılım kültürü ile kastımız, bir topluluğun/toplumun politik kültürü içindeki katılım yöntemleri, tutumları, araçları, biçimleridir.

Yeni iletişim teknolojileri politik katılım kültürüne; sanal tartışma zeminlerinin oluşturulması, sanal oylamaların yapılması, propagandaların ve kampanyaların internet üzerinden yürütülmesi, bilgi paylaşımının çok boyutlu ve interaktif hale gelmesi, erişilebilirliğin ve farkındalığın artması, hizmete erişimin kolaylaşması, çoğulcu mekanizmaların ve siyasal iletişimin genişlemesi, konvansiyonel yöntemlerin tedrici olarak terkedilmesi gibi imkanlar sunmaktadır.

Politik katılım kültürünün dönüşmesi süreci, dijitalleşme-politik katılım ilişkisi bağlamında yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri bağlamında yaşanan elektronikleşme, politik kültüre ilişkin her türlü alanı etkilemektedir. Örneğin; politik katılımın bilgi iletişim teknolojileri araçlarıyla dijital bir içerik kazanması sonucu e-katılım kavramı ortaya çıkmıştır. Devletlerin yeni araçlar aracılığıyla hizmet sunması, içeriğini elektronikleşmesi ile e-devlet kavramı ortaya çıkmıştır. Kısaca, küreselleşme sürecinde yeni iletişim teknolojilerinin oluşturduğu hegemonyanın temel doğası, kavramları içerikleriyle birlikte dönüştürme gücüne sahip olması ve onları dijitalleştirirken başlarına birer “e” getirmesi üzerine kuruludur.

E-demokrasi veya dijital demokrasi olarak ifade edebileceğimiz teori, bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Demokrasinin yeni iletişim teknolojileri araçlarıyla desteklenmesi ve içeriğinin güçlendirilmesini ifade eden dijital demokrasi, vatandaşlara

yeni ve karşılıklı katılım yolları açmaktadır. Fakat burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, yeni katılım yollarının açılması sürecinde hem kamusal otoritelerin (devletlerin) hem de vatandaşların etkisidir.

Demokrasinin ve bağlı süreçlerin dijital bir hale dönüşmesi, konvansiyonel katılım yöntemlerinin ve siyasal iletişim araçlarının da güncellenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu güncelleme sürecinin muhatabı olarak kamusal otoriteler, internetin pozitif özelliklerini mevcut hizmetlere uyarlayarak günümüzde kullandığımız birçok uygulamayı hayata geçirmişlerdir. Kamusal hizmetlerin elektronikleştirilmesi, politik katılım kanallarının devlet kontrolünde genişletilmesi, internet mefhumunun kontrollü bir şekilde yayılmasının sağlanması gibi adımlar kamusal otoriteler tarafından politik katılım kültürünü dönüştürmeye yönelik atılmış adımlar olarak görülebilir.

Yeni katılım yollarının açılması noktasında vatandaşların da payı büyüktür. Bu durum, özellikle dijital (sanal) aktivizm ve muhalefet kavramları üzerinden kristalize olmaktadır. İnternet aracılığıyla vatandaşların kendilerini ilgilendiren her türlü sürecin takipçisi haline gelmesi, bu aktivizmin yer yer sanal ortamı aşarak sokağa taşması neticesinde politik katılım kültürü dönüşmektedir. Ayrıca muhalefet kavramı üzerinden yeni iletişim araçları aracılığıyla iktidarlara baskı yapılmakta, online kampanyalar yürütülmekte ve katılım kanalları zorlanmaktadır. Türkiye’de ve dünyada birçok örneği mevcut olan bu durum, yeni iletişim araçlarının toplumsal hareketlerini ne ölçüde etkilediğini göstermektedir. Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla politik katılımın dijital/sanal alanla sınırlı kaldığı ve sokağa taşamadığı yönünde eleştiriler (*slacktivism*, *clicktivism* vs.) de mevcuttur. Bu eleştiriler haklılık payı taşımaktadır, fakat yeni iletişim teknolojilerinin aktivizm ve politik katılım alanı sunma imkanı, bu eleştirilere kendi içinden doğan bir çözüm olarak görülebilir.

Küreselleşmenin neticesi olarak yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşantımızda gittikçe yer alması ile birlikte politik katılım kültürümüz değişmektedir. Olumlu yönde seyreden bu değişme, politik katılımın genişlemesi/artması olarak görülebilir. Şüphesiz ki bu durumun başat aktörü, yeni iletişim teknolojilerine hakim olan, bu araçları politik katılım sürecinde aktif olarak kullanan, toplumsal yaşamında bu araçlara önem veren bireyler olmaktadır. Bizim “dijital gençlik” olarak tanımladığımız bu aktörler, milenyum kuşağı veya Z kuşağı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Dijital gençlik, yeni iletişim araçlarını politik katılım imkanlarını genişletecek ölçüde kullanan, devletlerin bu anlamda sunduğu hizmetlerden yararlanan, aktif politik katılımında bulunan, tüm dünyadaki akranları ile büyük ölçüde benzer politik katılım yöntemleri benimseyen kuşağa verdiğimiz isimdir.

Özetle; dünya, teknolojik anlamda git gide büyürken diğer yandan yeni iletişim teknolojilerinin "heryere ulaşabilirliği" sayesinde git gide küçülmektedir. Yeni iletişim teknolojileri bireylere -özellikle bu teknolojilere hakim olan gençlere- dünyanın her yerine ulaşabilme ve her türlü *online* işleme dahil olma imkanı sunmaktadır. Bu imkanı değerlendiren gençler, politik katılım ihtiyaçlarını bu teknolojiler üzerinden gidermekte ve yeni bir politik katılım kültürü oluşturmaktadırlar. Dijital vatandaşlık kavramından mülhem "dijital gençlik" adını verdiğimiz yeni politik gençlik, dijital demokrasiyi içselleştirmiş ve sunduğu imkanlardan yararlanmaktadır.

KAYNAKÇA

AKGÜÇ Öztin, Türkkaya ATAÖV, Anıl ÇEÇEN, *Cumhuriyet ve Küreselleşme*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

AKTEL Mehmet, “Küreselleşme Süreçleri ve Etki Alanları”, *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.6, S.2, 2001, ss.193-202.

AKYÜZ Ünal, “Siyaset ve Ahlak”, *İstanbul: Yasama Dergisi*, S.11, 2009, ss. 93-129.

ALEMDAR Korkmaz, İrfan ERDOĞAN, *Öteki Kuram*, 1.b., Ankara: Erk Yayınları, 2005.

ALMOND Gabriel, Sidney VERBA, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press, 1963.

ARIBOĞAN Deniz Ülke, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, İstanbul: Der Yayınları, 1997.

AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, Ankara, SBF Dergisi, C.51, 1996, ss.71-114.

BALAY Mustafa, Emine T. TİMUÇİN, Ercan ÇAĞLAR, Aysan ŞENTÜRK, Rüçkan ÖZKILIÇ, *Bilgi Teknolojileri II: Bilgisayar Ağları, İnternetin Temelleri, Veri Tabanlarının Yapısı, Algoritmalar, Eğitimde Bilgisayar*, 1.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.

BAŞARAN Funda, *Ağ Ekonomisi ve İnternet: İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi Yazılım ve İnternet*, ed. Funda Başaran, Haluk Geray, İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2005.

BAYAR Fırat, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.32, 2008, ss.25-34.

BAYKAL Deniz, *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970.

BAYRAÇ Hüseyin Naci, “Yeni Ekonominin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları”, Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.4, S.1, 2003, ss.41-62.

BELL Daniel, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books, 1973.

BENTHAM Jeremy, WATKIN C. Pease, WERRET S, *Gözün İktidarı*, çev. Zeynep Özarslan, Barış Çoban, İstanbul: Su Yayınları, 2008.

BERGER Arthur Asa, *Political Culture and Public Opinion*, New Jersey: Transaction Publishers, 1989.

BİLSEL Cana, “Yeni Dünya Düzeninde Kentsel Dönüşüm: Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan”, *Ankara, Mimarlık Dergisi*, S.327, 2006 <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=41&RecID=1014>, (19.07.2016).

BRESLOW Harris, *Civil Society, Political Economy and the Internet*, ed. Virtual Culture, Steven Jones, London: Sage, 1997.

CASTELLS Manuel, *Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

CHRISTENSEN Henrik Serup, “Political Activities on the Internet: Slactivism or Political Participation by Other Means?”, *First Monday*, S.16, 2011, ss.2-7.

ÇAĞILTAY Kürşat, *Herkes İçin İnternet*, Ankara: Türkiye İnternet Proje Grubu Yayınları, 1995.

ÇAĞLAR Ünal, Mahmut HIZIROĞLU, Hayrettin ZENGİN, Kadir HIZIROĞLU, Bilge GÜRSOY, Sema YİĞİT, *Küreselleşmenin Sektörel Etkileri*, ed. Cengiz Ceylan, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011.

ÇALIŞKAN Osman, “Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı”, *İstanbul: Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2014, ss.41-62.

ÇEBİ Selçuk, Murat DURUCU, B. Meltem KAYHAN, “Gençlerin İnternet Kullanım Alışkanlıkları ve Kullanılabilirlik Üzerine Bir Çalışma: Kütüphane Web Sayfalarının Kullanılabilirliği”, *Balıkesir, 19. Ulusal Ergonomi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2013, s. 525-534.

ÇELİK Ahmet, “Bilgi Toplumu Üzerine Bazı Notlar”, *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, 1998, ss.53-59.

ÇUKURÇAYIR Mehmet Akif, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, 1.b., Ankara: Yargı Yayınevi, 2000.

DAHL Robert A., Bruce STINEBRICKNER Stinebrickner, *Modern Political Analysis*, 6.b., y.y., Pearson, 2002.

DIAMOND Larry, *Political Culture and Democracy in Developing Countries*, London: Lynne Reinner Publishers, 1994.

DİLBER Fadime, “Seçmenlerin Kitle İletişim Araçlarından Aldığı Siyasal İçerikli Bilgilerden Etkilenme Düzeyi: Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Gümüşhane, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.1, S.4, 2012, ss.90-114.

DİNLER Zeynel, *Bilimsel Araştırma ve İnternete Bağlı Bilgi Merkezleri El Kitabı*, Bursa: Ekin Kitabevi, 1998.

DOĞAN Kadir Can, Fuat USTAKARA, “Kamuda Bir Yapılanma Dönüşümü Olarak e-devlet ve e-yönetişim İlişkisi Üzerine”, *Gümüşhane, Global Journal of Economics and Business Studies*, S.2, 2013, ss. 01-12.

DOUGHERTY James E. ve Robert L. PFALTZGRAFF, Jr, *Contending Theories of International Relations*, New York: Harper Collins Publishers, 1990,

DURA Cihan, Hayriye ATİK, *Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2002.

DUVARGER Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, (çev. Şirin Tekeli), 5.b., İstanbul: Varlık Yayınları, 1998.

ELÇİN Bora, *Küreselleşmenin Tarihçesi*, Ankara, y.y., 2012.

ERDOĞAN Türkan, “Küreselleşmenin Ekonomik, Politik ve Toplumsal Yansımaları”, *Ankara, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2-3, 2004, ss.21-44.

EROĞLU Ömer, Mesut ALBENİ, *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Ankara: Bilim Kitabevi, 2002.

EROL Metin, *Sanayileşme ve Ekonomik Gelişmenin Sosyolojisi*, 1.b., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002.

ESER Hamza Bahadır, Ömer GÜLER, “İnternet ve Sosyal Ağların Siyasal Katılım Üzerine Etkisi-SDÜ Örnek Olayı”, *Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7, S.12, 2015, ss.196-219.

FANG Zhiyuan, “E-Government in Digital Era: Concept, Practice, and Developments”, *International Journal of The Computer, The Internet and Management*, C.10, S.2, 2002, ss.1-22.

FEATHERSONE Mike, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, 1.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

FOUCAULT Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi, 2001.

FRASER Nancy Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy, Habermas and the Public Sphere*, Cambridge: MIT Press, 1992.

FRASER Nancy, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, der. Meral Özbek, *Kamusal Alan*, 1.b., İstanbul: Hil Yayınları, 2004.

GEERTZ Clifford, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, 2.b., London: Fontana Press, 1993.

GIDDENS Anthony, *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, (çev. Ömer Baldık), 1.b., İstanbul: Birey Yayınları, 1999.

GIDDENS Anthony, *Konsequenzen der Moderne*, 1995, akt. Zeki Kartal, “Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme”, *Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.2, 2007, ss. 251-264.

GIDDENS Anthony, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, çev. Mehmet Özay, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000.

GÜLTEKİN Bilgehan, Nihat KÖKER, “İnternetin Halkla İlişkilere Etkisi: Sanal Ortamlarda İnteraktif Halkla İlişkilerin Yeni Kuralları”, *İstanbul, Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildirileri*, 2006, ss.138-146.

HABERMAS Jürgen, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

HABERMAS Jürgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, (çev. Mehmet Beyaztaş), y.y., Bakış Yayınları, 2008.

HART Roger A, *Children's Participation*, UNICEF, London: earthscan, 1977.

HASRAMA Erjonilda, Azeta TARTARAJ, Elez OSMANİ, “Social Media and Political Participation in Albania”, *Tiran, 13th International Conference of ASECU, Social and Economic Challenges in Europe 2016-2020*, 2017, ss.76-83.

HELD David, Anthony McGREW, *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, çev. Ali Rıza Güngen, 2. b., Phoenix Yayınevi, 2014.

HIRST Paul, Grahame THOMPSON, *Küreselleşme Sorgulanyor*, çev. Çağla Erden, Elif Yücel, Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

HOOGVELT Ankie, *Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development*, Maryland, Johns Hopkins University Press, 2001.

İNCEOĞLU Yasemin, *Medya Okuryazarlığı*, ed. Nurçay Türkoğlu, Melda Şimşek, İstanbul: Kalemus Yayınları, 2007.

KALAYCIOĞLU Ersin, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, 1.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983.

KAPANİ Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 8.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2010.

KARAÇOR Süleyman, “Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi”, *Manisa, Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.16, S.2, 2009, ss.121-131.

KATZ Jon, *Media Rants: Postpolitics in the Digital Nation*, California: Hardwired, 1997.

KESKİN Oğuzhan Bekir, Serkan BÜYÜKÇAĞLAR, “İnternet ve Demokratik Alan”, *17. Türkiye'de İnternet Konferansı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012.

KEYMAN Fuat, *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, 1.b., İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları, 2000.

KIVILCIM Fulya, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.5, S.1, 2013, ss.219-230.

KOCACIK Faruk, “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, *Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, S.1, 2003, ss.1-10.

KÖSE Ömer, “Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi”, *Ankara, Sayıştay Dergisi*, S.52, 2004, ss. 3-42.

KÜÇÜKCAN Berrin, “Dünden Bugüne Matbaanın Serüveni”, ed. Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, ss.158-172.

KÜRKÇÜ Duygu Dumanlı, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”, İstanbul, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, C.3, S.2, (2013), ss.1-11.

LEVY Pierre, *Cyberdemocratie*, Paris: Otile Jacobs, 2002.

MASON Paul, *Why It's Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions*, y.y., Verso Books, 2012.

MEDER Mehmet, “Bilgi Toplumu ve Toplumsal Değişim”, *Denizli, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.9, 2001, ss. 72-81.

MITTELMAN James, *The Globalization Syndrome: Transformation and Resistance*, New Jersey: Princeton University Press, 2000.

MODELSKI George, “Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus- Devlet”, *Uluslararası İlişkiler*, C.2, S.7, 2005, ss.3-30.

NAİR Güney, “Bilginin Değişen Anlamı ve Kavram Tartışmaları”, *Sivas, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.2, S.1, 2001, ss. 329-337.

NAİR Güney, “Sanayi Toplumu’ndan Bilgi Toplumu’na; Homo Economicus’tan Homo Technologicus’a”, *Aydın, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, 2009, ss.308-329.

NIE Norman H, Sidney VERBA, John R. PETROICK, *The Changing American Voter*, Cambridge: Harvard University Press, 1976.

OKAY Ayla, “Halkla İlişkiler ve İnternet”, *İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.12, 2002, ss.535-547.

ORAN Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 5.b., İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2009.

ÖMÜR Nimet, “Dijital Bölünme ve Gençlik: Bilgi Toplumunun Sınırlarında Erişilen Toplumsallık”, y.y., *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay’a Armağan Özel Sayısı*, 2007, ss.195-233.

ÖZBEK Meral, *Kamusal Alan*, 1.b., İstanbul: Hil Yayınları, 2004.

ÖZBUDUN Ergun, *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.

ÖZER İnan, “Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler”, *Ankara, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.11, S.1, 1996, ss. 71 – 98.

PERŞEMBE Erkan, “Küreselleşme Kültürü ve Eğitimin İşlevi”, *Çanakkale, Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.20-21, 2005, ss.103-114, s.104.

PITTER Keiko, *Herkes İçin İnternet Rehberi*, çev. Tolga Ulus, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1995.

PÜSKÜLLÜOĞLU Ali, *Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

ROBERTSON Roland, *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

RUGMAN Alan, *The End of Globalization: Why Global Strategy Is a Myth & How to Profit from the Realities of Regional Markets*, New York: American Management Association, 2001.

SARIBAY Ali Yaşar, *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz*, İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları, 2000.

SARIBAY Ali Yaşar, Fuat KEYMAN, *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, Vadi Yayınları, 1998.

SARIBAY Ali Yaşar, Süleyman Seyfi ÖĞÜN, *Bir Politik Bilim Perspektifi*, 1.b., Bursa: Asa Kitabevi, 1998.

SCULLION Richard, Roman GERODIMOS, Daniel JACKSON, Darren G. LILLEKER, *The Media, Political Participation and Empowerment*, London: Routledge, 2013.

SEKİN Ercan, “İnternet, Sansür ve Eğitim”, *İstanbul, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Elektrik Mühendisliği Dergisi*, S.430, 2007, ss. 91-93.

SERDAR Sertaç, “From Arab Spring to Chinese Winter: Political Communication”, *International Journal of Social Inquiry*, C.6, S.1, 2013, ss.113-125.

SEZGİN Ayşe Aslı, “Yeni Medyada Gençliğin Temsili: Türkiye’de Gençlerin Sanal Ağ Günlüklerine Eleştirel Bir Bakış”, *Ankara, Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.3, 2014, ss.140-149.

SİTEMBÖLÜKBAŞI Şaban, “Siyasal Kültürün Kavramlaştırmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, *Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.2, 1997, ss. 249-266.

SLOTERDİJK Peter, *In the World Interior of Capital: Towards a Philosophical Theory of Globalization*, çev. Wieland Hoban, Polity Press, 2013.

SOBACI Mehmet Zahid, “Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler”, *Çanakkale, Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.5, S.1, 2007, ss. 219-236.

SOLOP Frederic, “Digital Democracy Comes of Age: Internet Voting and the 2000 Arizona Democratic Primary Elections”, *Washington, American Political Science Association*, C.34, S.2, 2001, ss.289-293.

STEINERT-THRELKELD Zachary, Delia MOCANU, Alessandro CESPIGNANI, James FOWLER, “Online Social Networks and Offline Protest”, *EPJ Data Science*, C.4, S.19, 2015.

STONIER Tom, *The Wealth of Information: A Profile of the Post-Industrial Economy*, London: Methuen, 1983.

ŞAHİN Savaş Zafer, “Kentli ve Mekansal Bir Protesto Hareketi: Taksim Gezi Parkı Olayları”, *Konya, Yerel Politikalar Dergisi*, 2013, ss.71-81.

ŞAYLAN Gencay, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, 1.b., Ankara: İmge Kitapevi, 1995.

ŞENER Gülüm, Perrin Öğün EMRE, Fatih AKYILDIZ, “Türkiye’de Sosyal Medyanın Siyasal Katılıma Etkileri”, *folklor/edebiyat*, C.21, S.83, 2015, ss.75-98.

TANİLLİ Server, *Uygarlık Tarihi*, 30.b., İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2013.

TAŞ Yunus, Selami ÖZCAN, “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, *Almata, International Conference on Eurasian Economies 2012*, 2012, ss.423-430.

TEJASVEE Sanjay, S. SARANGDEVOT, Devendra GAHLOT, Shruti SANDAL, “E-Governance and Effective Deliverance of Information and Services to Citizens Architecture”, *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, S.4, 2010, ss. 298-302.

TİMİŞİ Nilüfer, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, 1.b., İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

TOFFLER Alvin, *Üçüncü Dalga*, çev. Ali Seden, y.y., Altın Kitaplar Yayınevi, 1981.

TÖRENLİ Nurcan, *Yeni Medya: Yeni İletişim Ortamı*, 1.b., Ankara: Ankara Bilim Sanat Yayınları, 2005.

TURAN İlter, “The Evoluation of Political Culture in Turkey”, ed. Ahmet Evin, *Modern Turkey: Continuity and Change, Deutschen Orient- Instituts*, Hamburg, y.y., 1984, ss.84-112.

TURAN İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1977.

TURHAN Durmuş Gökhan, “Dijital Aktivizm”, *Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.26, 2017, ss.26-44.

UÇKAN Özgür, “Dijital Aktivizm Ne Kadar Etkili?”, *Gennaration*, 2010, S.5, s.6 <http://www.gennaration.com.tr/sayi05/files/assets/basic-html/page6.html>, (29.11.2017).

UÇKAN Özgür, *E-devlet, E-demokrasi ve Türkiye*, 1.b., İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.

ULAGAY Osman, *Küreselleşme Korkusu*, 2.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2001.

VARLIK Ali Bilgin, *Küreselleşme ve Küreselleşmenin Ortadoğu’ya Etkileri*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

VERAANKI Maheswararao, “eGovernance Is Good Governance: A Case of India”, *The Proocedings of International Conference on eGovernment Sharing Experiences*, ed. Turksel Kaya Bensghir, S.53, Antalya, 2009, ss.280-291.

WATERS Malcolm, *Globalization*, London: Routledge, 1985.

WEBSTER Frank, *Theories of the Information Society*, London: Routledge, 1995.

WILHELM Anthony, *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political life in Cyberspace*, akt. Jon STRATTON, *Siberalan ve Kültürün Küreselleşmesi, İnternet: Üçüncü Devrim*, İstanbul: YKY yayınları, 2000.

YAMAN Ömer Miraç, *Apaçi Gençlik: Gençlerin Toplumsal Davranış Yönelimleri: İstanbul'da "Apaçi" Alt kültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma*, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti, 2013.

YAYINOĞLU Pınar Eraslan, İdil SAYIMER, Zafer ARDA, "Belediyelerin Kurumsal Web Sitesi Kullanımı Üzerine Bir İnceleme: Londra Büyükşehir Yönetimi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi Ana Sayfalarının Karşılaştırılması", *İstanbul: Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Dergisi*, S.7, 2007, ss. 129-157.

YRJAR Finn, *Ulusal Gençlik Stratejisi Nasıl Geliştirilir? Gençlik Politikaları Kılavuzu*. (Çeviren: Hale Akay), 1.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

ZENGİN Mehmet Ali, "Bilgi İletişim Teknolojilerinin Demokrasi İçerisinde Kullanımı ve Dijital Demokrasiye Geçiş", *Ankara, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, S.4, 2013, ss.271-304.

ZEYREKLİ Sedef, Rengül EKİZCELEROĞLU, "AB Bağlamında Hizmette Yerellik (Subsidiarite) İlkesi ve İlkenin Türkiye Açısından Ele Alınışı", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C.16, S.3, 2007, ss.29-48.

Diğer Kaynaklar

Accenture *Digital Government Pathways to Delivering Public Services for the Future, A comparative Study of Digital Government Performance Across 10 Countries*, 2014, <https://www.accenture.com/us-en/insight-digital-government-pathways-delivering-public-services-future>, (12.02.2017).

Ahmet Can, "Darbe gecesi 35 kat tweet attık!", *Hürriyet Gazetesi*, 28.07.2016 <http://www.hurriyet.com.tr/darbe-gecesi-35-kat-tweet-40172748>, (09.12.2017).

Anadolu Üniversitesi, *Yeni İletişim Teknolojileri*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ed. Volkan Yüzer, Mehmet Emin Mutlu, 2013.

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, “Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, 28102 Sayılı Resmi Gazete, 2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111101M1-1.htm>, (10.12.2017).

Catherine O'Donnell, *New Study Quantifies Use of Social Media in Arab Spring*, 2011, <http://www.washington.edu/news/2011/09/12/new-study-quantifies-use-of-social-media-in-arab-spring/>, (30.06.2017).

European Commission, *E-Government in the UK: E-Practises*, 2014, <https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2014-06/eGov%20in%20UK%20May%202014%20v.16.0.pdf>, s.10.

European Commission, *eGovernment in the United Kingdom*, 2017, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment_in_United_Kingdom_March_2017_v3_00.pdf, (18.11.2017).

European Commission, *eGovernment in Turkey*, 2017, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/eGovernment_in_Turkey_March_2017_v3_00.pdf, (01.12.2017). TUİK, İstatistiklerle Gençlik 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21517>, (25.06.2017).

European Commission, *eGovernment in United Kingdom*, 2016, https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/ckeditor_files/files/eGovernment%20Factsheet%20in%20United%20Kingdom%20-%20February%202016_Edition%2018_00%20-%20v6_00.pdf, (17.03.2017).

GÖKÇÖL Orhan, *INET-TR ÇSS, İnternet ve İlgili Konularda Çokça Sorulan Sorular*, <http://www.po.metu.edu.tr/links/inf/css25/>, (20.05.2016)

India Demographics Profile 2017, https://www.indexmundi.com/india/demographics_profile.html, (09.12.2017).

İrem Koca, “Bir tıkla Estonya Vatandaşlığı”, 30.05.2016, <https://www.cnnturk.com/bilim-teknoloji/internet/bir-tikla-estonya-vatandasligi>, (05.05.2017).

KONDA Araştırma ve Danışmanlık, *Türkiye’de Gençlerin Katılımı*, 2014, <http://www.sebeke.org.tr/wp-content/uploads/2014/02/turkiyedegenclerinkatilimi.pdf>, (10.07.2017),

Mehmet Toplu, “İletişim Teknolojilerinin Gelişimi”, 08.12.2009, <http://bgc.org.tr/seminer/iletisim-teknolojilerinin-gelisimi.html>, (01.05.2017).

Murat Tekek, “Arap Baharı ve Nedenleri”, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/>, (30.06.2017).

Office for National Statistics, *Internet users in the UK: 2017*, 2017, s.2. <https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/itandinternetindustry/bulletins/internetusers/2017>, (25.11.2017).

Pew Research Center, *Internet/Broadband Fact Sheet*, 12.01.2017, <http://www.pewinternet.org/fact-sheet/internet-broadband/>, (20.11.2017).

T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010) Nihai Değerlendirme Raporu*, http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Diger/BTS_VE_EYLEM_PLANI_NIHAI_DEGERLENDIRME_RAPORU.pdf, (10.12.2017).

The Chinese University of Hong Kong Centre for Youth Studies, *Youth Political Participation and Social Media Use in Hong Kong*, 2017, s.23 http://youthstudies.com.cuhk.edu.hk/?page_id=303 (15.12.2017)

The Government of the Hong Kong Special Administrative Region Census and Statistics Department, *Demographic Characteristics: Mid-Year Population by Age Group and Sex*, 2017, <https://www.censtatd.gov.hk/hkstat/sub/gender/demographic/index.jsp>, (15.12.2017).

Türkiye İstatistik Kurumu, *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*, 18.08.2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>, (22.01.17)

Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiklerle Gençlik 2015*, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21517>, (25.06.2017).

Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiklerle Gençlik 2016*, 2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24648>, (09.07.2017).

United Nations, *E-Government Survey 2014: E-Governmnet For The Future We Want*, 2014, <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>, (12.02.2017).

United Nations, *E-Government Survey 2016*, <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016>, (13.02.2017).

United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2016*, 2016, http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2016wesp_ch1_en.pdf, (05.06.2017).

United States Census Bureau, *Current Population Survey*, 2016, <https://www.census.gov/programs-surveys/cps/data-detail.html>, (19.11.2017).

Verified Voting, *Current Status of Internet Voting in the United States*, 2016 <https://www.verifiedvoting.org/resources/internet-voting/>, (05.05.2017).

We Are Social, *Digital in 2017*, 2017, <https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>, (15.11.2017).

We Are Social, *Digital in 2018 in Western Asia*, 2018, <https://www.slideshare.net/wearesocial/digital-in-2018-in-western-asia-part-1-northwest-86865983>, (20.06.2018).

“4,5 G Nedir?”, <http://www.teknoblog.com/4-5g-nedir-106192/>, (15.05.2017).

“ABD E-Devlet Portalı”, <https://www.usa.gov/>, (10.02.2017).

“ABD Savaşı Bitirdi Enkaz Irak’a Kaldı”, 16.12.2011, <http://www.milliyet.com.tr/abd-savasi-bitirdi-enkaz-irak-a-kaldi/dunya/dunyadetay/16.12.2011/1476145/default.htm>, (13.04.2016).

“ABD’nde İnternet Kullanımının Yaşlara Göre Dağılımı”, 2016, <https://www.statista.com/statistics/266587/percentage-of-internet-users-by-age-groups-in-the-us/>, (08.07.2017).

“Almanya’da e-katılım platformu örneği”, <https://www.ijab.de/en/youthpart/>, (19.07.2017).

“An Illustrated History of Computers”, 2002,
<http://www.computersciencelab.com/ComputerHistory/HistoryPt4.htm>, (20.06.2018).

“Belediyeden Kendi Üst Geçidini Kendin Seç Anketi”,
<http://www.batman.bel.tr/icerik/25/3338/belediyeden-kendi-ust-gecidini-kendin-sec-anketi.aspx> (01.07.2017).

“Birleşik Krallık E-Devlet Portalı”, <https://data.gov.uk/>, (12.03.2017).

“Birleşik Krallık E-Gelişim Hedefleri”,
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20150402110949/http://digitalchallenge.dh.gov.uk/2013/01/16/paperless/>, (16.03.2017).

“Campaign for Freedom of Information”, <https://www.cfoi.org.uk/>, (03.03.2017).

“Change.org Etkisi”, <https://www.change.org/impact> (18.07.2017).dinler

“DARPA”, t.y., <https://tr.wikipedia.org/wiki/DARPA>, (01.04.2018).

“Debate.org”, <http://www.debate.org> (12.12.2017).

“Democracy: Introduction”, <http://www.agathe.gr/democracy/>, (27.05.2016).

“E-Dilekçe” <https://edilekce.tbmm.gov.tr/>,
<https://ebelediye.bagcilar.bel.tr/ebelediye> (15.06.2017).

“ENIAC: First Computer Makes History”, 13.02.2006,
<https://www.zdnet.com/article/eniac-first-computer-makes-history/>, (20.06.2018).

“Gezi’de Sosyal Medya İstatistikleri”, 01.08.13,
<http://www.insanhaber.com/guncel/gezi-de-sosyal-medya-istatistikleri-h5142.html>
(01.07.2017).

“Hashtag”, <https://www.thebalance.com/what-does-hashtag-mean-and-how-do-you-use-one-892814>, (06.12.2017).

“Homo sapiens”, t.y., <http://www.britannica.com/topic/Homo-sapiens>, (12.06.17).

“Irak Ölüm Hesaplamaları”, <https://www.iraqbodycount.org/> (13.04.2016).

“Iraq Study Estimates War-related Deaths at 461,000”,
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24547256>, (13.04.2016).

“İstanbulcular İETT otobüsünün yeni rengini seçti!”, <http://www.iett.istanbul/tr/main/news/istanbullular-iett-otobusunun-yeni-rengini-se/919> (25.06.2017).

“Kağıt ve Basım: Keşifler ve Buluşlar”, t.y., <http://www.bilgicik.com/yazi/kagit-ve-basim-kesifler-ve-buluslar/>, (29.04.2017).

“Katılım Merdiveni”, <https://www.egitimpedia.com/katilim-merdiveni/>, (04.07.2017).

“Korsan Partiler”, <https://pirate-parties.net> (20.12.2017).

“Küreselleşmenin Boyutları ve Etkileri”, 14.12.2006, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri, (19.06.2018).

“Letonya’da e-katılım platformu örneği”, <https://manabalss.lv/>, (19.07.2017).

“PODEMOS Hakkında”, <https://podemos.info>, (01.12.17).

“Soma Faciası”, https://www.wikizero.com/tr/Soma_faciası, (06.12.2017).

“Structural Change Theory: The Lewis Model”, t.y., http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Structural_change_theory.html, (02.09.2017).

“Technocracy”, t.y., <https://www.britannica.com/topic/technocracy>, (20.06.2018).

“Ted Hoff: The Birth of the Microprocessor and Beyond”, t.y., <https://engineering.stanford.edu/news/ted-hoff-birth-microprocessor-and-beyond>, (20.06.2018).

“Transistör Nedir?”, t.y., http://www.robotiksistem.com/transistor_nedir_transistor_cesitleri.html, (06.05.2016).

“Türkiye’de E-Devlet”, <http://www.edevlet.gov.tr/e-devlet-hakkında/>, (16.06.17).

“Türkiye’de Korsan Parti Hareketi”, <https://korsanparti.com> (20.12.2017).

“ULAKNET Hakkında”, <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>, (14.05.2017).

“Ulusal Gençlik Parlamentosu Hakkında”, <http://ulusalgenclikparlamentosu.net/hakkimizda/>, (18.07.2017).

“Ulusal Gençlik Parlamentosu, Seçilmek İstiyorum – 2015”,
<http://ulusalgenclikparlamentosu.net/secilmekistiyorum/>, (18.07.2017).

“Where Can You Find the Internet?”, t.y.,
<https://www.whoishostingthis.com/blog/2013/12/06/internet-infographic/>, (19.11.2017).

“White Paper”, <https://www.investopedia.com/terms/w/whitepaper.asp>,
(10.12.2017).

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Serhat Akbal
Tez Adı	Küreselleşen Dünyada Gençliğin Politik Katılım Kültürü Ve Yeni İletişim Teknolojileri: Dijital Gençlik
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Mert. Gökırmak
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 23.05.18

İmza :

